

Sammendrag

I masteroppgaven undersøkes restaureringsplanene for Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider (NDR) fra 1969 til 1999. Tilstedeværelsen av begrepene samfunnsroller, kulturminneverdier og restaureringsideologier analyseres i disse planene. Gjennom analyse av arkivet til NDR og dokumenter fra Stortinget blir utviklingen i restaureringsarbeidet fra 1969 til 1999 grundig undersøkt. Perioden kjennetegnes av ulike faser: Hovedtårnstriden (1969–1979), fraværet av restaureringsplaner (1980–1989) og Rapportenes tidsalder (1990–1999). Analysen fremhever endringer i restaureringsideologier og kulturminneverdier over tid, samt NDRs rolleutvikling mot å bli et nasjonalt kompetansesenter. Funnene i analysen peker på utfordringene med å skape et helhetlig bilde av restaureringsideologi, spesielt i perioden med manglende restaureringsplaner.

Abstract

The Thesis examines the restoration plans of Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider (NDR) from 1969 to 1999. The presence of the concepts of societal roles, cultural heritage values, and restoration ideologies is analyzed in these plans. Through analysis of the NDR archive and documents from the Parliament, the development in restoration work from 1969 to 1999 is thoroughly investigated. The period is characterized by different phases: the Main Tower Conflict (1969–1979), the absence of restoration plans (1980–1989), and the Age of Reports (1990–1999). The analysis highlights changes in restoration ideologies and cultural heritage values over time, as well as NDR's evolution towards becoming a national competence center.

The findings of the analysis point to the challenges of forming a comprehensive understanding of restoration ideology, especially during the period of lacking restoration plans.

Forord

Med denne oppgaven er min tid som student over (for denne gang). Jeg vil takke samboeren min, Jo Vegar, for tålmodighet og gode ord og Mamsen og Karoline for korrekturlesing.

En stor takk rettes mor NDR som har tilrettelagt for en givende praksis og for gjennomførelsen av arkivundersøkelse. Spesielt vil jeg takk Birgitta Syrstad og Eva Stavsøien for gode samtaler og hjelp.

Tusen takk til min veileder Mattias Bäckström for gode samtaler og veiledning, samt fika. Det har vært et trivelig samarbeid.

Til sist vil jeg takke mine medstudenter, spesielt de to andre hjernecellene Oler og Helene, for god støtte, humor og faglige spørsmål. Å skrive masteroppgave uten dere hadde vært kjedelig!

Trondheim, 15.05.2024

Marie Bonsaksen

Innhold

Kapittel 1 Innledning	3
1.1 Tema og bakgrunn for valg	3
1.2 Avgrensning av tema og problemstilling	3
1.3 Begrepsavklaring	7
1.4 Hvorfor faglig interessant og samfunnsmessig relevans	8
1.5 Tidligere forskning	10
1.6 Historisk bakgrunn	11
1.7 Oppgavens struktur	12
Kapittel 2 Metode og kilder	14
2.1 Arkiv	14
2.2 Arkivet til NDR	15
2.3 Dokumentanalyse	16
2.4 Metodekritikk og etikk	16
2.5 Primærkilder	18
Kapittel 3 Teori	21
3.1 Restaureringsideologi	22
3.2 Kulturminneverdier	27
3.3 Domkjærka no igjæn! – kulturminneverdier sett utenfra	38
Kapittel 4 Perioden 1969–1979: hovedtårnstriden	43
4.1 Problemstillinger, mål og satsninger	43
4.2 Samfunnsroller	47
4.3 Kulturminneverdier	48
4.4 Restaureringsideologier	54
Kapittel 5 Perioden 1980–1989: fraværet av restaureringsplaner	58
5.1 Problemstillinger, mål og satsninger	58

5.2 Samfunnsroller.....	64
5.3 Kulturminneverdier.....	67
5.4 Restaureringsideologier	70
Kapittel 6 Perioden 1990–1999: rapportenes tidsalder.....	75
6.1 Problemstillinger, mål og satsninger	75
6.2 Samfunnsroller.....	79
6.3 Kulturminneverdier.....	82
6.4 Restaureringsideologier	85
Kapittel 7 Konklusjon.....	88
7.1 Hva er de viktigste funnene?	88
7.2 Utviklingen over tid.....	93
7.3 Refleksjoner og videre forskning.....	93
Kilder og litteratur	95
Arkivkilder.....	95
Internettkilder	95
Litteratur	96

Kapittel 1 Innledning

1.1 Tema og bakgrunn for valg

Nåværende restaureringsplan hos Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider (NDR) er skrevet i 1998 og skulle gjelde for perioden 1999-2019. Planen fra 1998 er altså litt på overtid, dette er det flere årsaker til som jeg ikke skal gå noe nærmere inn på, men det arbeides i dag med en ny plan som skal legge føringene for arbeidet hos NDR frem til 2035. Som forarbeid til den nye planen arrangerte NDR høsten 2023 et to-dagers seminar hvor temaet var utfordringer og problemer i bevaring av middelalderbygninger i stein. Ledende forskere og håndverkere innenfor feltet, både i Norge og utlandet, i tillegg til representanter fra kulturminneforvaltningen og andre interessenter ble invitert. Jeg fikk være med på dette seminaret, som en del av min praksisperiode hos avdelingen for nasjonalt kompetansesenter hos NDR. Det er fra dette seminaret at jeg fattet interesse for planene bak restaureringen.

I forordet til restaureringsplanen fra 1998 skriver daværende direktør Øyvind Lunde at det ved starten av restaureringen ble påstått at arbeidet kunne komme til å ta 100 år. Det var nøyaktig det som skjedde. I 1969, 100 år etter begynnelsen, ble vestfronten og vestfronttårnene erklært ferdigrestaurert og med det var gjenreisningen ferdig.¹ I tiden etter fullførelsen har det vist seg å fortsatt være stort behov for restaurerings-, vedlikeholds- og nybyggingsarbeider på Nidarosdomen og det er først i 2000 at siste hvelv i Nordre Vesttårn planlegges å stå ferdig.² Direktøren presiserer at de i tiden som kommer vil stå foran en «generalrestaurering» eller «re-restaurering» og at arbeidet med en middelalderkatedral er et evighetsprosjekt.³

Med bakgrunn i dette har jeg valgt å undersøke restaureringsplanene til Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider i perioden 1969-1999. Avgrensning av tema med problemstilling og underspørsmål, og hvilken type planer jeg skal undersøke skriver jeg mer om i neste underkapittel.

1.2 Avgrensning av tema og problemstilling

Restaureringshistorien til NDR er et tema som det er forsket lite om. Enda færre har skrevet om perioden jeg ønsker å undersøke, perioden 1969–1999. Min problemstilling blir følgende:

¹ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 5

² Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 10

³ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 5

Hvilke samfunnsroller, kulturminneverdier og restaureringsideologier inneholder restaureringsplanene til Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider i perioden 1969–1999?

For at omfanget på oppgaven ikke skal bli for stort begrenser jeg det tematisk og utelukker planer som handler om restaureringen av kirkerommet, innvendige sikringstiltak av domkirken og glassmaleri. Jeg ønsker dermed å undersøke planer som omhandler restaureringen av fasaden, konstruksjon og hele bygningsdeler. Hvilke planer som fins for restaureringen av det innvendige kirkerommet, også inkludert planer for orglene, og glassmaleri er et tema som kunne vært interessant å forske videre på.

Når jeg skriver ideologi mener jeg tankesystemet som ligger til grunn for restaureringen og med verdi så mener jeg noe som gis høy betydning eller nytte.⁴ Med strategi så mener jeg bevisste handlingsmønster og fremgangsmåte som blir brukt for å nå et mål.⁵ For å tydeliggjøre hovedproblemstillingen min er den inndelt i følgende underspørsmål:

1. Hvilke problemstillinger, mål og fokusområder er gjeldende?
2. Hvordan definerer NDR sin samfunnsrolle?
3. Hvilke kulturminneverdier og restaureringsideologier er representert?
4. Kan man se en sammenheng mellom planene eller er det nye problemstillinger og tematikk i hvert dokument?

Teorikapittelet ser nærmere på hvordan restaureringsideologi og kulturminneverdier blir diskutert av forskere i fagfeltet, men fordi jeg skal gjøre en analyse av begrepene av samfunnsroller, kulturminneverdier og restaureringsideologi er det viktig at begrepene ulike definisjoner er tydeliggjort først. Fordi jeg ønsker å vise hvordan begrepene kan brukes på ulike måter blir begrepsavklaringen av temaene mine noe mer omfattende enn det som er standard for begrepsavklaring. For å definere hvordan begrepene ble forstått i perioden jeg undersøker har jeg forsøkt å benytte meg av litteratur fra samtiden som jeg undersøker.

Samfunnsrolle har ingen definisjon i Det norske akademis ordbok, men dersom man slår opp ordet «rolle» er dens tredje betydning listet som «andel, bidrag, plass noe(n) har i en situasjon eller i en større sammenheng; funksjon; oppgave».⁶ Under eksempel listes kunstens rolle i samfunnet. Dermed kan vi si at samfunnsrolle er en funksjon eller oppgave som noe(n) har i samfunnet. Det vil si at oppgaven kan endre seg dersom samfunnets behov og

⁴ Det Norske Akademis Ordbok (NAOB), Ideologi. Hentet fra: <https://naob.no/ordbok/ideologi>; NAOB, verdi. Hentet fra: <https://naob.no/ordbok/verdi>

⁵ NAOB, strategi. Hentet fra: <https://naob.no/ordbok/strategi>

⁶ NAOB, rolle. Hentet fra: <https://naob.no/ordbok/rolle>

forventninger endrer seg. I en rapport utarbeidet for Nordiska ministerrådet er samfunnsrollen som kultur har hatt historisk i Norden oppsummert i fem punkter:

- Kunsten og kulturens rolle i utformingen av nasjonalstaten og det nasjonale og språklige fellesskapet og identiteten
- Kunstens og kulturens rolle å forme et moderne, sivilisert samfunn bestående av ansvarlige, utdannede og demokratisk utdannede borgere
- kunstens og kulturens rolle for demokratisk fordypning, likhet, mangfold og sosial utvikling
- kunstens og kulturens rolle i økonomisk vekst og steders attraktivitet og utvikling
- kunstens og kulturens rolle som en allsidig pådriver for samfunnsutviklingen.⁷

Her beskriver Nordisk kulturfakta at dette er hvordan samfunnsrollen har utviklet seg over tid, men at det ikke er slik at de nye rollene har erstattet de gamle. Trenden har heller vært at nye roller kommer i tillegg samtidig som de gamle rollene presiseres og forandres.⁸ Det er derfor naturlig å forvente at samfunnsrollen(e) som viser seg i min analyse utvikler seg over tid og at NDR kan ha helt forskjellige samfunnsroller i hver inndeling av perioden, 1969–1999, som jeg undersøker.

Riksantikvaren definerer kulturminneverdier⁹ som «verdier som tillegges et kulturminne». ¹⁰ Brukere, eiere og forvaltningen kan vurdere kulturminners verdi på ulike måter og verdivurderingen kan endre seg over tid. Ifølge Riksantikvaren deler gjerne kulturminneforvaltningen verdiene i tre grupper: kunnskapsverdi, opplevelsesverdi og bruksverdi.¹¹ Hvordan ulike kulturminneverdier kan defineres skal jeg redegjøre for i kapittel 3, teori.

I det norske akademis ordbok defineres å restaurere som å bringe noe til sin opprinnelige tilstand; sette i stand; reparere.¹² Denne definisjonen er en ganske løs og inkluderer både hvordan begrepet brukes av legfolk i forbindelse med oppussing og modernisering, og fagfolk som knytter det mot bevaring. For en mer konkret og utfyllende definisjon av begrepet kan vi benytte malerikonservator Mille Stein sin forståelse av begrepet. Stein mener restaurering er

⁷ Nordisk kulturfakta 2023: 6

⁸ Nordisk kulturfakta 2023: 6

⁹ Med oppdatert terminologi etter St.meld 16 (2019-2020) nye mål i kulturmiljøpolitikken blir korrekt kulturmiljøverdier det riktige ordet å bruke, men fordi jeg gjør en historisk undersøkelse bruker jeg betegnelsen som er gjeldende for perioden som undersøkes.

¹⁰ Ordnokkelen, Kulturminneverdier. Hentet fra:

<https://ordnokkelen.ra.no/multites/mtwdk.exe?k=default&l=92&w=3496&n=1&s=5&t=2>

¹¹ Ordnokkelen, Kulturminneverdier. Hentet fra:

<https://ordnokkelen.ra.no/multites/mtwdk.exe?k=default&l=92&w=3496&n=1&s=5&t=2>

¹² NAOB, Restaurere. Hentet fra 27.02.2024: <https://naob.no/ordbok/restaurere>

de inngrep som iverksettes for å endre et kulturminnes utseende slik at det fremstår mest mulig i overensstemmelse med det som man vil at det skal formidle til andre. Videre skriver hun i «Restaureringsideologi – Teori og praksis ved restaurering av billende kunst i Norge på 1900-tallet» at det som bestemmer restaureringens virkemidler derfor er betinget av vår egen fortolkning av det enkelte kulturminnet.¹³

I norsk kontekst brukes begrepet ganske upresist både i dagligtale og fagsammenheng. Dette er noe Stein presiserer i sin artikkel. Stein sin artikkel er fra 2003 og kan trolig overføres til forståelsen av restaurering i det siste tiåret, 1990-tallet, av min periode. For å se nærmere på hvordan begrepet ble forstått for resten av perioden skal jeg ta utgangspunkt i rapporten *Ord for ord* utarbeidet av en arbeidsgruppe satt sammen av Fortidsminneforeningen i 1981. I rapporten diskuterer de bruk av begreper inne kulturminnevernet og ser da nærmere på hvordan begrep har vært brukt tidligere og hvordan de ønsker at begrepene skal brukes videre. For restaurering skriver de ved å peke på hvor ordet kommer fra, og hvilke betydninger det kan ha. Her er det også definisjoner som å gjenbygge, fornye, istandsette, gjeninnsette, gjenopprettelse av tidligere tilstand med mer.¹⁴ Videre defineres begrepet i faglitteratur på denne tiden som å istandsette, reparere en bygning eller lignende, eller å bringe en kunstnerisk verdifull bygning tilbake til (antatt) opprinnelige skikkelse.¹⁵ Utvalget foreslår følgende definisjon av begrepet: «Restaurering betyr hel eller delvis tilbakeføring til en tidligere tilstand»¹⁶ Her presiserer utvalget at det egentlig er et uoppnåelig mål siden en eldre tilstand ikke lar seg gjenskape fullt ut, og at arbeidet forutsettes at den tilstanden man vil tilbake til er godt dokumentert. Tilbakeføring til en antatt tilstand bør etter utvalgets mening betegnes som en rekonstruksjon. Videre skriver de at det ikke kan trekkes et tydelig skille mellom restaurering og rekonstruksjon.¹⁷ Denne definisjonen av restaurering gir ikke rom for de forskjellige fremgangsmåter for fysisk behandling av bygninger og gruppen mener derfor at bygningspleie skal fungere som et motstykke.¹⁸ Hvordan bygningspleie kan defineres kommer jeg tilbake til i neste underkapittel.

¹³ Stein 2003: 143

¹⁴ Boe, Lampe, Myklebust, Roede, Stein 1981: 27

¹⁵ Boe, Lampe, Myklebust, Roede, Stein 1981: 28

¹⁶ Boe, Lampe, Myklebust, Roede, Stein 1981: 29

¹⁷ Boe, Lampe, Myklebust, Roede, Stein 1981: 29

¹⁸ Boe, Lampe, Myklebust, Roede, Stein 1981: 29

1.3 Begrepsavklaring

I tillegg til mine tre hovedtemaer er det flere begreper som er relevante for denne oppgaven. Her skal nøkkelbegrepene defineres. Begreper som ikke har like stor betydning for oppgaven i sin helhet, men som fortsatt trenger en definisjon, defineres i fotnoter i løpende tekst. Rekonstruksjon defineres av Riksantikvaren som en reetablering av et objekt til en antatt tidligere form.¹⁹ Ifølge arkitekten Bernhard Feilen må rekonstruksjoner av gamle bygninger være basert på nøyaktig dokumentasjon. Nye materialer kan benyttes i tilfeller der originalt materiale ikke kan brukes.²⁰

Når jeg i denne oppgaven skriver restaureringsplan så henviser jeg til plan i den forståelse som et tankemessig eller skriftlig grunnlag for den praktiske gjennomføringen av noe.²¹ Det er under denne definisjonen de fleste av dokumentene som jeg har valgt ut for å representere restaureringsarbeidet kan defineres som. Restaureringsplanen fra 1998 ligner innholdsmessig på en verneplan, men siden NDR velger å kalle den for en restaureringsplan viderefører jeg dette i min analyse.

Antikvarisk vedlikehold er et begrep som er viktig å definere for å forstå analysen, og begrepsavklaringen er derfor mer omfattende enn for resten av begrepene. Dette gjør jeg fordi det er viktig å forstå begrepet i samtiden jeg undersøker. Begrepet er todelt hvor første halvdel antikvarisk betyr noe gammelt og noe som er i besittelse av aldersverdi.²² På 1980-tallet ble også begrepet brukt om bygningsvern.²³ Pleie eller bygningspleie brukes i *Ord for ord* (1980) synonymt med vedlikehold og betegner de konkrete fysiske inngrep som gjøres på en bygning.²⁴ Likevel har begrepet en noe breiere definisjon og bruken av dette begrepet kan i ytterste konsekvens inneholde istandsettelse, restaurering og rehabilitering eller det kan betegne det arbeidet som regnes som vedlikehold, småreparasjoner og omsorg for detalj.²⁵ Vedlikehold er her de rutinemessige tiltak som en bygning krever for å ikke forfalle. Vedlikehold kan i stor grad forutses i motsetning til reparasjoner som skyldes uventede skader som brann, vannlekkasjer og lignende.²⁶ Vedlikehold er det beste middel til å fremme bevaring.²⁷ I *En orientering om vedlikehold av bevaringsverdige bygninger* (1980) mener

¹⁹ Ordnøkkelene, Rekonstruksjon. Hentet fra:

<https://ordnøkkelene.ra.no/multites/mtwdk.exe?k=default&l=92&w=1279&n=1&s=5&t=2>

²⁰ Feilden 2003: 12

²¹ NAOB, Plan. Hentet fra: https://naob.no/ordbok/plan_3

²² Boe, Lampe, Myklebust, Roede, Stein 1981: 7-8

²³ Boe, Lampe, Myklebust, Roede, Stein 1981: 7-8

²⁴ Boe, Lampe, Myklebust, Roede, Stein 1981: 22

²⁵ Boe, Lampe, Myklebust, Roede, Stein 1981: 22

²⁶ Boe, Lampe, Myklebust, Roede, Stein 1981: 32

²⁷ Boe, Lampe, Myklebust, Roede, Stein 1981: 32

Riksantikvaren at antikvarisk vedlikehold betyr at en prøver å bevare mest mulig av husets opprinnelige og eldste bygningselementer, og dessuten foretar så lite forandringer som mulig. Når det kommer til pleie av bygninger med antikvarisk verdi mener Riksantikvaren at en må ha et lenger tidsperspektiv enn for vanlige bygninger. Bygningen skal være mest mulig autentisk²⁸. Aldersverdien må anses å være en vesentlig del av bevaringsverdien. Er man for rask med utskiftning av nye deler, eller foretar forandringer, mistes etter hvert mye av bygningens aldersverdi og originalitet. En kopi kan aldri bli en fullverdig erstatning for en original bygningsdel. Når bygningen må skiftes ut eller repareres, bør en velge materialer, dimensjoner og utforming som er lik de utskiftede.²⁹

Konservering betyr at man sikrer et kulturminne så godt som mulig ved å stabilisere kulturminnets tilstand.³⁰ I 1980 mente utvalget til Fortidsminneforeningen at begrepet betegnet et teknisk inngrep bestående av fysisk eller kjemisk behandling.³¹

1.4 Hvorfor faglig interessant og samfunnsmessig relevans

Årsaken til at jeg mener temaet er faglig interessant kan oppsummeres til tre punkter:

1. Jeg synes det er interessant å undersøke bruken av kulturminneverdier i en tid der man ikke var like bevisste på bruk som (man prøver å være) i dag.
2. Det har ikke vært vanlig å undersøke ideologien bak restaureringer, og ingen hadde gjort dette på Nidarosdomen tidligere.
3. Det siste punktet handler om min egen interesse og har ingen sammenheng med samfunnsmessig relevans. Jeg har alltid vært fascinert over Nidarosdomen som byggverk.

Under skal jeg gå i detalj om hva jeg mener med punkt en og to.

Kulturminneverdibegrepene som jeg bruker som utgangspunkt i analysen min ble introdusert av kunsthistoriker Dag Myklebust i 1981 som et forslag til hvordan man kan bevisstgjøre verditenkningen som allerede eksisterte i bygningsvernet.³² Dette er en samtale

²⁸ Autentisitet brukes om et objekts grad av ekthet og/eller opprinnelighet. (se ordnøkkelene, autentisitet: <https://ordnokkelen.ra.no/multites/mtwdk.exe?k=default&l=92&w=282&n=1&s=5&t=2>)

²⁸ Myklebust 1984: 30

²⁹ Madsen 1980: 3

³⁰ Ordnøkkelene, konservering. Hentet fra:

<https://ordnokkelen.ra.no/multites/mtwdk.exe?k=default&l=92&w=1556&n=1&s=5&t=2><https://ordnokkelen.ra.no/multites/mtwdk.exe?k=default&l=92&w=1556&n=1&s=5&t=2>

³¹ Boe, Lampe, Myklebust, Roede, Stein 1981: 16

³² Myklebust 1981: 85

som fortsatt er aktuell i dagens kulturminnevern.³³ På Riksantikvarens nettside under «jeg trenger veiledning» og «retningslinjer» finner vi «Verdisetting og verdvektning av kulturminner og -miljø».³⁴ Denne veilederen tar utgangspunkt i verdibegrepene til Myklebust. Riksantikvaren beskriver veilederen som en systematisk veileder for bruk av kartlegging av kulturminne- og kulturmiljøverdier.³⁵ Hvordan disse begrepene er synlige i plandokumenter fra 1969-1999 er derfor interessant fordi det tar for seg tiden før og tiden etter at verdiene til Myklebust fikk fotfeste i kulturminnevernet.

Ifølge malerikonservator Mille Stein (2003) er forholdet mellom ideologi og praksis lite forsket på. Ideologiens innflytelse på praksis kan best kartlegges dersom målet for restaureringen er omtalt i behandlingsrapporter eller forarbeid.³⁶ I sammenheng med restaurering av bygninger kan dette finnes i planer, tegninger og arkitektens notater. Myklebust kommenterer dette i 1988 i *Kulturarv og vern: bevaring av kulturminner i Norge*. Her skriver han at dersom man skal undersøke bevaringsarbeidets historie bør formålet være å trekke lærdommer som kommer til nytte i det dagsaktuelle arbeidet. Han mener det er særlig nyttig å se på de skiftende restaureringsideologier.³⁷ Dette er et tema som kan være vanskelig å undersøke fordi holdninger, tankegangen og ideologien til arkitektene ofte er utilgjengelig i litteraturen som finnes. Noe jeg også får erfare i min undersøkelse. Dette mener Myklebust kan forklares av flere årsaker. Det kan skyldes at arkitektene ikke var bevisst sin ideologi eller at den ikke var så fremtredende, og det skyldes at forskningen ikke har fått frem disse aspektene i sine beskrivelser av restaureringsprosessene.³⁸ Dette poengterer også kulturhistorikeren Arne Lie Christensen og skriver at det for det første kan være stor forskjell mellom teori og praksis, og at restaureringsarkitekter inntil nylig har i liten grad gjort rede for sine valg.³⁹ Å undersøke dette i en tid når ny restaureringsplan for Nidarosdomen utarbeides er veldig dagsaktuelt og noe som jeg håper gjør nytte for NDR. I tillegg har jeg bevisst valgt meg en periode på 30 år for å undersøke bedriften over tid. Det skal heller ikke legges skjul på at arbeidet som jeg undersøker er viktig i en nasjonal kontekst for hvordan bygningsvernet i Norge har utviklet seg i perioden 1969–1999.

33 Fjeldheim 2020. Årbok for fortidsminneforeningen; Myklebust 2017. Årbok for fortidsminneforeningen; Egede-Nissen 2014

34 Riksantikvaren u.å. Hentet fra: <https://riksantikvaren.no/veileder/verdisetting-og-verdvektning-av-kulturminner/>. Sist besøkt: 03.04.24

35 Riksantikvaren u.å. Hentet fra: <https://riksantikvaren.no/veileder/verdisetting-og-verdvektning-av-kulturminner/>. Sist besøkt: 03.04.24

36 Stein 2003: 143

37 Myklebust 1988: 26

38 Myklebust 1988: 26

39 Christensen 2011: 58

1.5 Tidligere forskning

I dette underkapittelet skal jeg redegjøre for relevant forskningslitteratur. Denne er tredelt hvor første del tar for seg relevant forskning om Nidarosdomen generelt og deretter restaureringshistorien spesifikt, andre del tar for seg forskning om restaureringsideologier og tredje del handler om forskning om kulturminneverdier.

Nidarosdomen er mye forsket på og det er skrevet masteroppgaver og doktorgradsavhandlinger innen flere fagfelt, deriblant arkitektur, kunsthistorie og kulturminneforvaltning. Verk som er relevante her kommer fra NDRs egne ansatte: Øystein Ekroll med sin doktoravhandling om Oktogonen (2015), Kristin Bjørlykke med masteroppgave om restaureringen av kongeinngangen (2017) og Eva Stavsøien med sin masteroppgave om møtet mellom forvaltningen av et fredet bygg og tradisjonelt håndverk (2015). NDR har også et eget forlag der de ansattes forskningsarbeid blir utgitt. Her er *Nidarosdomen: ny forskning på gammel kirke* som ble utgitt i 2010 verdt å nevne. Boken er forankret i de ulike fagfelt som har jobbet med kartleggingen av og restaureringsarbeidet med Nidarosdomen de siste siden 1990-tallet. Et annet relevant verk utgitt av NDR, i samarbeid med Museumsforlaget, er *Katedralbyggerne: Nidarosdomens gjenreisning 1869-2019*. Boka er ikke spesielt rettet mot området som jeg forsker på, men tar for seg NDRs utvikling som bedrift så den faller innenfor interesseområdet.

Av verk som tar for seg restaureringsarbeidet ble jeg anbefalt av Øystein Ekroll, da jeg var på praksis høsten 2023, å lese Gerhard Fischers bok *Nidaros domkirke: gjenreisning i 100 år: 1869–1969*. Boken tar for seg hele restaureringen fra start til 100-årsjubileet i 1969. Boken hans er det verket som går grundigst inn på hva som ble gjort, men diskuterer i liten grad over valgene som ble tatt. Fokuset ligger på hva som ble gjennomført og ikke hva som var planlagt. Det kommer derfor ikke tydelig frem når det gjøres endringer i planene og hva planene faktisk inneholdte. Likevel gir den en god oversikt over restaureringshistorien og de ulike stridene om bygningsdelene. Kunsthistoriker Gunnar Danbolt skrev i 1997 boken *Nidarosdomen: fra kristkirke til nasjonalmonument* som tar for seg hele historien til domkirken. Forfatteren selv kaller boken for populærvitenskap, men siden han viser til kilder i en omfattende litteraturliste velger jeg å inkludere han her. Danbolt og Fischer brukes i denne oppgaven som hovedkilder til historisk bakgrunn.

Av forskning på andre restaureringsprosjekter ønsker jeg å peke på Hans-Henrik Egede-Nissen sin doktoravhandling *Autentisitetens relevans. På sporet av et endret fokus for*

kulturminnevernet fra 2014. Avhandlingen hans ser på rekonstruksjoner av kulturminner for å undersøke relevansen av materiell autentisitet. I avhandlingen diskuterer han kulturminneverdier og verdier knyttet til hvert av sine eksempler. Videre ønsker jeg å peke på Mette Bye sin doktorgradsavhandling fra 2010 *Histories of Architectural Conservation Five Case Studies On The Treatment of Norwegian Vernacular Heritage Buildings Circa 1920-1980* fra 2010. Bye skriver om bygningsvernet i Norge med fokus på den folkelige bygningsarven. Videre er masteroppgaven *Eidsvollsbygningens restaureringer til grunnlovsjubileene i 1914 og 1964, og disse sett i lys av ulike restaureringsprinsipper* fra 2009 av Solveig Therese Dahl relevant. I tillegg er *Stavanger domkirke – de siste endringer* av Liv Kristine Færing fra 2012 interessant. Oppgaven er skrevet av en arkitekt og fokuserer naturligvis på den arkitektoniske helheten, men Færing inkluderer også et kulturminneperspektiv ved at hun tar for seg restaureringen som er blitt gjort og diskuterer den i et kulturminneperspektiv.

For forskning som tar for seg kulturminneverdier er det verdt å nevne doktorgradsavhandlingen til Mari Stendebakken fra 2019. *Kulturminner og analyse: Vurdering av vernede bygninger innenfor kulturminnevern, arkitektur og offentlig investeringsanalyse* tar for seg blant annet kulturminners tilstedeværelse i offentlig investeringsanalyse av vernede bygninger. Jesper Gulliksens masteroppgave *Kulturmiljøverdiens mange betydninger- en diskursanalytisk undersøkelse av verdier knyttet til nyere tids bygningsarv* fra 2022 som undersøker kulturminneverdier i byggesaker vedtatt i 2021 Oslo er også av relevans.

1.6 Historisk bakgrunn

Nidaros domkirke, for mange bedre kjent som Nidarosdomen, er Olav den helliges gravkirke, pilegrimsmål, signingskirke og Norges nasjonalhelligdom.⁴⁰ Nidarosdomen ble påbegynt i 1070 og sto ferdig i rundt år 1300. Etter flere branner og mangel på vedlikehold var tilstanden til bygningen svært dårlig på begynnelsen av 1800-tallet.⁴¹ I 1814 ble Nidarosdomen skrevet inn i grunnloven som kroningskirke og med dette får den tilbake noe av sin betydning som nasjonalkirke, som den hadde mistet etter sin storhetstid i middelalderen.⁴² Det er etter dette at tanken om en restaurering av kirken begynner. Da restaureringen startet i 1969 var det bare de østlige delene av kirken som var i brukbar stand. Vestfronten og skipet lå i ruiner. Allerede fra

⁴⁰ Nidarosdomen u.å. Hentet fra: <https://www.nidarosdomen.no/attraksjoner/nidarosdomen>

⁴¹ Nidarosdomen u.å. hentet fra: <https://www.nidarosdomen.no/attraksjoner/nidarosdomen>

⁴² Danbolt 1997: 282

begynnelsen var det store uenigheter om hvordan restaureringen skulle foregå. Skulle man bevare de restene som hadde overlevd – altså bare restaurere kapittelhuset, oktogonalen, koret og tverrskipet, eller skulle man gjenreise hele kirken i sitt middelalderske uttrykk?⁴³ Det var sistnevnte som vant og arkitekten Heinrich Ernst Schirmer startet restaureringen med de bygningsdelene som var best bevart. Schirmers arbeid fikk imidlertid mye kritikk og måtte gå av som domkirkearkitekt. I 1872 tar arkitekten Christian Christie over og i hans tid fullføres restaureringen av bygningsdelene som var best bevart.⁴⁴

Restaureringen får på dette tidspunktet en ny karakter. Der det tidligere arbeidet har tatt utgangspunkt i bygningsarkeologiske spor tillater ikke skipet og vestfrontens tilstand samme metode. Det fantes rett og slett ikke arkeologiske spor for hvordan bygningsdelene hadde sett ut over tredje etasje.⁴⁵ Dette gir domkirkearkitekten mer spillrom for hvilket arkitektonisk uttrykk bygningsdelene skulle ha, og med det fulgte det også sterke meninger om hva som kunne være riktig. Christie dør i 1906 og hans planer for vestfronten blir ikke iverksatt. Etter Christies død holdes det en arkitekturkonkurranse om vestfrontens utforming og det utløser store offentlige diskusjoner, deriblant Systemstriden fra 1915-1926.⁴⁶ Arkitekten Olaf Nordhagen vinner konkurransen i 1909 og blir den nye domkirkearkitekten. I 1925 dør Nordhagen og det blir arkitekten Helge Thiis som får oppgaven om å fullføre restaureringen.⁴⁷ I 1969 feirer restaureringen 100 år, vestfronten var fullført (med unntak av portaldører og hvelv i tårnene) og alle bygningsdeler var nå gjenreist.⁴⁸ For mange var restaureringen av kirken nå ansett som ferdig, men tiden videre ble preget av Hovedtårnstriden som blir et tema i kapittel 4.

1.7 Oppgavens struktur

Videre er oppgaven inndelt i 6 kapitler. Hvor kapittel 2 tar for seg metode og kilder som er grunnlaget for analysen og kapittel 3 undersøker hvordan forskere og teoretiker diskuterer restaureringsideologi og kulturminneverdier. I kapittel 4-6 presenterer og diskuterer jeg resultatene fra analysen. Jeg har valgt å dele inn perioden 1969–1999 i tre mindre perioder. Hver periode får hver sitt kapittel. Kapittel 4 Hovedtårnstriden tar for seg perioden 1969–1979, kapittel 5 Fraværet av restaureringsplaner handler om perioden 1980–1989 og kapittel 6

⁴³ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 11

⁴⁴ Danbolt 1997: 309; Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 11

⁴⁵ Danbolt 1997: 321

⁴⁶ Fischer 1969: 65; Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 11

⁴⁷ Fischer 1969: 104 & 116; Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 11

⁴⁸ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 11; Fischer 1969: 174; Danbolt 1997: 336

Rapportenes tidsalder tar for seg perioden 1990–1999. I kapittel 7 oppsummerer jeg de viktigste funnene mine og ser nærmere på utviklingen over tid.

Kapittel 2 Metode og kilder

Primærkildene i denne oppgaven er dokumenter som omhandler og beskriver restaureringsarbeidet som er planlagt for perioden 1969–1999. For å finne de riktige dokumentene for analysen gjennomføres det et arkivsøk i NDRs arkiv. I dette kapitlet beskrives metodene jeg benytter meg av i oppgaven. Siden arkivsøket har vært en såpass viktig del av forarbeidet til analysen skriver jeg i stor detalj hvordan arbeidet har blitt gjennomført og utfordringene jeg har møtt på. Videre går jeg nærmere inn på dokumentanalyse og hvordan jeg skal gjennomføre analysen av primærkildene. Før kildene presenteres reflekterer jeg over egen metode og hvilke etiske problemstillinger jeg må ta hensyn til.

2.1 Arkiv

Ordet arkiv brukes ofte i flere sammenhenger. Det kan være om institusjonen som oppbevarer arkivmateriale, lokalene og magasinet hvor samlingene oppbevares eller om samlinger av dokumenter.⁴⁹ Ifølge arkivloven defineres arkiv som dokument(er) som oppstår som et ledd i en virksomhet.⁵⁰ I samme paragraf defineres dokument som en logisk avgrenset informasjonsmengde som er lagret på et medium for senere lesing, lytting, fremvisning eller overføring.⁵¹ Det er disse definisjonene som er gjeldende i denne sammenheng.

Arkivet til NDR er et bedriftsarkiv. Bedriftsarkiver er arkiver fra all næringsvirksomhet, uansett eierform.⁵² Som følge av dette finnes det store variasjoner i antall hyllemeter med arkiv og innhold. Fremveksten av NDR sitt arkiv er et biprodukt av sin virksomhet i form av at det består av dokumentasjon av arbeidet som har blitt gjort gjennom restaureringen i tillegg til dokumentasjon av korrespondanse, regnskap og referater. Noen av dokumenttypene som finnes i arkivet er sjeldne for et bedriftsarkiv, som for eksempel byggmesterens dagbøker eller arkitektens skissebøker, og derfor kan deler av arkivet også regnes som samling eller personarkiv.⁵³ Siden de er produsert som et biprodukt av virksomheten til NDR mener jeg likevel at de passer inn i definisjonen av bedriftsarkiv.

⁴⁹ Hosar 2003: 7

⁵⁰ Arkivlova – arkl, § 2 b

⁵¹ Arkivlova – arkl, § 2 a

⁵² Lange, Mangset & Ødegaard 2001: 17

⁵³ Lange, Mangset & Ødegaard 2001: 18

2.2 Arkivet til NDR

De siste årene har bedriften gått over til mer eller mindre heldigitalt arkiv. Den digitaliserte delen av arkivet benytter jeg meg ikke av i stor grad og blir derfor ikke til å beskrive denne noe nærmere. Mitt fokus er på det fysiske arkivet som er inndelt i to hovedperioder: NDR historiske arkiv 1869–1987 og NDR arkivperiode 1987–1998. Arkivet er katalogisert og sist oppdatert på starten av 2000-tallet. Informasjonen i katalogen er delt inn i fire kolonner: *nummer* refererer til arkivstykkenummer, *innhold* referer til innholdet i arkivstykket, *tidsrom* viser til tidsspennet på innholdet og *plassering* viser til fysisk plassering i arkivet.⁵⁴ Det historiske arkivet har et eget korrespondanse- og sakarkiv ordnet etter korrespondanse, saker etter emne og kontorarkiv. Korrespondanse- og sakarkivet er delt opp etter ulike ordningsprinsipp hvor de eldste delene er ordnet kronologisk etter journalnummer mens det yngre materialet er ordnet alfabetisk etter korrespondansepartner med unntak av viktige emner og saker som har egne mapper. For perioden fra 1987–1998 fins det en saksserie som gjør den noe lettere å undersøke, men det er ikke ordnet etter tematisk klassifisering og dokument som tilhører samme sak er heller ikke linket. Derfor kan dokument som gjelder samme sak være spredt i hele arkivnøkkelen.⁵⁵

Selv om det historiske arkivet ikke har egen saksserie, blir arkivsøket mitt gjort noe enklere siden korrespondanseserien er ordnet etter tidsrom og innhold. Det gjør at jeg kan utelukke de korrespondansepartnerne eller tema som ikke passer inn med tematikken jeg er interessert i å undersøke. Jeg ønsker som sagt å undersøke restaureringsplanene for perioden, noe som begrenser søket, men samtidig forventer jeg ikke å finne en egen kategori som inneholder disse planene. Siden jeg fikk undersøkt arkivene i hovedtrekk i praksisperioden min, vet jeg at dokumentene jeg er ute etter er arkivert i ulike deler av arkivet og ikke nødvendigvis eksisterer i den formen vi i dag forbinder med restaureringsplaner. Jeg blir derfor nødt til å lete etter dokumenter som beskriver hvilket arbeid som planlegges, hvordan det skal gjennomføres og hvorfor. Hva som har blitt dokumentert av planer i perioden jeg undersøker varierer veldig ut fra hvilken type arbeid det var snakk om. Utformingen av nytt hovedtårn, som var et stort tema på 1960 og 70-tallet, er for eksempel skrevet mye om fordi det ble regnet som en del av hovedrestaureringen. Arbeidet som ble gjort på 1980-tallet ble i stor grad tenkt på som «normalt antikvarisk vedlikehold» og ble derfor ikke skrevet like mye om. På 1990-tallet ble produsert andre typer dokumenter enn tidligere. Dette gjorde at jeg

⁵⁴ Arkivkatalog. Innledning

⁵⁵ Arkivkatalog. innledning

måtte tenke utenfor boksen for å finne riktig type dokumenter. Som resultat har jeg ganske ulike dokumenter for de ulike delene av perioden. Hvordan dette påvirker primærkildene kommer jeg nærmere inn på senere i dette kapitlet og i kapittel 4,5 og 6.

2.3 Dokumentanalyse

Samfunnsforskerne Asdal og Reinertsen hevder at dokumenter, i tillegg til å være rent tekstlig og diskursive, er noe materielt. De er en del av og inngår i større prosesser, systemer, apparater og institusjoner.⁵⁶ Tilnærmingen som de beskriver, er en bredere metode enn den klassiske tekstanalyse og diskursanalyse, og de foreslår seks ulike måter man kan tilnærme seg dokumenter på. Jeg skal fokusere på tre av disse fordi det er av interesse å undersøke dokumentene som verktøy og språklig samt å se på de som et sted som utvikler seg over tid.

Ved å se på dokumenter som en type sted der ulike handlinger utspiller seg kan man undersøke hvordan flere dokumenter sammen bidrar til å skape institusjonelle praksisfelt.⁵⁷ Dersom man undersøker en lengre periode kan man analysere hvordan stedene utvikler seg over tid. Dokumentene kan da undersøkes som en form for verktøy, et resultat av arbeid og/eller vi kan vende oss til det rent språklige. Når dokumentet undersøkes som et verktøy er man interessert i å analysere hvilke funksjoner og effekter dokumentene har. Dette innebærer en forståelse av at dokumentene ikke er nøytrale og at de er med på å forme de sakene som de er en kontekst av.⁵⁸ Er det det språklige i dokumentene som er av interesse må man gjøre nærlesninger og undersøke hva som skjer på retorisk nivå i selve teksten.⁵⁹ I denne delen av dokumentanalysen er det hvordan begrepene samfunnsroller, kulturminneverdier og restaureringsideologier brukes, eller ikke brukes, i tekstene som er det aktuelle å analysere. I hvilken kontekst de brukes er også av interesse.

2.4 Metodekritikk og etikk

Som masterstudent er man godt vant til å skrive tekster, lese teori og tolke ulike typer kilder. Likevel er jeg ny i rollen som forsker og har aldri arbeidet med tekstproduksjon i denne skalaen tidligere. Dette betyr at jeg også er ny i min rolle som forskningsdesigner og utformingen av metode kan være noe preget av dette.

⁵⁶Asdal & Reinertsen 2020: 16

⁵⁷ Asdal & Reinertsen 2020: 17

⁵⁸ Asdal & Reinertsen 2020: 147

⁵⁹ Asdal & Reinertsen 2020. 17

Av de to metodene jeg benytter meg av er det arkivsøket/studien som jeg har minst erfaring med. At jeg gjennomfører søket i et arkiv som jeg har liten til ingen kunnskap om i forkant er en utfordring. For å kompensere for dette har jeg satt av god tid til mine fysiske søk. Ved å bruke god tid håper jeg at relevante dokumenter er blitt funnet i arkivet og at det ikke er noen åpenbare mangler i mitt utvalg av primærkilder. Funnene tyder på at det er deler av perioden jeg undersøker der det finnes færre skriftlige kilder enn resten av perioden. Spesifikt gjelder dette 1980-tallet. I frykt for at det fins materiale for tidsperioden, men at jeg ikke har klart å lokalisere det, har jeg undersøkt med ansatte hos NDR som kjenner arkivet og jeg har også fått tips om relevante dokumenter fra dem. En annen utfordring er at søket ga ulike typer dokumenter for de ulike delene av perioden. For 1969–1980 er det for det meste snakk om dokumenter som er produsert i sammenheng med korrespondanse mens dokumentene fra 1990-tallet faller under kategorien rapport. Dette gjør at jeg i analysen må være oppmerksom på at de ulike kategoriene av dokumenter har ulikt innhold og at de derfor må analyseres ulikt og settes i ulike kontekster. Her kunne jeg også i større grad brukt dokumenter som sier noe om hva som faktisk ble gjort, men fordi målet med oppgaven er å undersøke planene er jeg i utgangspunktet ikke interessert i arbeidet som ble gjort.

Dokumentanalyse er en metode som har blitt brukt mye i løpet av mine år som student, men da ofte ubevisst og uten noen form for planlagt struktur. Jeg har derfor opplevd arbeidet med dokumentanalysen som til tider utfordrende. Her sikter jeg til at jeg ikke er vant til å forklare hva jeg gjør og hvorfor i så stor grad som det kreves av et metodekapittel. Dette er noe jeg har stort forbedringspotensial til, og det er også noe som man trenger å øve på for å bli gode til.

Metodene som jeg benytter meg av har ikke resultert i kilder der sensitiv informasjon om personer er tilgjengelig. De fleste av dokumentene er skrevet av ansatte på vegne av bedriften og i noen tilfeller kommer det heller ikke tydelig frem hvem som er forfatter. I de tilfellene der dokumentene er signert og tydelig har en forfatter gis det uttrykk for personens profesjonelle meninger. Altså i regi av hans posisjon i bedriften. Dokumentene er av offentlig karakter og forfatterne innehar også en rolle som medfører offentlig oppmerksomhet. Dette er altså ikke informasjon som er prøvd å holde skjult og regnes derfor ikke under samme etiske hensyn som sensitiv informasjon. Likevel er det viktig at forskningen ikke utgjør en unødvendig belastning for forfatterne av dokumentene, familiemedlemmer eller bedriften

selv.⁶⁰ Hvem som er forfatter av de ulike dokumentene, er i mitt tilfelle i utgangspunktet ikke av interesse, og blir derfor ikke vektlagt med mindre det vurderes som nødvendig.

2.5 Primærkilder

I denne oppgaven benytter jeg meg av ulike skriftlige kilder. For Kapittel 1.6 Historisk bakgrunn og Kapittel 3, Teori, benytter jeg meg av relevant litteratur skrevet om tema. I analysedelen av oppgaven bruker jeg ulike typer dokumenter som primærkilder. De fleste er fra NDRs arkiv, men her skal jeg også benytte meg av stortingsmeldinger. I avsnittene under presenteres de ulike dokumentene. Her skal jeg gå nærmere inn på hvor de er hentet fra, dokumenttype, relevans og hvordan de blir referert til videre i oppgaven. Første gang dokumentene nevnes i teksten refereres de med full tittel og årstall. Etter dette brukes det en korttittel. I fotnotene refereres det med full tittel, årstall og sidetall. For dokumenter som ikke er publisert inkluderes også arkivnøkkelen i fotnoten. I tillegg til dokumentene fra arkivet benytter jeg meg av to rapporter fra NDR skrevet på 1990-tallet. Disse er tilgjengelig på nasjonalbiblioteket, men inkluderes likevel under arkivkilder i litteraturlisten for å holde den så oversiktlig som mulig. Dette gjelder:

- *Tekniske undersøkelser, sikringstiltak og vedlikehold av Nidarosdomen 1904–1995: utdrag av byggeledernes dagbøker, årsrapporter og andre rapporter* (1995) av Per Storemyr
- *Kapittelhuset i Nidaros Domkirke: forvittringsundersøkelser og bevaringsforslag for vestveggen* (1996) Av Per Storemyr og Atle Elverum

Stortingsmeldinger

Restaureringen av Nidarosdomen er finansiert gjennom statsbudsjettet. Dette betyr at alle planene for restaureringer i perioden jeg undersøker ble godkjent av Stortinget før de kunne iverksettes. Stortingsmeldinger er derfor en god kilde til hvilke planer som til enhver tid er gjeldende. For mitt tema er det *St. meld. Nr. 73 (1980–81) Om restaurering av Nidaros domkirke* og *St. meld. Nr. 21 (1970–71) Om restaurering av Nidaros domkirke* som er relevante og som skal analyseres. I disse vil vi se, som jeg skal gå nærmere inn på i analysen, at det refereres til dokumenter produsert av tilsynskomiteen eller ansatte ved NDR. Disse inngår også i mitt kildegrunnlag.

⁶⁰ Asdal & Reinertsen 2020: 215

Korrespondanse

I utvalget av kilder fra NDR sitt arkiv er mange av dokumentene brev som er sendt til Det kgl. Kirke- og Undervisningsdepartementet og Norges Storting. I utvalget av dokumenter finner vi en søknad til Stortinget om approbasjon av plan for restaurering av Hovedtårnet, tilsynskomiteens kommentar og Domkirkearkitektens kommentar. I tillegg fins det også brev som er sendt til Kirkedepartementet med rapport over arbeid, ansettelse og arbeidsplan. Mange av disse dokumentene har ikke fått eget navn i arkivet. For å tydeliggjøre hvilket dokument jeg til enhver tid omtaler har jeg derfor valgt å gi de titler. Listen over dokument blir da seende slik ut:

- Rapport om arbeidet i 1968 og arbeidsplan for 1969 (1969) (NDR historisk arkiv 1869–1987. Dac-0083. Kirkedepartementet 1967–76)
- Nyansettelser og gjenstående arbeid 1971 (1971) (NDR historisk arkiv 1869–1987. Dac-0083. Kirkedepartementet 1967–76)
- Søknad om approbasjon for endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn (1969) (NDR historisk arkiv 1869–1987. Db-0094, korrespondanse om sentraltårnet. Hovedtårnet (foto) 1970). Korttittel: Søknad om endelig utforming
- Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn (1969) (NDR historisk arkiv 1869–1987. Db-0094, korrespondanse om sentraltårnet. Hovedtårnet (foto) 1970). Korttittel: Tilsynskomiteens tanker
- Domkirkearkitektens kommentar til endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn (u.å., men trolig fra begynnelsen av 1970) (NDR historisk arkiv 1869–1987. Db-0094, korrespondanse om sentraltårnet. Hovedtårnet (foto) 1970). Korttittel: Domkirkearkitektens kommentar

Budsjettforslag

For deler av perioden jeg undersøker er det få til ingen skriftlige kilder til planleggingen av restaureringen. Jeg har derfor lett etter andre typer dokumenter som kan si noe om hva man planlegger å gjøre. De årlige budsjettforslagene fra NDR kan gi en innsikt i dette. I hver søknad legges det ved en kommentar til hver post. Søknadene sider derfor noe om hva det ble søkt penger til, hvor mye og ved å om dette er en gjentakende post. Budsjettforslagene er navngitt etter år og jeg skal bruke følgende:

- Budsjettforslag for 1981 (NDR historisk arkiv 1869–1987. Dac-0080. Budsjetter 1975–76–77–86)

- Budsjettforslag for 1983 (NDR historisk arkiv 1869–1987. Dac-0080. Budsjetter 1975–76–77–86)
- Budsjettforslag for 1985 (NDR historisk arkiv 1869–1987. Dac-0080. Budsjetter 1975–76–77–86)
- Budsjettforslag for 1986 (NDR historisk arkiv 1869–1987. Dac-0083. Kirkedepartementet 1977–1986)

Rapporter, redegjørelse og planer

Siste kategori som jeg benytter meg av er tekster produsert av NDR. Nå er det ikke slik at dokumentene i de tidligere kategoriene ikke er egenproduserte, men her er det snakk om tekster som ikke har en spesifikk mottaker og som faller under kategoriene rapport og redegjørelse. I denne kategorien har jeg funnet tre ulike tekster hvor to av de representerer arbeidet på 1990-tallet. Det siste dokumentet er en redegjørelse skrevet av tilsynskomiteen på slutten av 1970-tallet. I denne kategorien har alle tekstene tittel, og det er også samme tittel jeg kommer til å benytte meg av når jeg skal omtale de. Følgende dokument er en del av denne kategorien:

- Nidaros Domkirkes Centraltårn – Opprinnelse, historie og fremtid (NDR historisk arkiv 1869–1987. Db-0094, Hovedtårnet 1967–79, tilsynsmøte 20/1 – 77)
- Virksomhetsplan 1992 (NDR arkivperiode 1987–1998, xf-0073)
- Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019, NDR 9801 (NDR arkivperiode 1987–1998, xd-0068)

Kapittel 3 Teori

Arkitekten Bernard Feilden definerer konservering i *Conservation of historic buildings* som enhver handling som tas for å hindre forfall.⁶¹ Både Feilden og Stein, i «Restaureringsideologi Teori og praksis ved restaurering av bildende kunst i Norge på 1900-tallet» er enige i at hvilke tiltak som settes i gang for å forhindre forfall blir bestemt av hvordan vi tolker kulturminnet. Feilden bruker her tre verdikategorier: verdier knyttet til følelser, verdier knyttet til kultur og bruksverdi.⁶² Dette er et begrepsbruk som vi skal se senere i kapitlet ligner bruken i det norske kulturminnevernet. Stein påpeker at det er hva vi vil at objektet skal formidle til andre som bestemmer hvilke tiltak en restaurering krever. Slik er virkemidlene betinget av hvordan vi tolker objektet.⁶³ Basert på restaureringens mål og virkemiddel mener hun at vi kan definere fire hovedideologier: gjenskapningsideologien, tilbakeføringsideologien, kontinuitetsideolog og anti-restaureringsideologi. Forklart slik kan man se hvordan verdiene vi tillegger et kulturminne påvirker hvordan vi behandler det. Kunsthistoriker Dag Myklebust mener at et kulturminne, for eksempel en bygning, ikke har en objektiv verdi i seg selv, men at det er vi menneskene som gir det verdi.⁶⁴ Verdien er derfor subjektiv og det bør diskuteres hvorfor en tar de valgene en tar og hva som er motivene bak verdiene man gir objektet. I et forsøk på å tydeliggjøre verdibruken i kulturminnevernet på 1980-tallet introduserte Myklebust en gruppe verdi-begrep basert på kunsthistoriker Alois Riegl sitt begrepsapparat fra «Den moderne minnesmerkekultens vesen og tilblivelse» (1903). Ved hjelp av begrepsapparatet til Myklebust og Riegl, og hvordan Riksantikvaren benytter seg av dem, skal jeg se nærmere på verdibegrepene som ble brukt i kulturminnevernet i perioden 1969–1999. I 1984 skrev Myklebust en artikkel i årboka til Fortidsminneforeningen som han kalte «Domkjærka no igjæn!». I artikkelen bruker han begrepsapparatet han introduserte i 1981 for å analysere verdiene som brukes om, eller kan brukes om, Nidarosdomen. Denne artikkelen blir utgangspunktet for siste del av kapitlet.

Kapitlet er delt i tre deler hvor jeg starter med forskning om restaureringsideologi før jeg går videre til forskning om kulturminneverdier og avslutter med kulturminneverdier i sammenheng med Nidarosdomen. I den første delen skal jeg gå nærmere inn på hvordan forskere drøfter problematikken om restaurering. Her skal jeg ta utgangspunkt i Steins fire ideologier og se nærmere på hvordan andre forskere og restaureringsarkitekter passer inn i

⁶¹ Feilden 2003: 3

⁶² Feilden 2003: 6

⁶³ Stein 2003: 143

⁶⁴ Myklebust 2017: 46

inndelingen hennes. Jeg inkluderer også en oversikt over charter og internasjonale retningslinjer når det er relevant. I andre del av kapittelet skal jeg se nærmere på verdibegrepene som brukes av Myklebust og Riksantikvaren, og hvordan de forholder seg til Riegl. I del tre skal jeg se nærmere på verdibegrepene og Nidarosdomen slik de ble forstått av Myklebust i 1984. Her skal jeg også inkludere en oversikt over hvilke begrep jeg skal benytte i min undersøkelse.

3.1 Restaureringsideologi

Som nevnt mener Bernard Feilden at alle tiltak som tas for å forhindre forfall er en form for konservering.⁶⁵ Dette inkluderer alle tiltak som forlenger livet til både kulturminner, kulturlandskap og miljø. Han deler deretter konservering inn i syv grader av inngrep: (1) forebygging (indirekte konservering), (2) bevaring av eksisterende tilstand, (3) direkte konservering, (4) restaurering, (5) rehabilitering, (6) reproduksjon, (7) rekonstruksjon. Her presiserer han at det i alle store bevaringsprosjekt av gamle bygninger vil være behov for ulike grader av inngrep i ulike bygningsdeler.⁶⁶ Forebygging er her inngrep mot miljøet rundt, som for eksempel kontrollering av luftfuktighet eller vegetasjon.⁶⁷ Grad nummer to handler om inngrep som bevarer eksisterende tilstand og kan for eksempel være løpende vedlikehold eller tiltak mot sopp og mugg.⁶⁸ Direkte konservering er tiltak som skal styrke gjenstanden.⁶⁹ I gamle hus kan nye bærebjelker eller ekstra støtte til eksisterende bjelker være et eksempel på direkte konservering. Målet med en restaurering er ifølge Feilden å gjenlive det originale konseptet eller lesbarheten til objektet.⁷⁰ Videre mener han at alle restaureringer må være basert på det originale materialet, arkeologiske spor, originalt design og autentiske dokumenter.⁷¹ Dette gjelder uansett hvor stor eller liten restaurering det er snakk om. I tillegg skal alle historiske epoker i bygningen respekteres. Rehabiliteringer, Feildens femte grad, er modernisering av bygninger.⁷² Reproduksjon, Feildens sjette grad, referer til kopiering av gjenstander, ofte med formål for å erstatte manglende eller ødelagte deler.⁷³ Rekonstruksjon av historiske bygninger kan være nødvendig etter katastrofer som brann eller krig.⁷⁴ Som ved

⁶⁵ Feilden 2003: 3

⁶⁶ Feilden 2003: 8

⁶⁷ Feilden 2003: 9

⁶⁸ Feilden 2003: 9

⁶⁹ Feilden 2003: 9

⁷⁰ Feilden 2003: 9

⁷¹ Feilden 2003: 9

⁷² Feilden 2003: 10

⁷³ Feilden 2003: 11

⁷⁴ Feilden 2003: 12

restaurering, skal også rekonstruksjoner ta utgangspunkt i dokumentasjon og bevis. Med bakgrunn i dette kan jeg derfor forvente at arbeidet gjort på Nidarosdomen, som i hovedsak er en restaurering, også vil inkludere ulike grader av inngrep basert på arbeidets mål, verdiene som vektlegges og bygningsdelenes utgangspunkt.

Gjenskapningsideologi

Stein hevder at kjennetegnet for gjenskapningsideologien er ønsket om at objektet skal være mest mulig likt sitt opprinnelige uttrykk. For at dette skal gjøres må man fjerne alt som er sekundært og rekonstruere det som eventuelt er tapt. I de mest drastiske restaurasjoner kan alle spor av alder fjernes.⁷⁵ Målet med slike restaureringer er altså å bevare og synliggjøre ideen om hvordan noe har sett ut eller kunne ha sett ut noe som i praksis betydde å rive alt sekundært.⁷⁶ Sett i sammenheng med Feildens syv grader av inngrep ser jeg at restaurering og rekonstruksjon er inngrep som er relevante for denne retningen. Både fordi dette er begrep som Stein selv bruker i definisjonen av inngrepene ideologien krever, men også ut fra Feildens egne definisjoner.⁷⁷ Likevel er det viktig å merke seg at Feilden er tydelig på at begge inngrepene skal gjøres med bakgrunn i historisk dokumentasjon og bevis, og aldri på bakgrunn av antagelser. Han vektlegger også at alle sekundære påbygninger skal behandles som et historisk dokument og som en del av helheten, og at disse skal bevares. Påbygningen skal bare fjernes i tilfeller der det er enighet om at den er av liten faglig interesse eller at det finnes bevis for at materialet under har stor historisk eller arkeologisk verdi. Feilden mener altså at formen for restaurering som Stein beskriver kun kan gjennomføres når det er godt nok bevisgrunnlag for å rettferdiggjøre inngrepene. Dette er et perspektiv på bevaring som han mener er nært knyttet til en god etisk standard.⁷⁸ Dette er en etisk standard som man også finner i artikkel 9–13 i venezia-charteret og som det mot slutten av 1900-tallet var stor enighet om.⁷⁹ Ser man derimot nærmere på den historiske utviklingen av restaurering er det tydelig at det ikke alltid har vært enighet om denne standarden.

I den historiske utviklingen av restaureringsideologi er det tankene som oppsto etter den franske revolusjon som er av særlig interesse i denne sammenhengen. Her er det spesielt to retninger som vokser frem, der den ene retningen passer inn i det som Stein beskriver som gjenskapningsideologi. I spissen av denne retningen, ofte kalt for stilistisk restaurering eller

⁷⁵ Stein 2003: 143

⁷⁶ Stein 2003: 143 & 163

⁷⁷ Feilden 2003: 9 & 12

⁷⁸ Feilden 2003: 6

⁷⁹ ICOMOS 1964: art. 9-13

enhet i stil, sto Eugene Emmanuel Viollet-le-Duc, en fransk bygningshistorisk forfatter og selvlært arkitekt.⁸⁰ Viollet-le-Duc mente at en bygnings verdi lå i dets konstruktive prinsipper og i den opprinnelige arkitektens bærende idé. Han mente at restaureringsarkitekter kunne stille nye krav til gamle bygninger. Slik kunne arkitekteten tillate seg selv å skape nye uttrykk i restaureringen av en bygning.⁸¹ Bygningen ble restaurert slik at det ble et idealbilde.⁸² Hvordan uttrykk restaureringen fikk ble enten bestemt ved hjelp av bygningshistoriske spor og andre historiske kilder, eller ble gjennomført som en restaurering med hovedmål om enhet i stil hvor historisk korrekthet ikke var like viktig.⁸³ Her ser vi altså at det på dette tidspunktet allerede finnes krav om bevis som grunnlag for restaurering, men samtidig sto arkitektens kunstneriske frihet til fordel for enhet i stil fortsatt sterkt. Kunsthistoriker Hans-Emil Lidén mener at denne form for ideologi passer inn i det han kaller det estetiske prinsipp. Det estetiske prinsipp er gjeldende når restaureringer har som mål å forandre et monument, enten i en tilbakeføring eller ved å gi det en helt eller delvis ny form.⁸⁴ Han mener at de fleste restaureringer fra 1800-taller passer inn i denne da hovedmålet som regel var å gjenreise middelalderens bygninger i deres originale uttrykk. I Norsk kontekst er Nidarosdomens første restaureringsarkitekt, Heinrich Ernst Schirmer, et godt eksempel på dette synet fordi han mente at det var hans oppgave å fullføre middelalderarkitektens intensjoner.⁸⁵ Arbeidet gikk på bekostning av senere påbygg, originalt materiale og uttrykk.⁸⁶

Tilbakeføringsideologi

Er det snakk om tilbakeføringsideologien mener Stein at restaureringen må gjennomføres med et mål om at objektet skal fremstå mest mulig likt sitt opprinnelige uttrykk, og samtidig bevare mest mulig av originalt materiale.⁸⁷ I slike tilfeller må man også fjerne alt som er sekundært, og rekonstruere dersom noen deler har gått tapt, men man aksepterer synlige spor av alderen til objektet. Sett i sammenheng med Feildens syv grader av inngrep ser vi at det her også handler om restaurering og rekonstruksjon, men i motsetning til gjenskapningsideologien finnes det et ønske om å bevare originalt materiale og dette medfører at inngrep 1–3 også er relevante da det originale materialet krever konservering. Dette er mer i tråd med Feildens egne etiske standarder, selv om han ikke ønsker at sekundære påbygg skal fjernes av den

⁸⁰ Christensen 2011: 55

⁸¹ Plevoets & Cleempoel 2019: 9

⁸² Stein 2003: 143 & 163; Plevoets & Cleempoel 2019: 9

⁸³ Christensen 2011: 56

⁸⁴ Lidén 1972: 87

⁸⁵ Lidén 1972: 87

⁸⁶ Lidén 1972: 88

⁸⁷ Stein 2003: 143

enkle grunn av at de er sekundære. Mens Schirmer representerer gjenskapningsideologien representerer neste domkirkearkitekt, Christian Christie, 1800- og tidlig 1900-tallets syn på tilbakeføring.⁸⁸ Denne ideologiske retningen gir også rom for det estetiske prinsipp. Målet med restaureringen er fortsatt at middelalderkatedralen skal restaureres til sin storhetstid, men i denne fasen skulle vitenskapelige bygningsundersøkelser danne grunnlaget for restaureringen. Det betydde at arbeidet ikke skulle gå på bekostning av det originale materiale og uttrykk, og at rekonstruksjon skulle gjennomføres med arkeologisk grunnlag.⁸⁹ Alle tilføyelser som stammet fra en senere tid, som for eksempel barokkhjelmen over oktogonalen, ble fjernet som datidens standard krevde.⁹⁰

Kontinuitetsideologi

Dersom målet med restaureringen er å bevare alle spor i objektet, både fra menneskelige inngrep og miljøskapte endringer følger man ifølge Stein en kontinuitetsideologi.⁹¹ Den italienske arkitekten Camillo Boito er et godt eksempel på en restaureringsarkitekt som passer inn midt mellom Viollet-le-Ducs gjenskapningsideologi og Ruskins anti-restaurering, som jeg skriver mer om i neste avsnitt. Boito mente at gamle skulpturer, bilder og arkitektur var historiske dokumenter. En bygning var ikke «bare» sin originale form, men også alle endringer og påbygginger som har kommet i tiden etter. Påbygginger og endringer var derfor også historiske dokumenter på lik linje som det «originale» og skulle behandles deretter.⁹² Boito delte arkitektur i tre kategorier: antikk, middelaldersk og moderne (regnet fra renessansen). Hver kategori hadde sine kjennetegn og krav for restaurering. Den skotske biologen og byplanlegger Patrick Geddes er også et eksempel på en tilnærming som passer mellom de to ytterpunktene: gjenskapnings- og anti-restaureringsideologi. Hans tilnærming krevde minimale inngrep uten å legge til nye elementer, og gjennom vedlikehold skulle bygningens levetid utvides.⁹³ Ifølge Feildens begreper passer inngrepene indirekte konservering, bevaring av eksisterende tilstand og direkte konservering her.⁹⁴ Både Boito og Geddes var enige i at restaurering, rehabilitering og rekonstruksjon kunne forsvares i tilfeller hvor det fantes godt nok bevisgrunnlag i form av dokumentasjon, årsakssammenheng eller ekstraordinære tilfeller.⁹⁵ I Boitos tilfelle skulle reproduksjoner baseres på historiske eller

⁸⁸ Christensen 2011: 62

⁸⁹ Lidén 1972: 88; Christensen 2011: 62

⁹⁰ Christensen 2011: 62

⁹¹ Stein 2003: 143

⁹² Jokilehto 1986: 336

⁹³ Zeayter & Mansour 2018

⁹⁴ Feilden 2003: 9

⁹⁵ Jokilehto 1986: 338

arkitektoniske bevis og bare gjennomføres dersom man hadde godt nok grunnlag til å lage en tro kopi. Forfalskninger, eller kunstneriske friheter, var uaktuelt.⁹⁶ I situasjoner som krevde det kunne man altså bruke alle syv inngrep som Feilden beskriver, men dette måtte i så fall begrunnes godt. Denne ideologiske retningen gir rom for det Lidén kaller for det antikvariske prinsipp. Her innebærer det de «fremgangsmåter som konserverer, ikke bare de originale delene av et minnesmerke, men hele monumentet i den form det har fått etter at skiftende tidsaldre har satt sitt preg på det».⁹⁷ Videre spesifiserer Lidén at dette gjelder uansett om det står som en ruin, er blitt ombygget eller restaurert på et tidligere tidspunkt.⁹⁸

Anti-restaureringsideologi

Den siste formen for restaurering som Stein introduserer er anti-restaureringsideologi. Her skriver Stein at dersom man tar avstand fra all restaurering og vil bevare objektet mest mulig uendret snakker man om en anti-restaureringsideologi.⁹⁹ I denne retningen finner vi motparten til gjenskapingsideologien og restaureringsarkitekter som Viollet-le-Duc. I spissen sto den engelske forfatteren John Ruskin og senere William Morris. Ruskin mente at kirkerestaureringene som foregikk i hans samtid var den mest drastiske ødeleggelse en bygning kunne gjennomgå.¹⁰⁰ Kirkerestaureringene i England foregikk med samme ideologiske bakgrunn som Viollet-le-Duc, hvor restaureringsarkitekten kunne ta seg friheter til fordel for bygningens helhetlige form.¹⁰¹ Ruskin mente at det var like umulig å tilbakeføre en bygning til sitt originale uttrykk som det var å vekke noen fra døden, og mente at gamle bygninger heller burde vedlikeholdes og konserveres.¹⁰² Dersom dette ble gjort ville det ikke bli behov for restaureringer. For Ruskin hadde de opprinnelige materialene en verdi som han mente man ikke kunne kopiere og reprodusere. Han mente også at det gamle håndverket måtte beholdes og var sterkt kritisk til industrialismen og masseproduksjon.¹⁰³ Videre skriver Christensen at Ruskin la vekt på en fornemmelse av alder og aldring, nærmest en mystisk og religiøs dimensjon, og fascinasjon for forfallets estetikk.¹⁰⁴

Ruskin, i kontrast til Viollet-le-Duc, hadde ikke mye praktisk erfaring med restaurering. Plevoets og Cleempoel beskriver at det derfor ble hans etterfølger William Morris som gjorde

⁹⁶ Jokilehto 1986: 337

⁹⁷ Lidén 1972: 86-87

⁹⁸ Lidén 1972: 87

⁹⁹ Stein 2003: 143

¹⁰⁰ Christensen 2011: 56

¹⁰¹ Christensen 2011: 56

¹⁰² Plevoets & Cleempoel 2019: 10

¹⁰³ Christensen 2011: 57

¹⁰⁴ Christensen 2011: 57

Ruskins tanker til virkelighet. Gjennom the Society for the Protection of Ancient Buildings (SPAB) ble Ruskins og Morris tanker uttrykt. SPAB så på historiske bygninger som unike kreasjoner skapt av kunstnere i en spesifikk historisk kontekst. Slik som Ruskin mente også SPAB at alder bidro til bygningens skjønnhet og som et resultat var alder et essensielt element i en bygning.¹⁰⁵ Dette betydde at bygninger ikke skulle restaureres, fordi de da ville miste en sentral del av bygningen. I stedet skulle bygninger bevares i sin originale eller «oppdagede» form. Ruskins likesinnede mente at en bygning burde kunne eksistere på sine egne premisser og vise sin historie.¹⁰⁶ Også her passer Lidéns antikvariske prinsipp fordi det handler om konservering av kulturminnet slik det er. I Feildens begrepsapparat er det de tre første gradene av inngrep som er relevante: indirekte konservering, bevaring av tilstand og direkte konservering. Er man tilhenger av anti-restaureringsideologi er restaurering, rehabilitering, reproduksjon og rekonstruksjon en uting som skal unngås til enhver pris.

3.2 Kulturminneverdier

På 1970- og 1980-tallet ble tre sentrale temaer i bygningsvern tatt opp til debatt i Norge.¹⁰⁷ Debatten gjaldt (1) kriterier for utvalg av objekter til bevaring, (2) prinsipper for hvordan objektene skal behandles og (3) det faglige begrepsapparatet som ble benyttet. Kunsthistoriker Dag Myklebust bidro til samtalen om det faglige begrepsapparatet med et forslag til et analysesystem med utgangspunkt i verdier. Analysesystemet tok utgangspunkt i en systematisk minnesmerkefilosofi skrevet av kunsthistoriker Alois Riegl i 1903. Hensikten med analysen beskriver Myklebust som «å klargjøre motivene for bevaring og slik få en rettesnor for hvordan vi best kan behandle minnesmerkene».¹⁰⁸

I dette delkapittelet ser jeg, med utgangspunkt i Riegl, nærmere på begrepene som Myklebust introduserer i 1981 og hvordan riksantikvaren benytter seg av begrepene i perioden 1987–2001.

Myklebust, Riksantikvaren, Riegl og verdiene

Myklebust presenterer altså Riegls filosofi og spesifiserer i tre punkt hvorfor han mener at Riegls tanker er relevante for kulturminnevernet på 1980-tallet. For det første gir filosofien rom for at alle gjenstander kan bli kulturminner. For det andre har kulturminner flere verdier som kan oppfattes enkeltvis og at disse kan komme i konflikt med hverandre. Og til sist at vi

¹⁰⁵ Plevoets & Cleempoel 2019: 10

¹⁰⁶ Plevoets & Cleempoel 2019: 10 & 11

¹⁰⁷ Myklebust 1981: 85

¹⁰⁸ Myklebust 1981: 85

ilegger kulturminner mening og verdi som er basert på persepsjon og følelser, og som derfor er vanskelige å måle.¹⁰⁹ Med bakgrunn i Riegls filosofi foreslår Myklebust et to-dimensjonalt analysesystem som inneholder de spørsmålene man vil stille når man undersøker en gjenstand eller et saksforhold.¹¹⁰ Mange av verneverdiene som Myklebust utvikler brukes fortsatt i feltet i dag.¹¹¹ Myklebust spesifiserer avslutningsvis at hans skjema ikke er fullstendig, men at det kan være et fint redskap for å hjelpe oss til å løse konflikter som kan oppstå mellom ulike verdier i vernet.¹¹²

I perioden 1987–2001 utvikler også Riksantikvaren et begrepsapparat som virkemiddel i verne spørsmål. Begrepsapparatet tar utgangspunkt i verneverdier som ligner Myklebust og Riegl sine verdibegreper. For å redegjøre for Riksantikvarens ståsted i perioden bruker jeg *Kulturminner fra nyere tid: verneverdi og utvelgelseskriterier* (1987) og *Alle tiders kulturminner: Hvorfor og hvordan verner vi viktige kulturminner og kulturmiljø?* (2001). Førstnevnte er et informasjonshefte om verneverdier og delverdier, og er skrevet av kunsthistoriker Lisen Bull. Riksantikvaren (2001) refererer til målene fra St.meld nr 8 *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand* (1999–2000).

Aldersverdi

Med aldersverdi menes det, av både Myklebust og Riegl, hvilken alder et kulturminne, objektet, har eller oppfattes som å ha. Med dette menes det hvor gammelt vi oppfatter kulturminnet som, hvilken stemning det gir og hvilke følelser det appellerer til.¹¹³ Myklebust spesifiserer at selv om alder er en målbar størrelse er det vanskelig å måle aldersverdi fordi den oppstår som resultat av en følelsesmessig opplevelse knyttet til tiden som har forløpt siden objektet ble skapt. Derfor er det å forvente at høy alder på objektet og sterk opplevelse vil ha en sammenheng.¹¹⁴ Her skriver Riegl at aldersverdien er stor når minnesmerket innehar riktig mengde forfall, i form av farge, materialer og ufullstendighet som forventes av et minnesmerkes alder. Forfall gir atmosfære, men med forutsetning at det er riktig type forfall.¹¹⁵ For å forklare hva han mener med dette trekker jeg frem to eksempler. En middelalderborg som er blitt en ruin mener Riegl riktig grad av forfall, mens et moderne leilighetskompleks som har fått forfalle har en negativ aldersverdi fordi den har forfalt mer

¹⁰⁹ Myklebust 1981: 96

¹¹⁰ Myklebust 1981: 97

¹¹¹ Riksantikvaren u.å. Hentet fra: <https://riksantikvaren.no/veileder/verdisetting-og-verdivekting-av-kulturminner/>. Sist besøkt: 03.04.24

¹¹² Myklebust 1981:103

¹¹³ Riegl 2017: 34-36

¹¹⁴ Myklebust 1981: 98

¹¹⁵ Riegl 1982: 31-32

enn det som er forventet av bygningens alder. Det handler altså om hva vi forventer er naturlig forfall og trenger ikke å være reelt forfall basert på alder.

Myklebust tar utgangspunkt i samme definisjon som Riegl, men her slutter likhetene. Riegl skriver nemlig at dette er en verdi som ikke er påvirket av kunnskap da det handler om emosjonelle reaksjoner utløst av sensorisk persepsjon.¹¹⁶ Slik mener han altså at man ikke trenger å være høyt utdannet eller spesielt interessert for å oppleve aldersverdi, mens man for eksempel for historisk verdi er avhengig av kunnskap for å forstå sammenhengen som kulturminnet tilhører. Her presiserer Myklebust, noe jeg også noterte meg når jeg leste Riegl, at denne opplevelsen ikke er uavhengig av kunnskap. Har man kunnskap om et minnesmerke vil det påvirke hvordan det oppfattes. Vet man for eksempel at det har gjennomgått store restaureringer og at lite originalt materiale gjenstår vil det ikke oppleves som gammelt selv om det er laget som en tro kopi også med tanke på det naturlige forfallet det ville hatt. Har man «for mye» kunnskap kan det gjøre at aldersverdien blir påvirket. På samme måte kan det påvirkes i motsatt retning. For lite kunnskap om gjenstanden kan også bidra til en «urettferdig» vurdering av aldersverdi.

Riksantikvaren (1987) skriver at et kulturminnes verneverdi er en samlet vurdering av ulike delverdier.¹¹⁷ Når det gjelder informasjonsheftet er det viktig å huske at verdiene som omtales settes i kontekst med det formelle systemet for vern. Her omtales alder som en verdi som er avhengig av andre delverdier.¹¹⁸ Jo nære i vår tid kulturminnet stammer fra desto viktigere blir andre kriterier.¹¹⁹ Er kulturminnet fra tiden før 1537 har det automatisk vern etter kulturminneloven. Her presiseres det at det ikke er alderen i seg selv som gir vern, men heller kulturminnets historiske kildeverdi.¹²⁰ Likevel påpeker Riksantikvaren at alder er en av de få målbare kriteriene, men at karakteristikken høy aldersverdi alltid skal vurderes i forhold til enhver kulturminnes kontekst.¹²¹ Riksantikvarens bruk av begrepet er derfor ganske annerledes enn det både Myklebust og Riegl benytter seg av fordi Riksantikvaren tar utgangspunkt i det juridiske grunnlaget.

¹¹⁶ Riegl 1982: 24

¹¹⁷ Bull 1987: 13

¹¹⁸ Bull 1987: 18

¹¹⁹ Bull 1987: 19

¹²⁰ Bull 1987: 18

¹²¹ Bull 1987: 19

Historisk verdi

Videre tar Myklebust for seg historisk verdi som han mener i liten grad har endret seg siden Riegls tid.¹²² Her er det viktig å presisere at Riegl har et historiesyn som er evolusjonistisk, det vil si at alle overleverte vitnesbyrd om menneskelig aktivitet har en historisk verdi. Av praktiske grunner må man derfor ifølge Riegl begrense hva som studeres og man fokuserer da på viktige ledd i utviklingskjeden. I denne kjeden er hvert ledd noe eget og samtidig en uerstattelig forutsetning for det neste ledd.¹²³ Prinsipielt er hver dokumentasjon av menneskelige hendelser uerstattelig. Hvilken historisk verdi et monument eller minnesmerke får bestemmes derfor av kvaliteten og sjeldenheten. Hos Riegl er også materialitet viktig noe som betyr at minnesmerker med høy grad av originalt materiale får en høyere historisk verdi. Fordi det her handler om et ledd i den historiske utviklingen så må forfall fjernes til fordel for den historiske verdien. Her spesifiserer riktignok Riegl at dette må gjøres på en kopi og ikke originalen fordi historisk verdi også krever at monumentet bevares så genuint som mulig slik at det kan brukes som et historisk dokument.¹²⁴ Riegl mener altså ikke at det skal restaureres til det øyeblikket i utviklingen som det representerer fordi det da går ut over «resten» av historien som det også representerer. Myklebust presiserer at minnesmerker som kilde til historieforskningen er en velakseptert verdi og at den nå, som på Riegls tid, forutsetter at minnesmerket bevares i den tilstanden den hadde da den ble erkjent som et historisk dokument. Videre mener han at det er i den historiske verdien at man oftest ser andre verdiers delaspekter, ved for eksempel at en gjenstand i tillegg til å være et historisk dokument inneholder viktige kunstneriske elementer.¹²⁵ Denne forståelsen av historisk verdi er også i tråd med Riksantikvaren (1987 og 2001) hvor kulturminners historiske verdi henholdsvis beskrives som «den overleverte rammen rundt tidligere tiders liv»¹²⁶ og som «uerstattelige kilder til kunnskap om den historiske utviklingen av de fysiske omgivelsene og om menneskenes forhold til hverandre og naturen».¹²⁷

Verken Riksantikvaren (1981 og 2001) eller Myklebust skiller mellom historiske kulturminner og villedde minnesmerker slik som Riegl. Likevel er dette et skille som Myklebust mener er fruktbart å utforske.¹²⁸ Dette skyldes at begrepene skiller mellom de klassiske monumenter og folkelige kulturminner. Riegl skiller altså mellom monumenter som

¹²² Myklebust 1981: 99

¹²³ Riegl 1982: 22

¹²⁴ Riegl 1982: 34

¹²⁵ Myklebust 1981: 100

¹²⁶ Bull 1987: 17

¹²⁷ Riksantikvaren 2001: uten sidetall

¹²⁸ Myklebust 1981: 100

har blitt monumenter i ettertid og de som bygges for å bli monumenter. En prestegård bygges for eksempel ikke for å bli et kulturminne, men kan bli det dersom presten som bor der blir viktig nok for samfunnet. En statue eller minnesplakett av samme prest er derimot laget med intensjon om å minnes presten. De valgte minnesmerkene skapes for å bevare et øyeblikk for kommende generasjoner. Ifølge Riegl har *villedde minnesmerker* en egen verdi og er den eneste verdien som krever restaurering fordi de ønsker å bevare et spesifikt øyeblikk i historien og ikke historien i sin helhet.¹²⁹ Dette er ikke et eget verdibegrep hos Myklebust, men heller et aspekt av den historiske verdien et kulturminne kan ha. Myklebust referer her til kulturminnets samfunnsrelevans og at samfunnet til enhver tid kan endre hvilke historiske aspekter som regnes som viktigst.¹³⁰ Prestegården, som er nevnt som eksempel ovenfor, har fått en økt historisk verdi grunnet sin tilknytning til en historisk viktig person. Dersom denne personen «mister» sin samfunnsrelevans vil også den historiske verdien endres. Gården vil fortsatt ha en historisk verdi, men da kanskje heller som et historisk dokument knyttet til byggeskikk eller samfunnsmessige forhold.

Bruksverdi

Bruksverdi er også en av verdiene som Myklebust ser det vanskelig å være uenig i.¹³¹ Da han skrev artikkelen på begynnelsen av 1980-tallet så man en økende ressursknapphet og voksende gjenbrukstankegang. Det var på denne tiden at bruksverdien ble et argument for bevaring i seg selv.¹³² Selv om det i dag, og på 1980-tallet, ofte handler om hvordan man skal bruke gamle bygninger, inneholdte Riegl sin bruksverdi en noe bredere forståelse. Han mente hvert kulturminne hadde sin funksjon, og at denne funksjonen for eksempel kunne være bygningen som et historisk dokument eller hvordan den kan brukes pedagogisk.¹³³ Riegl er også tydelig på at bruksfunksjonen kan endres over tid og at et kulturminne vil ha en bruksfunksjon så lenge den er relevant og kan brukes til noe som er av verdi for det moderne samfunnet. Med endret bruksform vil tiltakene for vedlikehold endre seg.¹³⁴ Overgangen fra hjem til museumsbygg eller religiøs rom til turistattraksjon vil for eksempel medføre en annen type slitasje og dermed også kreve ulike former for vedlikehold.

¹²⁹ Riegl 1982: 38

¹³⁰ Myklebust 1981: 100

¹³¹ Myklebust 1981: 101

¹³² Et argument som mange vil si er enda mer gjeldende i dag med samfunnets økende fokus på bærekraft, gjenbruk og sirkulærøkonomi. Se for eksempel Meld. St. 16 (2019-2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken — Engasjement, bærekraft og mangfold.

¹³³ Riegl 1982: 39

¹³⁴ Riegl 1982: 39

Myklebust mener derimot at de mer abstrakte former for bruk heller bør skilles ut til egne verdier og at man begrenser bruksverdien til kulturminnets evne til å huse ulike funksjoner. Her fokuseres det på bygninger.¹³⁵ For Riksantikvarens (1987) del handler bruksverdien først og fremst om hvordan kulturminner representerer en økonomisk ressurs i landssammenheng.¹³⁶ Også her handler det om bruk av gamle bygninger i kontekst av materialverdier. I Riksantikvaren (2001) trekkes det frem hvilken betydning kunnskapen fra forskning, utviklingen og forvaltningen av kulturminner har for en mer holdbar og samfunnsnyttig bruk av materielle ressurser. Mange kulturminner er resultater av samfunnsinvesteringer og er landets realformue. Hvordan vi forvalter ressursene påvirker derfor samfunnets miljøbelastning.¹³⁷ Her kobles altså forvaltningen av kulturminner til bærekraftig utvikling og sirkulærøkonomi. I tillegg til den fysiske bruksverdien knytter også Riksantikvaren (2001) et kulturminnes bruksverdi til historien og opplevelsene den representerer. Dette mener de kan øke kvaliteten i bosteds- og næringsområder og ha en positiv betydning for reiselivsnæringen.

Anekdotisk verdi

I overgangen mot historisk verdi velger Myklebust å inkludere det han kaller for anekdoteverdi. Denne verdien befinner seg mellom aldersverdi og historisk verdi, og handler om å vite at en befinner seg på samme sted som en historisk hendelse fant sted.¹³⁸ Gjenstanden eller stedet som betraktes må føles autentisk. Verdien ligner litt på Riegls valgte minnesverdi i den form av at det er en spesiell person eller tid som skal minnes og at minnesmerket derfor må bevares i en tilstand som gjør det mulig.¹³⁹ Riegls valgte minnesverdi inneholder derimot ikke dette opplevelsesperspektivet som Myklebust beskriver. Her har Myklebust kombinert en følelsesmessig opplevelse sammen med det historiske innholdet som gjør at man føler på en sterk kontakt med fortiden. Verdien inneholder altså et historisk aspekt samt aldersverdiaspekt. Dette er en verdi som Myklebust er alene om.

I Riksantikvaren (1987) er det ikke inkludert et eneste verdibegrep som knyttes til hvordan kulturminnet oppleves, sett bort fra kunstverdi.¹⁴⁰ Riksantikvaren (2001) trekker frem tre hovedkategorier av verdier: verdier knyttet til bruk, kunnskap og opplevelse.¹⁴¹ For

¹³⁵ Myklebust 1981: 101

¹³⁶ Bull 1987: 24

¹³⁷ Riksantikvaren 2001: uten sidetall

¹³⁸ Myklebust 1981: 99

¹³⁹ Riegl 1982: 38

¹⁴⁰ Bull 1987: 26-28

¹⁴¹ Riksantikvaren 2001: uten sidetall

anekdotisk verdi er det verdibegrepet opplevelse som er relevant. Spesifikt hvordan opplevelsen av kulturminner gir kvalitative verdier som er vanskelig å verdsette i kroner og ører, men som i utvidet betydning for eksempel kan knyttes til positive effekter for helse og miljø.¹⁴² Her trekkes det også inn et estetisk element i opplevelsesverdien ved at kulturminner knyttes til hvordan de fremstår for individet og appellerer til menneskets «fantasi og estetiske sans».¹⁴³ Opplevelsen som Riksantikvaren (2001) beskriver er altså ikke direkte overførbart til det som Myklebust betegner som anekdotisk verdi, men begge trekker inn hvordan individet opplever kulturminnet og hvordan det appellerer til fantasi og estetikk. Anekdotisk verdi kan derfor sies å passe inn under paraplybegrepet opplevelsesverdi.

Kunstverdi

Videre er Myklebust enig med Riegl om at det eksisterer en kunstverdi og at den er subjektiv.¹⁴⁴ Ifølge Riegl har alle historiske monumenter, minnesmerker eller kulturminner elementer av kunstnerisk verdi.¹⁴⁵ Her spesifiserer Riegl at det i hans samtid eksisterte to oppfatninger av hva kunstverdi var. Den første var en oppfatning, arvet fra renessansen, om en evig objektiv kunstverdi. En objektiv kanon som alle kunstnere streber mot, som man ikke kunne nå, men som antikkens kunstnere kom nærmest. I denne oppfatningen av kunstverdi ble verdien bestemt etter hvor nær verket kom idealet.¹⁴⁶ Den andre oppfatningen var knyttet til utviklingsprinsippet. Her forstås kunstverdien som noe som til enhver tid styres av samtidens trender. Det finnes altså ingen absolutt og objektiv kunstverdi, kun en relativ, moderne kunstverdi.¹⁴⁷

For de moderne minnesmerker mener Riegl at kunstverdien kan deles i to ulike kategorier: *nyhetsverdi* og *relativ kunstverdi*.¹⁴⁸ Alle nye minnesmerker vil ha en nyhetsverdi fordi de er nye. Dette er en kunstverdi som Riegl mener alle kan nyte uansett utdannelse og bakgrunn. Den kan kun eksistere på bekostning av aldersverdi. Det vil si at dersom et historisk minnesmerke skal inneha denne verdien må det restaureres slik at form og farge ser nytt ut.¹⁴⁹ Dette mener Myklebust er noe som er falt bort siden Riegls tid. Med dette mener han at noe nytt ikke nødvendigvis betyr en automatisk høyere verdi eller at man mener det har en høyere kvalitet. Som et motsvar til nyhetsverdi introduserer Myklebust begrepet *negativ*

¹⁴² Riksantikvaren 2001: uten sidetall

¹⁴³ Riksantikvaren 2001: uten sidetall

¹⁴⁴ Myklebust 1981: 89

¹⁴⁵ Riegl 2017: 12

¹⁴⁶ Riegl 2017: 12-13

¹⁴⁷ Myklebust 1981: 89; Riegl 2017: 13

¹⁴⁸ Riegl 1982: 42

¹⁴⁹ Riegl 1982: 42

nyhetsverdi. Dette mener han er hvordan det eksisterende noen ganger kan bli kategorisert som en hindring for det nye.¹⁵⁰ For eksempel verneverdige bygninger som hindrer utbygging av motorvei.

Videre mener Riegl at relativ kunstverdi er knyttet til oppfatningen av kunst som noe subjektivt, noe som forandrer seg med tiden og som aldri er helt statisk selv i sin samtid. Trender gjentar seg gjerne, men da ofte i en litt annen form eller uttrykk. Slik kan eldre minnesmerker fortsatt regnes som å ha høy relativ kunstverdi, men det er ikke sikkert den passer helt inn i samtidens krav og forståelse av god kunst.¹⁵¹ Dette er helt i tråd med Myklebust som hevder at et kulturminnes faktiske kunstverdi er dets evne til å tilfredsstille estetiske behov.¹⁵² Kunstverdi som evnen til å tilfredsstille estetiske behov er også kjernen av hvordan Riksantikvaren (1987) bruker begrepet. Her defineres et kulturminnes kunstneriske verdi «som enkeltobjektene verdi som estetisk tilfredsstillende etter *sin* tids estetiske idealer» og «som umiddelbart vakre i seg selv og/eller i sammenheng med omgivelsene».¹⁵³ Det vil si at kunstnerisk verdi ifølge Riksantikvaren (1987) har to dimensjoner hvor det ene handler om en ren subjektiv kunstverdi knyttet til objektet, mens den andre handler om hvordan objektet passer inn i sin samtid. I Riksantikvaren (2001) nevnes ikke kunstverdi eksplisitt, men som en del av opplevelsesverdi beskrives kulturminner som vakre og at opplevelsen av kulturminner er subjektive.¹⁵⁴ Dette er altså en videreføring av begrepsbruken i Riksantikvaren (1987).

Identitetsverdi

Vi kommer nå til verdier som ikke er basert på Riegls system. Noen av verdiene er allerede etablerte begrep i feltet, mens andre er basert på Myklebust sin erfaring med bygningsvern.¹⁵⁵ Her er identitetsverdien den første verdien Myklebust tar opp. Denne mener Myklebust er minnesmerkets evne til å skape følelsen av tilhørighet til et geografisk sted eller sosialt miljø.¹⁵⁶ Her inngår både det å identifisere seg med noe og det å kjenne seg igjen i omgivelsene sine. Myklebust hevder at en for rask og omfattende utskiftning av de fysiske omgivelsene kan virke fremmedgjørende og at man derfor må bevare og vedlikeholde

¹⁵⁰ Myklebust 1981: 101

¹⁵¹ Riegl 1982: 48

¹⁵² Myklebust 1981: 101

¹⁵³ Bull 1987: 27

¹⁵⁴ Riksantikvaren 2001: uten sidetall

¹⁵⁵ Her refererer Myklebust til Walter Frodl som i 1963 tok opp Riegls verdisystem i et omorganisert system som også inkluderte nye begrep som symbolverdi, emosjonelle verdier, kunstnerisk virkning osv. Fra dette systemet er det kun symbolverdi som Myklebust viderefører til sitt eget begrepsapparat. Se Myklebust 1981: 97

¹⁵⁶ Myklebust 1981:102

kulturminner slik at denne gjenkjennelsen av omgivelsene ikke ødelegges.¹⁵⁷ Dette er også omfanget av begrepet i Riksantikvaren (1987) hvor identitetsverdien knyttes opp mot kulturminners evne til å være identitetsskapende gjennom kontinuitet og tilhørighet.¹⁵⁸ Her trekkes det også frem at identitetsverdien kan gjelde et sted, en sosial-, religiøs- eller etnisk gruppe så vel som nasjonalitet. Fordi identitetsverdien er avhengig av enkeltmenneskets følelser er dette en verdi som kan være utfordrende å benytte seg av.¹⁵⁹ I Riksantikvaren (2001) videreføres identitetsverdiens forankring i kontinuitet, tilhørighet og påvirkning på omgivelsene våre.¹⁶⁰

Symbolverdi

Når et kulturminne representerer noe annet enn det man direkte oppfatter visuelt og har en dypere betydning enn det som man kan se med egne øyne, kan vi si at det har en symbolverdi.¹⁶¹ Riksantikvaren (1987) bruker Eidsvoldbygningen som er blitt et symbol på den norske grunnloven og frigjøringen av Norge og Stortinget som et symbol på demokratiet som eksempler på symbolverdier. Videre skriver de at symbolene kan være knyttet til hendelser, forestillinger eller kulturminners bruk. På samme måte som identitetsverdi kan også symbolverdi være knyttet til ulike grupper mennesker, religion eller sted.¹⁶² Slik ser vi hvordan identitetsverdi og symbolverdi har mange likheter og ofte underbygger de hverandres relevans. Mange vil for eksempel si at både grunnloven, frigjøringen og demokratiet er viktige identitetsmarkører for Norge. Likevel er symbolverdien mer sjelden mens alle kulturminner har en grad av identitetsverdi.¹⁶³ Det som skiller de to mener Myklebust er tilhørighetsfølelsen og at symbolverdien ikke er avhengig av det.¹⁶⁴ Riksantikvaren (2001) nevner ikke symbolverdi.¹⁶⁵

Pedagogisk verdi

Pedagogisk verdi er ifølge Riksantikvaren (1987) kulturminners evne til å illustrere fortiden.¹⁶⁶ Myklebust mener at den pedagogiske verdien er avhengig av andre verdier.¹⁶⁷ Det

¹⁵⁷ Myklebust 1981:102

¹⁵⁸ Bull 1987: 15

¹⁵⁹ Bull 1987: 15-16

¹⁶⁰ Riksantikvaren 2001: uten sidetall

¹⁶¹ Bull 1987: 16

¹⁶² Bull 1987: 16

¹⁶³ Bull 1987: 16

¹⁶⁴ Myklebust 1981:102

¹⁶⁵ Riksantikvaren 2001: uten sidetall

¹⁶⁶ Bull 1987: 27

¹⁶⁷ Myklebust 1981: 102

må være noe med kulturminnet som man ønsker å formidle til andre. I tillegg kreves det at man tilpasser gjenstanden til den gruppe mennesker man ønsker å formidle til. Riksantikvaren (2001) knytter pedagogisk verdi til alle verdikategoriene sine. Gjennom kunnskapsverdien får man innholdet som formidles, selve formidlingen er en opplevelsesverdi, og tilbud om formidlingsopplegg rundt kulturminner bidrar til nærings- og distriktsutviklingen samtidig som at oppleggene i seg selv er en del av bruksverdien.¹⁶⁸ Riegl knyttet, som skrevet under avsnittet om bruksverdi, den pedagogiske verdien til kulturminnets funksjon og dermed som en bruksverdi.¹⁶⁹

Forekomstverdi

Neste begrep som Myklebust presenterer, er forekomstverdi. Myklebust knytter denne verdien til Riegls forståelse av historisk verdi siden det handler om at en gjenstand kan bli bevaringsverdig dersom det er det eneste, eller ett av få, i sitt slag innenfor en sammenheng. Her spesifiserer han at det kan gjelde sjeldenhet i form av funksjonstype, geografisk område og utseende. Som en motsetning kan det også være verneverdig dersom det er en god representant for det typiske og allment forekommende.¹⁷⁰ Hos Riksantikvaren (1987) presenteres forekomstverdien i begrepsparet representativitet og sjeldenhet. Her betyr dette at et kulturminne kan ha en høy verneverdi dersom den enten er en god representant for gjenstander i sin kategori, altså at den passer inn i et representativt utvalg, eller at det er sjeldent i sin kategori, enten fordi det finnes få gjenstander som har overlevd tidens tann eller fordi det alltid har vært sjeldent.¹⁷¹ Riksantikvaren (2001) inkluderer ikke representativitet eller sjeldenhet i sine verdikategorier, men har disse som egne utvalgs kategorier for hva som vernes.¹⁷²

Miljøverdi

Miljøverdi handler for Myklebust om hvordan kulturminner passer inn i omgivelsene.¹⁷³ Riksantikvaren (1987) bruker også denne definisjonen av miljøverdi og spesifiserer at når det er snakk om miljøverdi kan verdien være så sterk at kulturminner er umistelige enkeltgjenstander i helheten.¹⁷⁴ Dermed kan en bygning som i seg selv kanskje ikke hadde

¹⁶⁸ Riksantikvaren 2001: uten sidetall

¹⁶⁹ Riegl 1982: 39

¹⁷⁰ Myklebust 1981: 102-103

¹⁷¹ Bull 1987: 22

¹⁷² Riksantikvaren 2001: uten sidetall

¹⁷³ Myklebust 1981:103

¹⁷⁴ Bull 1987: 22

blitt vurdert som verneverdig, bli viktig for sammenhengen i et gateløp. Riksantikvaren (2001) viderefører ikke dette som en egen verdi, men har sammenheng og miljø som kriterier knyttet til vern av kulturminner.¹⁷⁵

Omsetningsverdi

Det siste verdibegrepet som Myklebust inkluderer i systemet sitt, er omsetningsverdi. Omsetningsverdi handler om tilpasning til markedssituasjonen.¹⁷⁶ Altså er det en verdi knyttet til kulturminnet som en økonomisk ressurs. Her bruker Myklebust inngangspenger og eiendomsrett som eksempler. Riksantikvaren (1987 og 2001) knytter kulturminnet som en økonomisk ressurs til bruksverdi både for eieren og for samfunnet.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Riksantikvaren 2001: uten sidetall

¹⁷⁶ Myklebust 1981: 103

¹⁷⁷ Bull 1987: 28; Riksantikvaren 2001: uten sidetall

3.3 Domkjærka no igjæn! – kulturminneverdier sett utenfra

I 1984 bruker Myklebust begrepsapparatet, som han introduserte i 1981, for å undersøke hvilke verdier han da kunne se i Nidarosdomen. Her spesifiserer han i introduksjonen at det er vanskelig å isolere hver enkelt verditype, fordi den så ofte vil inneholde aspekter av de andre verditypene.¹⁷⁸ Likevel er det viktig i verne spørsmål å være bevisst om hvilke verdier man ilegger kulturminner fordi det sier noe om de kollektive behov til kulturminnet samtidig som det sier noe om ens eget forhold til det. Videre skriver Myklebust at ikke alle verdityper nødvendigvis er til stede i alle kulturminner, men at Nidarosdomen er så «viktig» at den inneholder de fleste av begrepene hans.¹⁷⁹ I artikkelen har han inkludert en oversikt over hvordan han mener begrepene kan settes opp i et system, se figur 1

ANALYSESKJEMA												
*) Sjeidenhet, Representativitet	Aldersaspekt	Historisk aspekt	Identitetsaspekt	Symbolaspekt	Pedagogisk aspekt	Forekomstaspekt	Kunstaspekt	Bruksaspekt	Miljøaspekt	Negativt nyhetsaspekt	Omsetningsaspekt	Konsekvenser for minnesmerkets pleie:
Aldersverdi												En viss grad av forfall.
Historisk verdi												Absolutt vedlikehold av overlevert tilstand.
Identitetsverdi												Vedlikehold av overlevert tilstand.
Symbolverdi												Vedlikehold av overlevert tilstand.
Pedagogisk verdi												Anskueliggjørelse tilpasset målgrupper.
Forekomstverdi *)												Både absolutt vedlikehold og anskueliggjørelse.
Kunstverdi												Tilpasning mot maksimal estetisk tilfredsstillelse.
Bruksverdi												Tilpasning til funksjon.
Miljøverdi												Behandling innen visse generelle regler gitt av omgivelsene.
Negativ nyhetsverdi												Vilkårsløs sikring av eksistens.
Omsetningsverdi												Tilpasning til markedssituasjonen.
Anekdotisk verdi												Absolutt vedlikehold av overlevert tilstand.

Figur 1: Myklebust sitt forslag til analysesystem. (Myklebust 1984)

¹⁷⁸ Myklebust 1984: 27

¹⁷⁹ Myklebust 1984: 27

Aldersverdi

Myklebust mener at de aller fleste mennesker vil oppleve Nidarosdomen som en gammel bygning og at den formmessig gir et inntrykk av høy alder.¹⁸⁰ De som har sett katedralen under restaureringen vet at deler av den er nybygg. Her refereres det til langskipet og vestfronten som er de bygningsdelen som ble restaurert nyligst. For de som ikke har et forhold til byen eller katedralen vil bygningen på en viss avstand fortone seg som helhetlig middelaldersk, og dermed kunne gi en positiv opplevelse av aldersverdi.¹⁸¹ Går man nærmere og undersøker bygget blir det mer komplisert. Mye av arbeidet som ble gjort under restaureringen har gjort at flere av steinene ser nye ut som konsekvens av overflatebehandling eller er nye fordi gammel stein er blitt utbyttet med nytt.¹⁸² Som en konsekvens av dette har de mistet den synlige alderen, noe som påvirker aldersverdien. Myklebust poengterer at dette ikke nødvendigvis påvirker hvilken aldersverdi en tilfeldig forbipasserende opplever katedralen til å ha. Dette fordi aldersverdien ikke trenger å være knyttet til det autentiske, men til betrakterens forestilling om autenticitet¹⁸³. Aldersverdien vil derfor være forskjellig fra lekmannen på gata og fagperson.¹⁸⁴

Historisk verdi

Som en historisk verdi er Nidarosdomen svært verdifull. Fordi katedralens betydning som kilde for historieforskning er omfattende, begrenser Myklebust seg og peker på noen få tydelige eksempler. Her drar han frem katedralen som en kilde til å forstå Olav den helliges posisjon i norsk historie, kirkeanlegget som kilde til forståelse av betydningen av erkebispetets opprettelse og til kirken som politisk makt i middelalderen.¹⁸⁵ For kunsthistorien trekker Myklebust frem kirkeanlegget som en kilde til middelalderens norske byggekunst og skulpturtradisjon. Før restaureringen var katedralen også en kilde til kunnskap om etterreformatorisk byggekunst, men da restaureringen ble påbegynt ble det bestemt at det var middelalderens byggekunst som var mest interessant.¹⁸⁶

¹⁸⁰ Myklebust 1984: 27

¹⁸¹ Myklebust 1984: 28

¹⁸² Myklebust 1984: 28

¹⁸³ Autenticitet brukes om et objekts grad av ekthet og/eller opprinnelighet. (se ordnøkkel, autenticitet: <https://ordnøkkel.ra.no/multites/mtwdk.exe?k=default&l=92&w=282&n=1&s=5&t=2>)

¹⁸⁴ Myklebust 1984: 30

¹⁸⁵ Myklebust 1984: 30

¹⁸⁶ Myklebust 1984: 30

Anekdotisk verdi

Anekdotisk verdi er utfordrende å sette en allmenn verdi på siden det handler om hvordan betrakteren opplever kontakten med en forgangen tid. Utfordringen med denne verdien i sammenheng med Nidarosdomen er også, tross katedralens sentrale plass i middelalderhistorien, at det ikke egentlig er en konkret dramatisk hendelse som er knyttet til kirken.¹⁸⁷ I Johanneskapellet, i søndre tverrskip, kan man kanskje ifølge Myklebust kjenne på følelsen av en kontakt med erkebiskop Eystein. Her kan besøkende se den latinske inskripsjonen som forteller at han innviet kapellet i 1161.¹⁸⁸ Noen kjenner kanskje også på en kontakt med Olav den hellige, men hans tilstedeværelse er heller ikke sterk mener Myklebust.

Kunstverdi

Nidarosdomens kunstverdi i 1984 var et omstridt spørsmål.¹⁸⁹ Dette var i en tid hvor debatten om hovedtårnet fortsatt var aktuell. En debatt som hadde sine røtter i kunstverdi og historisk verdi, og hvilken av de som skulle prioriteres. Sett bort fra denne debatten mener Myklebust at katedralen har en betydelig kunstverdi slik den sto på 1980-tallet.¹⁹⁰ Denne kan deles i tre ulike perspektiv: (1) det gjenstående av originale figurskulpturer og ornamentikk fra middelalderen, (2) enkelte av de bevarte middelalderske bygningsledd er av stor skjønnhet og (3) restaureringsarbeidet har resultert i store mengder av skulpturer og glassmaleri som har en viktig plass i nyere norsk kunsthistorie. I tillegg har gjenreisningen resultert i et kirkerom som gir en mulighet for sterke romopplevelser som helt klart er av betydelig kunstnerisk verdi.¹⁹¹

Symbolverdi og identitetsverdi

Sentralt i Nidarosdomen som symbol er kirkens funksjon som kroningskirke og at den regnes som en av Norges mest sentrale helligdommer.¹⁹² Her poengterer Myklebust at dette betyr at Nidarosdomen også er et symbol på den norske kirke og møtet mellom stat og kirke. Dette er symbolet som Nidarosdomen har nasjonalt, men den innehar også et lokalt symbol i form av at den symboliserer makta som befant seg i Trondheim i middelalderen i tillegg til at den også har en stor plass som et symbol på den moderne byen.¹⁹³ Når det gjelder identitetsverdi

¹⁸⁷ Myklebust 1984: 32

¹⁸⁸ Myklebust 1984: 32

¹⁸⁹ Myklebust 1984: 35

¹⁹⁰ Myklebust 1984: 35

¹⁹¹ Myklebust 1984: 35

¹⁹² Myklebust 1984: 35

¹⁹³ Myklebust 1984: 35

trekker Myklebust frem hvordan hovedtårnet er blitt en del av Trondheim by, og at tilstedeværelsen av katedralen er en viktig del av de bygde omgivelsene.¹⁹⁴

Forekomstverdi, bruksverdi, omsetningsverdi, miljøverdi og pedagogisk verdi

I norsk sammenheng er Nidarosdomen en sjeldenhet og har derfor høy forekomstverdi. Ser man på katedralen i sammenheng med resten av Europa mener Myklebust at den kan sies å være representativ for høymiddelalderens europeiske katedralbygg.¹⁹⁵ Dette er katedralens forekomstverdi. Bruksverdien er todel. Kirken brukes av menigheten som en protestantisk kirke i tillegg til at den er en turistattraksjon.¹⁹⁶ Katedralens omsetningsverdi knyttes til funksjonen som turistattraksjon.¹⁹⁷ Nidarosdomens miljøverdi ligger i at den er en sterk kontrast til det øvrige miljø. Med dette mener Myklebust at kirkens miljøverdi handler om at den som katedral skal skille seg ut fra omgivelsene. I tillegg gir den mening til tilstedeværelsen av erkebispegården og anleggene rundt, og er et topografisk orienteringspunkt.¹⁹⁸ Nidarosdomens pedagogiske verdi mener Myklebust er knyttet til kirkens historiske verdi.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Myklebust 1984: 36

¹⁹⁵ Myklebust 1984: 38

¹⁹⁶ Myklebust 1984: 38

¹⁹⁷ Myklebust 1984: 39

¹⁹⁸ Myklebust 1984: 39

¹⁹⁹ Myklebust 1984: 41

Bilde 1: Thiis' forslag til hovedtårnet der Christies tårn har et ekstra parapet for å gi illusjon av et høyere tårn (lånt fra NDRs tegningsarkiv: 7855)

Bilde 2: Thiis' forslag til endelig utforming av hovedtårnet (lånt fra NDRs tegningsarkiv: 7854)

Kapittel 4 Perioden 1969–1979: hovedtårnstriden

I denne perioden er det debatten om hovedtårnet som preger det skriftlige planarbeidet. I arkivet til Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider (NDR) fant jeg bare dokumenter som omhandlet planarbeidet til hovedtårnet. Likevel er det mye arbeid som foregår i domkirken som ikke er relatert til hovedtårnet og i denne perioden gjøres det blant annet arbeid på oktogonen, i koret og skipet samt at det gjennomføres stabilitetsundersøkelser.²⁰⁰ Trolig er årsaken for mangel på skriftlige planer at arbeidets karakter ble regnet som typisk vedlikeholdsarbeid og ikke restaurering siden arbeidet i stor grad var utbygging av allerede restaurerte bygningsdeler. Siden jeg i denne perioden kan følge utviklingen til en stor problemstilling er ikke de ulike typene arbeid som gjennomføres et tema, men i neste kapittel skal det drøftes. Thiis' forlag til endelig utforming av hovedtårnet er derfor temaet for denne perioden og for dette kapittelet.

I dette kapittelet skal jeg se nærmere på hva planene fra perioden inneholder av problemstillinger, mål og satsninger. Deretter skal jeg presentere og drøfte hvordan begrepene samfunnsroller, kulturminneverdier og restaureringsideologier viser seg i mitt kildemateriale fra arkivet til NDR og dokumenter fra Stortinget.

4.1 Problemstillinger, mål og satsninger

I kildematerialet mitt er det to dokumenter som tar for seg status på arbeid og oversikt over hva som gjenstår. I «Rapport om arbeidet i 1968 og arbeidsplan for 1969» (1969) kommer det frem at arbeiderne holder på med huggingen av de store figurene i kongeetasjen på vestfronten og at dette er arbeid som skal fortsettes med i 1969.²⁰¹ Dette er arbeid som vil ta flere år å fullføre. Videre er det planlagt hugging av «dekorative krabber, figurer og arkitektdetaljer» i strebesystemet på nordre side av skipet.²⁰² Dette er også arbeid som de forventer skal foregå over flere år. Akkurat dette partier ble restaurert i 1910, men trenger på dette tidspunktet likevel nye steinfigurer fordi steinkvalitet og frost samt forvitring har forkortet forventet levetid på steinen. Dette mener NDR viser hvor nødvendig det er med en permanent bygghytte, også i framtiden når restaureringen er over.²⁰³

I 1971 er fortsatt ikke alle store figurer i kongerekken ferdig hugget. Det gjenstår på dette tidspunktet 14 statuer på Vestfronten hvorav 7 er under hugging og resterende er ikke

²⁰⁰ Storemyr 1995: 18, 30, 40 & 46

²⁰¹ Rapport om arbeidet i 1968 og arbeidsplan for 1969 1969: 2

²⁰² Rapport om arbeidet i 1968 og arbeidsplan for 1969 1969: 2

²⁰³ Rapport om arbeidet i 1968 og arbeidsplan for 1969 1969: 3

påbegynt. Av de som ikke er påbegynt er det fire stauter som tilhører kongerekken, i tillegg er det en figur som skal i første bilderekke samt to engler som skal på rosevinduet baldakiner.²⁰⁴ Videre skriver NDR at det også gjenstår arbeid på vestfronttårnene og at det hittil har vært fokus på å fullføre vestfronten og dens statuer, men at det også blir gjort annet arbeid parallelt. Her refereres det til at det gjøres reparasjons- og vedlikeholdsarbeider på forskjellige steder i kirken samtidig som det arbeides med de ordinære restaureringsarbeider.²⁰⁵ Det ble for eksempel gjort reparasjons- og utskiftningsarbeider på skipets strebesystem i denne perioden.²⁰⁶ Internt skilte de altså i denne perioden mellom ordinært restaureringsarbeid som inkluderte arbeidet med vestfronten og vestfornttårnene, og reparasjons- og vedlikeholdsarbeid på allerede restaurerte deler av kirken. I arkivet fant jeg kun planer som handlet om det de kalte for ordinært restaureringsarbeid. Det kan derfor tyde på at reparasjons- og vedlikeholdsarbeid ikke genererte planer på samme måte som det ordinære restaureringsarbeidet gjorde. Dette er også noe som er gjeldene for neste periode, 1980–1989.

Thiis' forslag om nytt hovedtårn

I 1969 søker Domkirkearkitekten Helge Thiis om approbasjon til endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn.²⁰⁷ Dette innebar en endring av Christies hovedtårn som sto ferdig i 1903. Endringene som ble foreslått var omfattende og ville kreve en totalrestaurering av tårnet. Bare tårnfoten skulle beholdes som utgangspunkt til et høyere tårn «med fire høyreiste vindusåpninger, et rikt parapeter og nye fialer» istedenfor Christies spir.²⁰⁸ Dette skapte reaksjoner i fagmiljøet og både Tilsynskomiteen og Domkirkearkitekten så seg nødt til å forsvare planene om det nye hovedtårnet.²⁰⁹ Se bilde 1 og 2 på siden 41.

Tilsynskomiteen sender sin støtte i et brev til Det Kgl. Kirke og Undervisningsdepartement og Norges Storting i desember 1969. Her bekrefter Tilsynskomiteen at komiteen siden de første tegningene fra 1965 har vært enige i utformingen av tårnet. Dette gjør de ved å sitere referatet fra Tilsynskomiteens møte i oktober 1965 der de skriver at det nye tårnet blant annet «i sin utforming har fått en reisning og masse som gjør det til det dominerende ledd i kirkens eksteriør».²¹⁰ Videre påpeker Tilsynskomiteen at det er i

²⁰⁴ Nyansettelser & gjenstående arbeid 1971: 1

²⁰⁵ Nyansettelser & gjenstående arbeid 1971: 1

²⁰⁶ Nyansettelser & gjenstående arbeid 1971: 1

²⁰⁷ Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 1

²⁰⁸ Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 3

²⁰⁹ Domarkitektens kommentar til endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn u.å.; Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969

²¹⁰ Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 1

«detaljutformingen oppnådd harmoni med Vesttårnene og med kirkens langfasader».²¹¹ Sitatet avsluttes med komiteens enstemmige anbefaling om at utkastet blir lagt til grunn for videre bearbeidelse.²¹² Tilsynskomiteen hadde altså godkjent planen om endringen av hovedtårnet allerede i 1965, og Domkirkearkitekten fortsatte arbeidet med planen frem til den ble sendt til godkjenning i 1969. Som en kommentar til de konkrete planene påpeker tilsynskomiteen at hovedtårnets oppgave er å «formidle overgangen mellom skip og kor med sine forskjellige takhøyder, og å samle og dominere de mangeartede og ulike bygningsdeler som kirken består av».²¹³ Dette mener Tilsynskomiteen at Christies tårn ikke gjør godt nok og at dette tydeliggjøres i en bildeserie der Christies tårn sammenlignes med Thiis' plan. Spesielt mener de at dette kommer tydelig frem i et bilde som viser Nidarosdomen med Thiis' tårn fra Munkegata mot nordre inngang hvor de skriver følgende: «I dette perspektiv løfter tårnet seg på en befriende måte over kirken og dens omgivelser».²¹⁴ Dette mener de også vil gjøre seg gjeldende fra andre steder i byen der Nidarosdomen inngår som en karakteristisk og berikende silhuett i bybildet og det nye tårnet vil gi en «monumentalitet som er karakteristisk for de gotiske katedraler».²¹⁵ Tilsynskomiteen konkluderer med at tårnet «nu har fått en klar og vakker karakter – i samklang med Vesttårnenes arkitektur» og gir med dette enstemmig tilslutning for hovedtårnet slik det ble fremstilt av Thiis i november 1969.²¹⁶ Innholdet i Domkirkearkitektens kommentar skal jeg gå nærmere inn på senere i kapittelet. Nytt hovedtårn etter Thiis' utforming ble godkjent av Stortinget 19. mai 1971.²¹⁷

Våren 1978 sendte Tilsynskomiteen en utredning om Nidarosdomens hovedtårn til Stortinget. Utredningen fikk tittelen *Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid*.²¹⁸ Utredningen er delt inn i 5 deler og tar for seg arkitekturhistorien til hovedtårn på gotiske kirker, restaureringens historie og kritikken mot Thiis' plan. Tekstens fulle innhold skal jeg ikke gå nærmere inn på nå, men jeg skal se nærmere på hva komiteen skriver om fremtiden til hovedtårnet. Eksemplaret jeg har funnet i arkivet er udatert, men lå i en mappe merket med «tilsynsmøte 20/1 77» og ser ut som å være et utkast av den endelige rapporten som ble sendt til departementet.²¹⁹ Jeg fant ikke det endelige eksemplaret i arkivet og benytter meg derfor av utkastet. I utkastet kommer det ikke frem hva Tilsynskomiteens tanker om

²¹¹ Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 1

²¹² Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 1

²¹³ Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 1

²¹⁴ Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 2

²¹⁵ Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 2

²¹⁶ Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 2

²¹⁷ S.tid. (1970-71): 2768

²¹⁸ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.:

²¹⁹ Utredelsen ble funnet i NDR Historisk arkiv 1869-1987. Db-0094, Hovedtårnet 1967-79, tilsynsmøte 20/1, 77

fremtiden til hovedtårnet er, men heller en sammenfatning av kritikken som Thiis' plan fikk og i korte trekk hva komiteen mener om den. Kritikken kom først fra kirkelig hold og deretter fra fagfolk i bygningsvernet og interessenter for bygningsvern.

Kritikken som Tilsynskomiteen svarer på her er ikke rettet mot en spesifikk kritiker, men heller de temaene som flere av kritikerne var enige om. På dette tidspunktet besto kritikerne av fagpersoner fra bygningsvernet, andre interessenter og fra kirkelig hold. Kritikken som Thiis' plan fikk kan deles i fem punkt. Det første punktet poengterer hvordan det nåværende tårnet med spir er blitt innarbeidet i bybildet og i folks bevissthet og at det derfor er galt å endre dette.²²⁰ Tilsynskomiteen forstår argumentet, men mener at det ikke er særlig viktig da «det er utrolig hvor fort mennesker venner seg til nye forhold, nye omgivelser».²²¹ Punkt to handler om at man ikke skal re-restaurere. Her mener komiteen at det ikke er en re-restaurering siden Christies tårn aldri var en restaurering, men heller en nyskapning som man i ettertid ser har tatt utgangspunkt i feil grunnlag. Komiteen mener derfor at punktet må avvises og går videre til neste.²²² Punkt tre vender kritikken mot at man ikke skal gjøre inngrep i noe som tidligere er blitt gjort og dermed endre byggverkets historie.²²³ Altså i samme tankerekke som forrige punkt. Videre går kritikken inn på at slike endringer ville bli en historieforfalskning og at det ville være i strid med «moderne restaureringsprinsipper som går ut på å konservere, ikke restaurere».²²⁴ Til dette skriver komiteen at synspunktet fungerer teoretisk og «kan ha meget for seg», men at det i antikvarisk praksis ville vært umulig å følge.²²⁵ Her bruker Tilsynskomiteen Nidarosdomens egen restaureringshistorie som eksempel og peker på at dersom man hadde fulgt dette synspunktet ville vi ikke hatt domkirken slik den er i dag. Videre skriver de at dersom denne skulle følges ville man, i ytterste konsekvens, ikke ha mange av «kunstens og kulturens historiske frembringelser».²²⁶

I punkt fire går kritikken over på mangelen av spir. Denne passer inn i kritikken fra punkt 1. Det spirløse tårnet som Thiis foreslår, er historisk ukorrekt og hvis man med restaureringen ønsker å gjenreise domkirken må den få tårnhjelm slik som de fleste engelske katedraler hadde på den tid.²²⁷ Her gir komiteen kritikerne rett og skriver «når de fleste engelske katedraler i dag har rett avsluttede tårn, skyldes dette [...] dels at de tidligere spir er

²²⁰ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 19

²²¹ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 19

²²² Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 20

²²³ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 20

²²⁴ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 20

²²⁵ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 20

²²⁶ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 20

²²⁷ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 21

forsvunnet, slått av lynet eller blåst ned, dels at tårnene er om- eller påbygget i 1400- eller 1500-årene».²²⁸ Siste punkt handler om fundamentets stabilitet. Her mener kritikerne at et høyere tårn vil være farlig av hensyn til kirkens fundamenter. Dette avviser komiteen og refererer til undersøkelsene som ble gjennomført på slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet. Tilsynskomiteen går ikke nærmere inn på hvilket ståsted de har til Thiis' forslag på dette tidspunktet, men oppsummerer kritikken til at den i hovedsak handler om spiret og at kritikerne kan gå med på endringer på Christies tårn så lenge det får beholde spiret.²²⁹

4.2 Samfunnsroller

I denne perioden er formålet med restaureringen og samfunnsrollen til NDR svært knyttet sammen. Formålet nevnes i flere av kildene mine, deriblant Tilsynskomiteens utredelse.²³⁰ Først skal jeg se nærmere på hvordan Stortinget og Domkirkearkitekten forholder seg til restaureringen.

I *St. meld. Nr 21. (1970–71) Om restaurering av Nidaros domkirke* skriver kirke- og undervisningsdepartementet at restaureringen av kirken har pågått i 100 år og at det i hovedtrekk må antas å være fullført.²³¹ Videre påpeker de at det har pågått strider om prinsippene for restaureringen, men at det er liten uenighet om at det har vært riktig å gjennomføre restaureringen slik det er gjort.²³² I samme stortingsmelding er Domkirkearkitektens søknad om endelig utforming av hovedtårnet vedlagt. I søknaden refererer han til sin søknad om vesttårnene fra 1949 hvor han redegjorde for hans planer for kirken i sin helhet. Her var også hovedtårnet inkludert i planene. Om målet for restaureringen skriver Domkirkearkitekten at det fra restaureringsarbeidets begynnelse har eksistert ett ønske og det har vært at Nidarosdomen skulle gjenreises i sin fulle glans og herlighet.²³³ At formålet med restaureringen er å gjenreise domen til sin gamle herlighet er også noe som påpekes i utredningen fra Tilsynskomiteen.²³⁴

Det er i disse utsagnene at vi finner formålet til restaureringen, og med det også hvordan NDR forstår sin samfunnsrolle i denne perioden. Dette kan kobles opp mot symbol- og identitetsverdien som Nidarosdomen innehar. Selv om det ikke er tydelig i kildematerialet i arkivet til NDR var kirkens funksjon som kroningskirke avgjørende for at den ble sett på som

²²⁸ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 22

²²⁹ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 22

²³⁰ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 21

²³¹ St. meld. Nr 21 1970-71 Om restaurering av Nidaros domkirke: 1

²³² St. meld. Nr 21 1970-71 Om restaurering av Nidaros domkirke: 1

²³³ Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 1

²³⁴ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 21

en av våre mest sentrale helligdommer.²³⁵ Myklebust kobler også denne betydningen sammen med at Nidarosdomen fungerer som et symbol på den norske kirke og møtet mellom kirke og stat. I tillegg til sin nasjonale status, var også kirken ifølge Myklebust et lokalt symbol på makta som befant seg i Trondheim i middelalderen i tillegg til at den har blitt et symbol for den moderne byen. Fordi kirken, i sin rolle som kroningskirke, symboliserer den norske stat tilhører den folket like mye som staten. Og det er nettopp Nidarosdomens status som nasjonalhelligdom som gjør at mange har sterke meninger om hvordan restaureringen blir gjennomført, og som også førte til debatten om hovedtårnet. Jeg mener derfor at samfunnsrollen i denne perioden er derfor sterkt knyttet til kirkens funksjon som kroningskirke og nasjonalhelligdom. I dette ser jeg også hvordan Nidarosdomen har vært viktig for utviklingen til den norske nasjonalstaten og norsk identitet. Dette passer inn med forskningen til Nordisk kulturfakta som påpeker i sin rapport fra 2023 påpeker at kunstens og kulturens samfunnsrolle historisk har vært knyttet til etableringen av nasjonalstaten og av nasjonalidentiten.²³⁶

4.3 Kulturminneverdier

Som Myklebust skriver i «Domkjærka no igjæn?!» fra 1984, handlet tårndebatten om kunstverdi og historisk verdi og uenigheten om hvilken av de som skulle prioriteres.²³⁷ Av begrepsapparatet om verdier som Myklebust bruker var både historisk verdi og kunstverdi allerede etablerte begreper i fagfeltet på dette tidspunktet, og selv om de ikke omtales med navn er det tydelig at det er disse to verdiene som står i fokus av debatten. Som jeg viser nedenfor, kommer dette tydelig frem i kildematerialet mitt. Likevel finner jeg også utsagn som trekker noen av de mindre etablerte begrepene inn i debatten. Nedenfor skal jeg gå nærmere inn på hvilke verdibegreper som fins i kildematerialet for denne perioden.

Kunstverdi

Myklebust mener at Nidarosdomen slik den sto på 1980-tallet hadde stor kunstverdi.²³⁸ Kunstverdien var da knyttet til de originale figurer og ornamentikk fra middelalderen, enkelte av de bevarte middelalderske bygningsledd og de figurer, ornamenter og glassmaleri som har blitt laget gjennom restaureringen.²³⁹ Han kobler altså ikke

²³⁵ Myklebust 1984: 35

²³⁶ Nordisk kulturfakta 2023: 6

²³⁷ Myklebust 1984: 35

²³⁸ Myklebust 1984: 35

²³⁹ Myklebust 1984: 35

kunstverdien til det helhetlige arkitektoniske uttrykket til Nidarosdomen. Dette skiller seg fra hvordan verdien kommer til uttrykk i kildematerialet, for eksempel «Søknad om endelig utforming» og utredningen *Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid* (utkast u.å.).

I «Søknad om endelig utforming» spesifiseres det i begrunnelsen for utformingen av hovedtårnet at det i de nye planene er lagt stor vekt på sammenhengen mellom de ulike bygningsdelene og at hovedtårnet skal bidra til at kirken skal virke helstøpt. Dette har vært domkirkearkitektens intensjon siden vesttårnene ble godkjent i 1949, og refererer med dette til søknaden han den gang sendte. Denne planen inneholdte ikke endelig utforming av hovedtårnet, men i modellen var tårnet allerede forhøyet i forhold til Christies tårn.²⁴⁰ Domkirkearkitekten mente at han med planen for vesttårnene hadde «tilstrebt en størst mulig, rytmisk og stilistisk sammenheng mellom kirkens deler, gamle som nye, slik at byggverket i sine store trekk skal virke helstøpt, enkelt og selvfølgelig, men fullt av spillende rikdom i detaljene, trukket inn i helheten og underordnet denne».²⁴¹ Domkirkearkitekten beskriver her en kunstverdi som går på den arkitektoniske helheten til domkirken og ønsker at nybyggene, også hovedtårnet, skal passe inn i denne helheten som en bro mellom gammelt og nytt. Om hovedtårnet skriver han i denne søknaden at «dette tårn av hensyn til helhetsvirkningen måtte utarbeides og fremlegges i tegninger og modell».²⁴² I årene opp mot 1969 jobbet han mot den endelige utformingen.

Hovedtårnets funksjon som et samlende ledd i arkitekturen er også noe som Tilsynskomiteen påpeker i sitt støttebrev til Stortinget. Også her er formuleringen om kunstverdi tilstedeværende. I støttebrevet omtaler de Domkirkearkitektens utforming av hovedtårnet, slik den ble presentert for de i 1965, som «en reisning og masse som gjør det til det dominerende ledd i kirkens eksteriør. Samtidig er det i detaljutformingen oppnådd harmoni med Vesttårnene og med kirkens langfasader.»²⁴³ Videre i samme støttebrev omtaler komiteen den nye utformingen av hovedtårnet sett fra Munkegata. Her mener de at tårnet løfter seg på en befriende måte over kirken, og at det gir en «monumentalitet som er karakteristisk for de gotiske katedraler».²⁴⁴ Dette mener de er spesielt gjeldende sett fra Munkegata der man med Christies tårn tydelig kan se at tårnet virker for lavt. Som en konklusjon i sitt støttebrev trekker Tilsynskomiteen frem at de «finder at tårnet nu har fått en

²⁴⁰ Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 2

²⁴¹ Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 2

²⁴² Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 2

²⁴³ Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 1

²⁴⁴ Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 2

klar og vakker karakter [...]. Det har et rikt dekorativt preg og vil med sine gjennombrudte vegger gi mulighet for spill av lys og skygge i detaljene. Det rike parapet med sine fialer gir tårnet en virkningsfull og myndig avslutning».²⁴⁵ I dette sitatet er det kunstverdien som har forrang. Historisk verdi nevnes faktisk ikke en eneste gang i støttebrevet. Dette er veldig interessant siden komiteen bruker hovedtårnets plassering i arkitekturhistorien som et argument for endringen av hovedtårnet i utredningen om hovedtårnet.

I tilsynskomiteens utredning *Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid* (utkast, u.å.) påstås det at Vestfronten uten tvil må kunne regnes blant 1900-tallets store arkitektoniske kunstverk og at Nidarosdomen har en av de vakreste katedralfrontene i Europa.²⁴⁶ Videre påstår Tilsynskomiteen at vestfronten og sidetårnene dens var bygd på forutsetningen av at hovedtårnet skulle bli høyere. Dersom tårnet ikke bygges mener de at katedralens «gamle herlighet» aldri kan bli gjenskapt, og i denne sammenhengen omtaler de tårnet som katedralens «arkitektoniske og symbolske poeng».²⁴⁷ Videre mener komiteen at alle utkast fra arkitekturkonkurransene som inkluderer et høyere hovedtårn indikerer viktigheten av Thiis' utforming og spør om «vi» i dag kan «fornekte alle disse arkitektnavn, arkitekter som ellers har vært berømmet for sin kunst, fornekte dem til fordel for det noen i dag mener å kunne kalle moderne restaureringsprinsipper».²⁴⁸ Med moderne restaureringsprinsipper mener komiteen her kritikernes motstand til at det skal endres på noe som allerede er restaurert eller bygd, fordi Christies tårn etter kritikernes syn også har en verdi selv om den er uheldig høyde på. Altså mener kritikerne at hovedtårnet som historisk verdi bør ha forrang for den kunstneriske verdi. Her mener komiteen at dersom man skulle følge denne maximen ville mange av kunstens og kulturens historiske ikke eksistert i dag og at Nidarosdomen i seg selv er et eksempel på dette.²⁴⁹ Dette utdyper de og skriver at alle prosjekt er ulike og derfor krever ulike tiltak. De antikvariske og arkitektoniske problemer i Nidarosdomen er ikke de samme som man finner i hvilken som helst bygdekirke. Videre beskriver de Christies tårn som en historisk mishandling som man kanskje hadde godtatt på et hvilket som helst kunstverk, men ikke på «Nattevakten» av Rembrandt.²⁵⁰ Med dette mener komiteen at Christies tårn er noe som må rettes opp for at Nidarosdomen som kunstverk skal nå sitt fulle potensiale og sanne form.

²⁴⁵ Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 2

²⁴⁶ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 18

²⁴⁷ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 18

²⁴⁸ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 18

²⁴⁹ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 20

²⁵⁰ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 21

Historisk verdi

Fordi Thiis' hovedtårn representerer en utforming der kunstnerisk verdi blir vektlagt foran historisk verdi er det få steder i kildematerialet fra NDR der historisk verdi er vektlagt, og ofte når historisk verdi dukker opp er det gjennom kritikerne²⁵¹. I de tilfeller det nevnes av NDR eller Tilsynskomiteen er det enten i kontrast til kunstverdi eller i en sammenheng som gjør at den historiske verdien underbygger planene til Thiis. I utredningen til Tilsynskomiteen er det for eksempel satt av mange sider som redegjør for den historiske utviklingen av kirketårn og sentraltårn, og i delen om Nidarosdomens restaurering er de bygningsarkeologiske sporene i kirken og andre kilder om tårnets utforming vektlagt.²⁵² Dette gjøres for å argumentere for at Christies tårn er for lavt i forhold til både vestfronten, vestfronttårnene og skipet.

I kritikken mot Thiis' hovedtårn er en av hovedpunktene at tårnet ikke har spir og at det er historisk ukorrekt. Her er ikke kritikken rettet mot bygget som et historisk dokument, men heller som den historiske perioden den passer inn i. Som skrevet over sier komiteen seg enig i denne kritikken: «hvis man med å gjenreise Nidaros domkirke i den «gamle herlighet» mener å få den tilbake slik den måtte ha sett ut før brannen i 1328, må den få tårnhjelm eller spir slik som de fleste engelske katedraler hadde på denne tid».²⁵³ I dette utsagnet er det innslag av restaureringsideologi, som jeg skal komme inn på senere, og både historisk verdi og aldersverdi. Når det gjelder historisk verdi kan man se den i tanken om at dersom man skulle gjøre endringer på bygningen så bør det være begrunnet i gode historiske kilder slik at resultatet hvert fall blir et troverdig gotisk hovedtårn. I utsagnet ligger også en grad av aldersverdi. «Dens gamle herlighet» legger allerede føringer for hva som skal forventes av Nidarosdomens uttrykk og dermed også hvilken stemning man forventer. Med godt kildegrunnlag for endelig utforming legges også grunnlaget for at aldersverdien skal opprettholdes ved at det skal oppleves som troverdig selv om det blir et nybygg. At spiret må beholdes kan også knyttes til aldersverdien fordi at oppfatningen av et korrekt tårn også er viktig for at det skal oppleves som troverdig.

Historisk verdi kan i denne perioden oppsummeres til at det i hovedsak handler om to ulike syn på historisk verdi. Hvor kritikerne²⁵⁴ på en side representerer historisk verdi slik Myklebust definerer det. Her er historisk verdi et historisk dokument og en kilde til historie

²⁵¹ Kunsthistorikere, arkitekter og fra kirkelig hold

²⁵² Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.

²⁵³ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 21

²⁵⁴ kunsthistorikere, arkitekter og kirkelig hold

og som derfor skal vedlikeholdes på en måte som ivaretar det historiske dokumentet i overlevert tilstand.²⁵⁵ På den andre siden representerer Tilsynskomiteen og NDR sin bruk av historieverdi Riegls vilde minnesmerker der poenget er å bevare et spesifikt historisk øyeblikk.²⁵⁶ Med utgangspunkt i måten historisk verdi brukes i dokumentene, som beskrevet over, mener jeg at planen ble forsvart også med grunnlag i historisk verdi fordi Tilsynskomiteen og NDR anså målet med restaureringen å være å bevare et spesifikt øyeblikk i kirkens historie og ikke historien i sin helhet. Målet var å gjenskape middelalderkirken og Christies tårn, som de mente var historisk ukorrekt, passet ikke inn i forventningen av hvordan middelalderkirken skulle se ut. Dette gjaldt både sett i sammenheng med bygningshistoriske kildegrunnlag og andre kilder som sa noe om hvordan det originale tårnet med spir hadde sett ut og i forhold til andre middelalderkatedraler i Europa. Dette er også knyttet til restaureringsideologi og hvordan kritikerne og NDR representerte ulike retninger. Dette blir et tema i neste delkapittel.

Kunst vs. Historie

Som jeg har vært innom over er det her hovedsakelig to verdier og hvilke av de som skal prioriteres som det er uenighet om. I kildematerialet fra NDR sitt arkiv settes ofte kunstverdi og historisk verdi mot hverandre. I «Søknad om endelig utforming» beskriver Domkirkearkitekten planen slik: «Som de fremlagte tegninger og fotografier viser er jeg kommet til at det er mulig å beholde Christies murer som en viktig del av det endelige tårn – og på denne reise en ny og mere gjennombrutt tårnetasje med fire høyreiste vindusåpninger, et rikt parapet og fialer».²⁵⁷ Domkirkearkitekten uttrykker altså at det er ønskelig å beholde deler av Christies tårn, men om dette er med bakgrunn i et ønske om å ivareta historisk verdi eller fordi det er praktisk kommer ikke frem i søknaden. Det som derimot er tydelig, er at arkitekten gjør en klar prioritering av kunstverdi foran den historiske. Dette er et mønster som repeteres i alle kildene som jeg har analysert for denne perioden. Dette ser jeg for eksempel også i Tilsynskomiteens støttebrev der de skriver at tårnet har en «klar og vakker karakter» og som ikke ser noe problem i å fjerne Christies tårn og spir.²⁵⁸ Planen for endelig utforming av hovedtårnet fikk, som nevnt tidligere, mye kritikk og i etterkant av søknaden sender Domkirkearkitekten sitt svar til den første kritikken, sendt inn av biskop Godal, til Stortinget for å oppklare hans synspunkt. Kritikken handlet blant annet om hvordan planen var en

²⁵⁵ Myklebust 1981: 100

²⁵⁶ Riegl 1982: 38

²⁵⁷ Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 3

²⁵⁸ Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 2

restaurering av noe som allerede var blitt fornyet, eller restaurert. Til dette svarer Domkirkearkitekten at «hadde Christies tårn vært en ren restaurering ville jeg selvsagt ikke fremlagt forslag til noen forandring av dette. Men det nåværende Hovedtårn er en nyskaping i den tids ånd som Christie representerer».²⁵⁹ Videre presiserer han at tårnet var utformet i forhold til Christies planer for vestfronten som det ikke ble noe av og som man i etterkant ser ikke har noe historisk grunnlag. Her kommer det igjen tydelig frem hvordan historisk verdi har en betydning, men at tårnet ikke anses som viktig nok siden det er ukorrekt og relativt nytt og derfor kan ofres til fordel for det historiske øyeblikket som restaureringen ønsker å gjenskape og til fordel for kirkens helhetlige arkitektoniske og kunstneriske uttrykk. I Tilsynskomiteens svar til samme kritikk vektlegges også kunstverdien foran den historiske og de påpeker at hadde man fulgt dette perspektivet så «ville mange av kunstens og kulturens historiske frembringelser vært en lukket bok for oss».²⁶⁰

Andre verdibegrep

I tillegg til kunstverdi og historisk verdi samt aldersverdi, er det tre andre verdier som kommer til uttrykk i kildematerialet. Miljøverdi, forekomstverdi og omsetningsverdi dukker opp i både kritikken av planen og NDRs uttalelser om tema.

I «Søknad om endelig utforming» trekker Domkirkearkitekten inn miljøverdi når han skriver om hvordan utformingen av hovedtårnet passer inn med resten av kirken og hvilken innvirkning den vil ha for miljøet rundt.²⁶¹ I søknaden har han inkludert bilder av kirken med hans tårnløsning sett fra ulike perspektiver i byen og tilsvarende bilder med Christies tårn. (se bilde 1 og 2 på side 43) Dette gjorde han fordi det var viktig for han at Stortinget skulle forstå hvordan kirkens totalvirkning i bybildet ville se ut før og etter påbyggingen av hovedtårnet, og hvilken effekt den kom til å få som et topografisk orienteringspunkt. I kritikken mot å fjerne spiret poengteres det at spiret for mange er en kjent markør for bybildet i Trondheim og at man derfor bør beholde den slik at en viktig identitetsmarkør for byen ikke forsvinner.²⁶² Slik er også identitetsverdi relatert til miljøverdien. Til dette svarte Domkirkearkitekten at han finner «vanesyn og vanetenking» som irrelevant som avgjørende momenter i denne saken.²⁶³ Dette støtter også Tilsynskomiteen der de i 1969 skriver at det nye tårnet vil gi en positiv

²⁵⁹ Domkirkearkitektens kommentar til endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn u.å.: 1

²⁶⁰ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 20

²⁶¹ Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 2

²⁶² Domkirkearkitektens kommentar til endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn u.å.: 2

²⁶³ Domkirkearkitektens kommentar til endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn u.å.: 2

påvirkning til domkirkens «berikende silhuett i bybildet».²⁶⁴ Og senere i Tilsynskomiteen sin utredelse på 1970-tallet skriver de at argumentet om å bevare spiret fordi nåværende tårn og spir er blitt så innarbeidet i bybildet er forståelig, men «neppe særlig viktig» fordi mennesker blir å venne på seg det nye raskt.²⁶⁵

Det er i Domkirkearkitektens tilsvar til kritikken mot planen hvor omsetningsverdi og forekomstverdi kan ses. Biskop Godal mener at Christies hovedtårn har «festet seg i folks bevissthet» og at det har blitt en nasjonalhelligdom som er blitt kjent verden over gjennom turisme.²⁶⁶ Domkirkearkitekten mener at det ikke er riktig å dra inn turismen her og at man ikke kan la turismen bestemme hvilken utforming tårnet skal få, de som alle andre kommer til å bli vant med det nye tårnet.²⁶⁷ Senere i samme kommentar mener Godal at dersom man skulle fjerne Christies hovedtårn ville man miste det som gjør at Nidarosdomen skiller seg ut fra alle andre kirker fra samme periode, og at foreslåtte endringer «griper [...] dypt inn i hele kirkens karakter».²⁶⁸ Til dette svarer Domkirkearkitekten at han synes Vestfronten motbeviser at Nidarosdomen skulle miste sitt særpreg dersom nytt hovedtårn ble en realitet. Samtidig mener han at Nidarosdomens samhörighet med de engelske katedraler er noe som «vi» er stolte av. Spesielt skipet og dets nære tilknytning til Lincolnkatedralens Englekor.²⁶⁹

I tillegg er formålet med restaureringen sterkt knyttet til kirkens funksjon som kroningskirke og nasjonalhelligdom. Slik kan derfor bruksverdi knyttes til formålet selv om dette ikke uttrykkes eksplisitt i kildematerialet.

4.4 Restaureringsideologier

Som skrevet i kapittel 3 mener Stein at det er restaureringens mål som gir føringer for hvilket tiltak som skal gjennomføres.²⁷⁰ Det betyr at det er vår fortolkning av kulturminnet som avgjør hvilke virkemidler som benyttes. Med vår menes det her kulturminneforvaltningen, restaureringsarkitekten eller samfunnet som kulturminnet er en del av. Det vil si at restaureringsideologien er knyttet sammen med både formål, og dermed samfunnsrolle, og kulturminneverdier.

I forrige underkapittel ble det etablert at det i denne perioden er en strid mellom kunstverdi og historisk verdi. For restaureringens del betyr dette at NDR på den ene side var

²⁶⁴ Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 2

²⁶⁵ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 19

²⁶⁶ St. meld nr 21 (1970–71): 4

²⁶⁷ Domkirkearkitektens kommentar til endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn u.å.: 2

²⁶⁸ St. meld nr 21 (1970–71): 5

²⁶⁹ Domkirkearkitektens kommentar til endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn u.å.: 2

²⁷⁰ Stein 2003: 143

villige til å benytte seg av virkemidler som skulle bidra til å maksimere estetisk tilfredsstillelse, mens kritikerne på den andre siden mente at tårnet skulle få bestå og at det måtte bevares i overlevert tilstand. Slik ser vi at hvordan vi vektlegger ulike verdier får en betydning for hvordan vi behandler kulturminner. I kildematerialet fra NDR kommer ideologien tydeligst frem når det skrives om formålet med arbeidet. Det kan også ses i de samme delene av kildematerialet som diskuterer verdi. I avsnittene under skal jeg gå nærmere inn på hvordan ideologi er presentert i kildene.

I «Domkirkearkitektens søknad om utformingen av Nidarosdomens hovedtårn» skriver han som nevnt at målet med restaureringen er å gjenreise kirken til sin «fulle glans og herlighet».²⁷¹ For arbeidet videre er det to punkt som på dette tidspunktet er tydelige for han. For det første skal kirken gjenreises og fullføres som for lengst begynt. Med dette mener domkirkearkitekten at kirken skal reises som en gotisk katedral i det fulltonende formspråk som preger den engelske gotikk i perioden når kirken sto som høyest i årene 1200 til 1300.²⁷² For det andre så finnes det ikke noen faktiske holdepunkter og historisk dokumentasjon for resterende av restaureringen. Presten Maschius' stikk fra 1661 gir føringer for vestfrontens annen bilderekke, men sier ikke noe om frontens øvre del. Utformingen av denne blir avhengig av arkitektens skaperevne og «hans vilje og evne til å trenge inn i gotisk tankesett og formverden».²⁷³ Her skriver han også at rosevinduet slik det nå står i vestfronten er en fri komposisjon av arkitekt Nordhagen, men at hans utforming av vestfronten er basert på Maschius' stikk og at skriftlige kilder nevner et praktfullt rosevindu.²⁷⁴ I disse utsagnene finner jeg trekk av ulike ideologier. Fordi originalt materiale ikke nevnes og dermed heller ikke arkitektens stilling til hvordan det skal behandles, er det vanskelig å si om det her er snakk om en gjenskapningsideologi eller tilbakeføringsideologi.

Videre i samme søknad skriver arkitekten at vesttårnene må få en full gotisk utforming som harmoniserer med frontens dekorative prakt, mens hovedtårnet bør holdes i en stilmessig sett enklere og tidligere karakter fordi den skal ses i sammenheng med de andre bygningsdelene av kirken.²⁷⁵ Som påpekt under kulturminneverdier var den helhetlige utformingen viktig for Domkirkearkitekten og hovedtårnet skulle fungere som en sammenkobling mellom nytt og gammelt. Den nye høyden på tårnet argumenteres for ved

²⁷¹ Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 1

²⁷² Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 1

²⁷³ Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 1-2

²⁷⁴ Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 1

²⁷⁵ Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 2

hjelp av bygningsarkeologiske spor som tyder på at nåværende tårn er for lavt.²⁷⁶ Planen hadde utgangspunkt i bygningsarkeologiske bevis noe som er i tråd med tilbakeføringsideologien. Samtidig argumenterer domkirkearkitekten at uttrykket til de gjenstående bygningsdelene er avhengige av arkitektens evne til å «trenge inn i» gotisk tankesett og formverden, et utsagn som passer godt inn i Violett-le-Duc sin forståelse av restaurering og dermed gjenskapningsideologi. Fordi Domkirkearkitektens søknad ikke sier noe om hans ståsted til hvordan originale bygningsdeler skal behandles gir søknaden alene ikke et helhetlig nok bilde av det ideologiske grunnlaget. Det kan være at han har et mangesidig ideologisk grunnlag, men dette kommer ikke tydelig nok i kilden til at jeg trekker denne slutningen.

«Domkirkearkitektens kommentar» gir et litt bedre bilde for det ideologiske grunnlaget til arkitekten. Også her er kommentaren forankret i historisk bevisgrunnlag. Her påpeker domkirkearkitekten at Christies hovedtårn ikke er en restaurering i sin ytre form, fordi det ikke er laget med grunnlag i historiske kilder, og at hans forslag til endring av tårnet derfor heller ikke er en restaurering.²⁷⁷ Videre skriver han «hadde Christies hovedtårn vært en ren restaurering ville jeg selvsagt ikke fremlagt forslag til noen forandring av dette. Men det nåværende hovedtårn er en nyskapning i den tids ånd som Christie representerer».²⁷⁸ I tillegg er det et viktig poeng at Christies hovedtårn ble laget i sammenheng med hans planer for vestfronten. Planer som ikke ble vedtatt. Her kan vi se en argumentasjon som er mer forankret i tilbakeføringsideologien enn i gjenskapningsideologien. Det brukes her poeng som knyttes til alderen på bygningsdelen og dens forankring i de bygningsarkeologiske spor. Altså hadde tårnet til Christie vært en restaurering basert på bygningsarkeologiske bevis og at den var tro mot originalen, ville ikke de nye planene blitt foreslått.

Også i «Tilsynskomiteens tanker» gis det et innblikk i det ideologiske grunnlaget for planene til Thiis' hovedtårn. I kommentaren skriver de at Thiis viser vilje til å beholde Christies tårnfot som fundament til den nye tårnetasjen. Dette mener de «viser pietet overfor Christie's arbeide – og gir kontinuitet i gjenreisningsarbeidet».²⁷⁹ De anerkjenner altså her at Christies tårn også er en del av restaureringsarbeidet, og ikke «bare» en nyskapning som Domkirkearkitekten sa i sin kommentar. Av utsagnene til både Domkirkearkitekten og Tilsynskomiteen er det tydelig at Christies tårn har en annen verdi enn de bygningsdeler som

²⁷⁶ Søknad om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 3

²⁷⁷ Domkirkearkitektens kommentar til endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn u.å.: 1

²⁷⁸ Domkirkearkitektens kommentar til endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn u.å.: 1

²⁷⁹ Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn 1969: 2

er originale eller som er rekonstruert med grunnlag i bygningsarkeologiske bevis. Det som kommer tydeligst frem i dokumentene er at det hvert fall er tilstedeværelse av et estetisk prinsipp, at formålet var en tilbakeføring eller endring av form, og ikke det antikvariske prinsipp, som konserverer hele monumentet.

Det estetiske prinsipp kommer også til uttrykk i Tilsynskomiteens utredelse. Her skriver de at Christie hadde restaurert og gjenreist det som kunne gjenreises av katedralen og at det som gjensto for å fullføre verket og føre katedralen tilbake til sin «gamle herlighet» var vestfronten og hovedtårnet.²⁸⁰ Dette var bygningsdeler som enten ikke hadde overlevd tidens tann eller som på dette tidspunkt var å regne som ruiner. I motsetning til de øvrige bygningsdeler var det få bygningsarkeologiske spor å ta utgangspunkt i. Derfor mener Tilsynskomiteen at det på dette tidspunkt ikke lenger var «tale om restaurering, men om nyskapning, nyskapning i gotikkens ånd».²⁸¹ Altså i tråd med gjenskapningsideologien og det estetiske prinsipp. Dette underbygges videre når de svarer på kritikken mot Thiis' spirløse hovedtårn. Her skriver de at det rett avsluttede tårnet er historisk ukorrekt.²⁸² «Hvis man med å gjenreise Nidaros domkirke i dens gamle herlighet mener å få den tilbake slik den måtte ha sett ut før brannen i 1328, må den få tårnhjelm eller spir slik som de fleste engelske katedraler hadde på den tid, i hvert fall på hovedtårnene».²⁸³ Videre skriver de at kritikken på dette punktet utvilsomt har rett, men at spiret som domkirken må ha hatt trolig var det første i landet og at det var like lite norsk som tårnet til Thiis.²⁸⁴ Tilsynskomiteen støtter likevel fortsatt Thiis' forslag til endelig utforming av hovedtårnet selv om de anerkjenner at det er historisk ukorrekt uten spir. Dette tyder også på en gjenskapningsideologi fordi Thiis' tårnløsning representerer hvordan tårnet ville sett ut dersom det fikk bestå. Dette mener jeg fordi Tilsynskomiteen påpeker at de fleste engelske katedraler har mistet sine spir over tid eller fordi de ble ombygget på 1400- og 1500-tallet, og at det etter dette er blitt vanlig med rett avsluttede tårn som Thiis foreslår.²⁸⁵

²⁸⁰ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 18

²⁸¹ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 18

²⁸² Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 21

²⁸³ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 21

²⁸⁴ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 21

²⁸⁵ Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid u.å.: 22

Kapittel 5 Perioden 1980–1989: fraværet av restaureringsplaner

Denne perioden av restaureringsarbeidet har vært den vanskeligste å undersøke fordi jeg rett og slett ikke fant dokumenter som beskriver planlagt arbeid. Jeg har derfor vært nødt til å bruke andre dokumenttyper for å undersøke problemstillingen, og kildematerialet fra NDR for denne perioden er derfor ganske ulike fra kildene som ble brukt i forrige kapittel. Der forrige periode, 1969–1979, hadde utformingen av hovedtårnet som ett stort «problem» som genererte mange dokumenter, ser jeg i denne perioden at det er en mangel på restaureringsplaner. Det vil si at arbeidet som ble utført i denne perioden i liten til ingen grad genererte planer. Jeg har derfor valgt å kalle denne perioden, 1980–1989, fraværet av restaureringsplaner.

Hovedparten av kildegrunnet til denne tidsperioden er budsjettforslag sendt fra NDR til Stortinget. Jeg skal også undersøke St. meld. Nr. 73 (1980–81) *Om restaurering av Nidaros domkirke*. Som vedlegg til stortingsmeldingen er det inkludert et brev sendt fra Tilsynskomiteen 13. oktober 1980. Selv om denne inneholder komiteens ståsted om hovedtårnet, og tematisk tilhører forrige periode, velger jeg å inkludere den i denne perioden. Dette gjør jeg fordi den gir et innblikk i komiteens ståsted, som på dette tidspunktet har endret seg siden utredningen *Nidaros Domkirkes Centraltårn. Opprinnelse, historie og fremtid*, og gir et fint utgangspunkt for denne periodens utfordringer og problemstillinger.

Dette kapitlet deles inn i fire deler hvor jeg først tar for meg periodens hovedutfordringer og mål. Deretter presenterer og drøfter jeg hvordan begrepene samfunnsroller, kulturminneverdier og restaureringsideologier viser seg i kildematerialet fra NDR sitt arkiv og Stortinget.

5.1 Problemstillinger, mål og satsninger

I dette underkapitlet går jeg nærmere inn på innholdet i alle kildene fra denne perioden. Jeg deler de inn etter dokumenttype og starter med stortingsmeldingen før jeg går videre inn på innholdet i budsjettforslagene. For budsjettforslagene har jeg valgt å introdusere innholdet tematisk. Dette gjør jeg fordi formålet med dette underkapitlet er å fange essensen av perioden, 1980–1989, som jeg undersøker. Fordi det presenteres mange ulike momenter i denne perioden avsluttes underkapitlet med en oppsummering av innholdet.

St. meld. Nr 73 (1980–81) Om restaurering av Nidaros domkirke

Denne stortingsmeldingen behandler to temaer: hovedtårnets status og NDR sin fremtid. Angående hovedtårnet er Tilsynskomiteen bedt om sin uttalelse om deres ståsted. I Stortingsmeldingen refereres det til to ulike uttalelser hvor den ene er lagt ved som vedlegg og er et brev datert 13.10.1980. Brevet behandler uttalelser fra 1979 fra utenforstående parter og gir et revidert forslag til endelig utforming av tårnet. Tematisk passer dette inn under forrige kapittel, men fordi Tilsynskomiteens synspunkt på saken har endret seg såpass mye siden forrige primærkilde, Tilsynskomiteens utredning, mener jeg at uttalelsen representerer 1980-tallet bedre. Det reviderte forslaget til Tilsynskomiteen innebærer at Thiis' plan endres. Hovedtårnets klokke-etasje vil bli noe lavere enn på forslaget som ble godkjent i 1971.²⁸⁶ I tillegg ønsker komiteen at klokke-etasjen krones med et spir, slik som Christies tårn. Komiteen har altså gått fra å kun vedkjenne at et spirløst tårn er historisk ukorrekt til å foreslå en løsning der Christies tårn påbygges med spir på toppen.

I samme stortingsmelding er bygghytta framtid et tema. Her trekkes det frem at bedriften har et særpreget håndverksmiljø som det vil være vanskelig å etablere andre steder. Bedriften gir opplæring i og utfører spesialarbeid på områder som man regnet med det etter hvert ville bli vanskelig å finne kvalifiserte håndverkere i.²⁸⁷ Fagmiljøet var lite og dersom bygghytta ble avvirket kom det til å bli enda mindre. Her trekkes særlig steinhuggere, gipsmakere og glassarbeidere frem. Videre peker kirke- og undervisningsdepartementet på muligheten for at restaureringsvirksomheten på sikt vil kunne utføre restaureringsarbeid på andre antikvariske byggverk.²⁸⁸ Problemstillingene som dukker opp i denne stortingsmeldingen handler altså om hva man skal gjøre med bygghytta etter at restaureringen er over. Noe som på dette tidspunktet nærmet seg med fullførelsen av de siste skulpturene til Vestfronten og beslutningen om at Christie sitt hovedtårn skulle få stå.²⁸⁹ Hvordan man kunne sikre fagmiljøets arbeid og ivareta og videreformidle den faglige kunnskapen som domkirkearbeiderne hadde er altså ikke på dette tidspunkt bestemt, men departementet bekrefter at kompetansen som bygghytta innehar er viktig. At det åpnes opp for eksternt arbeid viser også at restaurering av andre verneverdige bygninger i stein er noe som det på dette tidspunktet var behov for.²⁹⁰

²⁸⁶ St. meld. Nr. 73 (1980–81) Om restaurering av Nidaros domkirke: 16

²⁸⁷ St. meld. Nr. 73 (1980–81) Om restaurering av Nidaros domkirke: 9

²⁸⁸ St. meld. Nr. 73 (1980–81) Om restaurering av Nidaros domkirke: 9

²⁸⁹ I 1983 fullføres de siste skulpturarbeidene på Vestfronten. (Virksomhetsplan 1992: 6)

²⁹⁰ St. meld. Nr. 73 (1980–81) Om restaurering av Nidaros domkirke: 9

Budsjettforslag fra NDR

I budsjettforslagene fra NDR for 1981, 1983, 1985 og 1986 kommer det frem at det, utenom de vanlige utgiftene til lønn, forbruksmateriell og vedlikehold, er flere tiltak som er gjentakende i perioden. Tiltakene kan deles inn i tre ulike kategorier: midler til drift og sikring, midler til restaurering, midler til Erkebispegården.²⁹¹ Siden Erkebispegården er utenfor mitt undersøkingsområde utelater jeg all tematikk som omhandler den. Når det kommer til drift og sikring er det oppdatering av el-anlegg, brannsikring og nødlysanlegg i Nidarosdomen det søkes midler til. Av det som er relevant for restaureringsarbeidet er de gjentakende tiltakene knyttet til setningsmåling av tårnfundamentet og i skipets- og korets vegger, sprekkdannelser i korets sideskipshvelv og til sist er det et ønske over flere år at det skal budsjetteres for en stilling som steinkonservator.²⁹² Flere av tiltakene er av en midlertidig karakter i form av at dette er tiltak som krever en engangsstønad eller eventuelt stønad over flere år dersom arbeidet må deles opp. De er derfor plassert under ekstraordinære tiltak, og er alle av en slik karakter at de passer inn i det man typisk tenker på som reparasjonsarbeid.²⁹³ Arbeidet som passer inn under utbyggingsfasen har egne poster i budsjettet og kan ses blant annet i posten for skulpturarbeid og posten for ansatte. Disse er medregnet som «normale» utgifter til restaureringsarbeidet. Derfor sier ikke budsjettforslagene noe om intensjon siden dette er utgifter som ikke må forsvares på samme måte som de ekstraordinære. Under skal jeg undersøke de ekstraordinære tiltakene nærmere.

Setningsmålinger

I «Budsjettforslaget for 1981» gjøres det rede for datidens situasjon i hovedtårnets fundamenter. For å tydeliggjøre viktigheten av tiltaket refererer Domkirkearkitekt Suul til statiske og bygningstekniske undersøkelser gjort i 1968 i sammenheng med det forberedende arbeidet med hovedtårnets utforming.²⁹⁴ Ingeniøren Arne R. Reinertsen ble engasjert som bygningsteknisk konsulent og orienterte Tilsynskomiteen om tilstanden i en rapport på tilsynsmøte 7.–9. mai 1968. I rapporten konkluderte han med at «forsterkning av fundamentene burde utføres under alle omstendigheter, selv etter den størrelse og utforming

²⁹¹ Budsjettforslag for 1981 1980: 2; Budsjettforslag for 1983 1982: 2; Budsjettforslag for 1985 1984: 5; Budsjettforslag for 1986 1985: 4

²⁹² Budsjettforslag for 1981 1980: 2; Budsjettforslag for 1983 1982: 2; Budsjettforslag for 1985 1984: 5; Budsjettforslag for 1986 1985: 4

²⁹³ Budsjettforslag for 1981 1980: 2; Budsjettforslag for 1983 1982: 2; Budsjettforslag for 1985 1984: 5; Budsjettforslag for 1986 1985: 4

²⁹⁴ Budsjettforslag for 1981 1980: 6

hovedtårnet har i dag».²⁹⁵ Dette har ingeniøren gjentatt i et skriv til Stortinget datert 10. desember 1969, som er gjengitt i budsjettforslaget, hvor han uttalte at «det er vår mening at forsterkning av fundamentene bør foretas for å sikre byggverket enten påbygging kommer til utførelse eller ikke».²⁹⁶ I utdragene fra rapporten og skrivet, som domkirkearkitekten bruker i budsjettforslaget, har domkirkearkitekten understreket sitatene for å tydeliggjøre viktigheten. Videre trekker arkitekten frem en uttalelse fra Tilsynskomiteen fra møtet den 27. juni 1976 der det skrives i protokollen at tilsynskomiteen «legger den [...] største vekt på at dette må bli gjennomført. Komiteen anser bevilgning til forsterkning av fundamentene for å være en av de viktigste sakene».²⁹⁷ Dette er altså en tematikk som har vært viktig i lang tid og som domkirkearkitekten mener bør bli prioritert.

Videre går domkirkearkitekten inn på tårnfundamentenes tilstand når restaureringen startet, tilstanden i 1910, prosjektert varighet på arbeidet, estimert kostnad og prosjektets usikkerheter.²⁹⁸ Dette ble ikke vedtatt for budsjettet 1981 og var derfor også et tiltak under ekstraordinære tiltak i budsjettforslaget for 1983.²⁹⁹ Her bruker Domkirkearkitekten samme begrunnelsestekst som i 1980 justert for budsjettperiode 1983 og 1984. Dette er også tilfellet for budsjettforslaget for 1985, også her benyttes samme begrunnelsestekst som i 1980.³⁰⁰ I budsjettforslaget for 1986 skriver domkirkearkitekten at det på budsjettet for 1984 ble bevilget 200 000 kr til forberedende arbeider med forsterkning av hovedtårnets fundamenter.³⁰¹ Arbeidet ble gjennomført på to av fire tårnfundamenter og ble regnet som vellykket. For budsjettet for 1986 søkte NDR derfor om midler til å gjennomføre tilsvarende arbeid på de to resterende tårnfundamenter. Når dette arbeidet var gjennomført mente arkitekten at tårnets fundament kunne anses som tilstrekkelig forsterket til å bære Christies tårn. Dersom det skulle bli aktuelt å gjennomføre Thiis' planer for hovedtårnet mente arkitekten at fundamentene kunne forsterkes videre hvis eller når det ble bestemt.³⁰²

Sprekkdannelser

Sprekkdannelser i korets sideskipshvelv er nevnt som tiltak i alle budsjettforslagene utenom «Budsjettforslag for 1981». I «Budsjettforslag for 1983» nevnes tiltaket for første gang i mitt

²⁹⁵ Budsjettforslag for 1981 1980: 6

²⁹⁶ Budsjettforslag for 1981 1980: 6

²⁹⁷ Budsjettforslag for 1981 1980: 6

²⁹⁸ Budsjettforslag for 1981 1980: 6 og 7

²⁹⁹ Budsjettforslag for 1983 1982: 3 & 4

³⁰⁰ Budsjettforslag for 1985 1984: 7 & 8

³⁰¹ Budsjettforslag for 1986 1985: 7

³⁰² Budsjettforslag for 1986 1985: 7

kildemateriale fra NDR. Her er den plassert under post 11.5. granskinger, skulpturarbeider m.m.³⁰³ Her forklarer arkitekten at det er blitt hyret inn en bygningsteknisk konsulent som skal beregne midtskipets hvelvtrykk, da NDR var redde for at trykket var for stort til å bæres av sideskipets vegger som er originalt materiale fra middelalderen.³⁰⁴ I «Budsjettforslag for 1985» har tiltaket blitt flyttet over på ekstraordinære tiltak og arkitekten beskriver at det på dette tidspunktet er bekreftet at midtskipets horisontale hvelvtrykk er alt for stort til å kunne tas opp av sideskipenes strebesystem. Tidligere har det vært antatt at sprekkene har oppstått som resultat av setninger i fundamentene, men det er ikke funnet setningsmålinger som tilsier dette.³⁰⁵ Setningsmål av fundamentet er et tiltak som beregnes i post 11.5 granskninger, skulpturarbeid, m.m. i alle budsjettforslagene som jeg har tilgjengelig.³⁰⁶ I budsjettforslagene for 1985 og 1986 søkes det om midler til arbeid for å utvide gjeldende konstruksjon til en som tåler det horisontale hvelvtrykk.³⁰⁷ Hvordan dette ble løst er ikke noe som kommer tydelig frem i budsjettforslagene, men ifølge Per Storemyr i *Tekniske undersøkelser, sikringstiltak og vedlikehold av Nidarosdomen 1904–1995: utdrag av byggeledernes dagbøker, årsrapporter og andre rapporter* ble det gjort forsterkninger av korets konstruksjon i 1986.³⁰⁸ Det betyr at det altså omsider ble bevilget midler for dette i budsjettet for 1986.

Konservator

Det siste tema som er gjentakende i hele perioden, i hvert fall i kildematerialet fra arkivet til NDR, er stillingen som konservator. I budsjettforslaget for 1981 har NDR inkludert ønsket om opprettelse av en stilling som konservator. Behovet for stillingen begrunnes med samlingens karakter og status i Norge og internasjonalt samt at stillingen var viktig for videre utredning av domkirkens bygnings- og restaureringshistorie.³⁰⁹ Det var et ønske om at stillingen skulle være fast i museet som skulle etableres i Erkebisppegården og at hovedoppgavene skulle være knyttet til formidling og organisering av stein- og skulptursamlingen. Her ble det presisert at det var viktig at disse oppgavene ble gjort av en fagperson.³¹⁰ Dette var noe som tilsynskomiteen også hadde understreket i 1977 og det ble ansett som svært viktig at denne

³⁰³ Budsjettforslag for 1983 1982: 2

³⁰⁴ Budsjettforslag for 1983 1982: 2

³⁰⁵ Budsjettforslag for 1985 1984: 6

³⁰⁶ Budsjettforslag for 1981 1980: 2; Budsjettforslag for 1983 1982: 2; Budsjettforslag for 1985 1984: 5; Budsjettforslag for 1986 1985: 4

³⁰⁷ Budsjettforslag for 1985 1984: 6-7; Budsjettforslag for 1986 1985: 6

³⁰⁸ Storemyr 1995: 31

³⁰⁹ Budsjettforslag for 1981 1980: 4

³¹⁰ Budsjettforslag for 1981 1980: 4

stillingen skulle opprettes.³¹¹ Siden dette er et gjentakende tema for perioden, ble ikke stillingen budsjettert for 1981. Heller ikke i 1982 blir det lagt inn i budsjettet, og i budsjettforslaget for 1983 blir behovet også tatt opp.³¹² Her benyttes samme tekst som i forslaget for 1981. I budsjettforslaget for 1985, som er skrevet et halvt år etter brannen i erkebispegården i august 1983, skriver arkitekten igjen om viktigheten av denne stillingen.³¹³ Her bekreftes det at steinsamlingen ble sterkt rammet av brannen og at samlingen skal bli behandlet av en fagperson og at det derfor er bestemt at samlingen skal ligge urørt, men sikret, frem til denne stillingen er bemannet. Videre mener arkitekten at det basert på tilstanden av samlingen etter brannen er blitt enda mer tydeliggjort hvor viktig stillingen er for NDR og museet i Erkebispegården.³¹⁴ Stillingen blir etter dette lagt inn i budsjettet og gjort om til en 4-årig prosjektstilling.³¹⁵

Oppsummering

Som en oppsummering av denne periodens, 1980–1989, problemstillinger, mål og strategier kan innholdet deles i to kategorier: generell uro om bygghytas fremtid og utfordringer knyttet til konstruksjonen. For den første kategorien handler det rett og slett om hvilken framtid bygghytta har etter restaureringen er ferdig. Det argumenteres her fra NDR sin side om hvor viktig det er at det finnes en bygghytte som innehar riktig kompetanse for å vedlikeholde kirken etter fullførelsen. Dette kom også frem i kildematerialet for perioden 1969–1979 så det er ikke en problemstilling som er ny for NDR i denne perioden, men med usikkerheten om hovedtårnets framtid på 1970-tallet og fortsettelsen av debatten på 1980-tallet ble også bygghytas fremtid satt i søkelyset.

Den generelle usikkerheten om bygghytas posisjon i vedlikeholdsarbeidet etter fullførelsen av restaureringen kan også være en bidragsyter til hvorfor det gikk så lang tid før en konservator ble ansatt. Rent organiseringsmessig gir det mening at dette blir utsatt til en framtidig plan for bedriften er klar. Samtidig viser det at politikerne ikke nødvendigvis forsto hvor viktig denne stillingen var for det historiske materialet som steinsamlingen var, og det måtte dessverre en katastrofe til for at stillingen ble vedtatt. Med bakgrunn i dette er det trygt å si at et av målene for perioden har vært å stadfeste bedriftens rolle i vedlikeholdet av Nidarosdomen etter restaureringen var fullført, og at de gjennom 1980-tallet beveger seg mot

³¹¹ Budsjettforslag for 1981 1980: 4

³¹² Budsjettforslag for 1983 1982: 1

³¹³ Budsjettforslag for 1985 1984: 4

³¹⁴ Budsjettforslag for 1985 1984: 4

³¹⁵ Budsjettforslag for 1986 1985: 4

rollen som et kompetansesenter. Det er først på 1990-tallet at NDR faktisk blir et kompetansesenter for verneverdige steinbygninger, og dette er tematikk jeg kommer nærmere inn på i neste periode. For denne perioden er det også verdt å nevne at Tilsynskomiteen gjennom de siste 10 årene har gått fra å fullstendig støtte Thiis' utforming av hovedtårnet, til å innrømme at hans løsning uten spir er historisk ukorrekt, men fortsatt støtte Thiis' utforming til nå å foreslå en revidert løsning.

Med utfordringer knyttet til konstruksjonen mener jeg sprekkdannelse i koret og setningsmålingen av tårnfundamentet. Dette er de to eneste postene knyttet til restaureringsarbeidet som er gjennomgående for perioden, utenom det ordinære restaureringsarbeidet. Dette kan forklares av at de er tiltak som krever større kostnader enn andre tiltak og derfor har det tatt lang tid å bevilge midler til arbeidet. Samtidig foregår det en del endringer i forhold til driften av domkirken som gjør at det i disse årene kommer inn økte utgifter som tidligere har blitt dekt av blant annet Trondheim kommune, og det gjennomføres omfattende oppgraderinger av brannsikringen av domkirken.³¹⁶

5.2 Samfunnsroller

Hvordan NDR oppfatter sin egen samfunnsrolle i denne perioden er vanskelig å se gjennom kildematerialet mitt fra arkivet til NDR. Som nevnt i innledningen til kapittelet er dette en utfordrende periode å undersøke grunnet mangel på relevante skriftlige kilder. Dette tror jeg kan forklares av flere årsaker som også er knyttet til bedriftens samfunnsrolle.

I St. meld. Nr. 73 (1980–81) *Om restaureringen av Nidaros domkirke* refereres det til en uttalelse av Tilsynskomiteen hvor de redegjør for sitt ståsted angående restaureringen. Her påpeker de at da restaureringsarbeidet startet var målet å gjenreise domkirken slik den opprinnelig hadde vært, men at de forstår i dag at det var en umulig oppgave fordi det ikke fantes god nok dokumentasjon av alle bygningsdelene.³¹⁷ For å gjøre opp for manglende dokumentasjon ble deler av restaureringen basert på nyskapte tegninger, og en naturlig konsekvens av det lange arbeidet er at man i dag «vil vise stor varsomhet med å foreta omfattende endringer i deler som allerede er fullført under tidligere arkitekters ledelse».³¹⁸ Komiteen presiserer at de mener dette hensynet ikke kan være uforenelig med ønsket om ombygninger og utbedringer dersom de vil gi bygningen en verdig utforming.³¹⁹ Her sikter de

³¹⁶ Budsjettforslag for 1981 1980: 5

³¹⁷ St. meld. Nr 73 (1980–81) om restaureringen av Nidaros domkirke: 8

³¹⁸ St. meld. Nr 73 (1980–81) om restaureringen av Nidaros domkirke: 8

³¹⁹ St. meld. Nr 73 (1980–81) om restaureringen av Nidaros domkirke: 8

til striden om hovedtårnet som var den store uenigheten i forrige periode. Kirke- og undervisningsdepartementet er ikke enig med komiteen og stiller seg heller bak Riksantikvarens uttalelse om at restaureringen av Nidarosdomen anses som ferdig når vestfronten er fullført og skal fra da bli gjenstand for vanlig «antikvarisk pleie».³²⁰ Denne sammenfatningen av situasjonen som NDR sto i mener jeg inneholder to viktige poeng til hvorfor det ikke fantes skriftlige restaureringsplaner og som sier noe om deres samfunnsrolle. For det første så det ikke ut som at ombyggingen av hovedtårnet kom til å skje og restaureringen blir derfor avsluttet når vestfronten er fullført og for det andre blir oppgavene fremover definert som antikvarisk pleie.

Formålet med restaureringen, og dermed samfunnsrollen til NDR, har vært at domkirken skal gjenreises til slik den opprinnelig var. Dette har vært hovedmålet som de alltid har jobbet seg mot. Når dette målet i nær tid blir fullført, er det på dette tidspunkt ikke bestemt hvilken rolle bedriften skal ha i vedlikeholdsarbeidet. At NDR, med sin faglige kompetanse, må få en rolle i den «antikvariske pleien» er noe som de også argumenterte for i forrige periode og er derfor ikke en ny problemstilling, men på dette tidspunktet er den mer aktuell. I samme stortingsmelding skrives det, som nevnt lenger opp, at det er nødvendig å beholde NDR for å kunne gjennomføre tilfredsstillende vedlikehold av domkirken, men det skrives ikke om hvilken størrelse bedriften skal ha.³²¹ Det åpnes også opp for muligheten for eksternt arbeid og departementet skriver at det generelt i kulturvernet er en interesse av at bedriftens virksomhet fortsetter.³²² Samfunnsrollen for NDR i denne perioden er altså restaureringen av kirken frem til vestfronten er ferdig, deretter skal de fungere som ansvarshaver for å gjennomføre antikvarisk vedlikehold og ta på seg eksterne oppdrag. Allerede her ser jeg utviklingen mot nasjonalt kompetansesenter som blir en viktig del av bedriftens samfunnsrolle i neste periode.

I overgangen fra en samfunnsrolle som er knyttet til den aktive restaureringen til en rolle knyttet til antikvarisk pleie ser vi at arbeidsoppgavens karakter endrer seg noe. Og med det mener jeg at det er i denne perioden vi ser overgangen fra utbyggingsfasen til reparasjonsfasen. Utbyggingsfasen består av arbeid på bygningsdelene som ikke er blitt restaurert tidligere og arbeidet kan inkludere alle syv av Feildens inngrep, se kapittel 3 Teori.³²³ Med det mener jeg at det kan være deler av bygningsdelen som kun trenger

³²⁰ St. meld. Nr 73 (1980–81) om restaureringen av Nidaros domkirke: 9

³²¹ St. meld. Nr 73 (1980–81) om restaureringen av Nidaros domkirke: 9

³²² St. meld. Nr 73 (1980–81) om restaureringen av Nidaros domkirke: 9

³²³ Feilden 2003: 8

forebygging eller inngrep som bevarer tilstanden mens andre deler av samme bygningsdel trenger rekonstruksjon eller restaurering. Det er når det er behov for inngrep som rekonstruksjon og restaurering, enten alene eller i kombinasjon av «mildere» inngrep, på de bygningsdelene som ikke er blitt restaurert tidligere at det genereres planer for arbeidet. Reparasjonsfasen innebærer arbeidet som gjøres på de delene av domkirken som allerede er restaurert. For denne fasen handler det for det meste om de inngrepene som handler om konservering av tilstand. I ytterste grad kan restaurering og rekonstruksjon også være en del av arbeidet, men siden man arbeider med bygningsdeler som er godt dokumentert (gjennom restaureringen) er det ikke behov for nye planer.

Som nevnt tidligere foregår utbyggingen og reparasjon parallelt, men som jeg forankrer i empiri fra NDR sitt arkiv er min teori at det bare er utbyggingen som genererer restaureringsplaner. Vi vet jo for eksempel at det ble gjort arbeid på flere bygningsdeler, deriblant oktogonen, på 1970-tallet, men i arkivet finnes det ingen skriftlige planer for dette arbeidet. Jeg finner spor av at arbeidet har foregått, i for eksempel årsrapporter, Tilsynskomiteens protokoll eller «*Tekniske undersøkelser, sikringstiltak og vedlikehold av Nidarosdomen 1904-1995: utdrag av byggeledernes dagbøker, årsrapporter og andre rapporter*» (1995), men ingen som viser planleggingen av arbeidet. Dette underbygger teorien min om at arbeidets karakter bestemmer om det er behov for planarbeid eller ikke. Slik jeg tolker det var praksisen slik at dersom det ikke fantes noen nyskapende elementer, ut over de friheter som steinhuggerne fikk, var det ingen grunn til å planlegge fordi man «bare» skulle erstatte det som allerede eksisterte. I tillegg til at oppgavene gikk fra restaurering mot vedlikehold ser jeg også i arkivet at det i denne perioden gjennomføres store oppgraderinger av blant annet brannslukningsanlegget. Dette er også et arbeid som i liten grad genererte planer utenom befaring og anbefalinger fra eksterne fagfolk, men som også faller inn under bedriftens samfunnsrolle. Spesielt etter brannen i Erkebispegården i 1983. Dette fører meg videre til konserveringen av steinsamlingen.

Restaureringsarbeidet hadde i løpet av sine mer enn 100 år resultert i en stor steinsamling av middelalderstein og skulpturer som man nå anså det var på tide å katalogisere og konservere. Spesielt etter brannen blir dette viktig for NDR. I dette arbeidet var det først og fremst samlingen som historisk kilde som er av interesse for NDR. At det skal brukes til formidling nevnes ikke eksplisitt, men samlingen settes i sammenheng med museet som er planlagt i Erkebispegården. I ønsket om konservatorstillingen uttrykker NDR en annen form for samfunnsrolle enn det jeg har sett i det tidligere materialet. Her er samfunnsrollen rettet mot historisk dokumentasjon og hvordan de har et ansvar for å sikre at samlingen blir tatt vare

på, mens samfunnsrollen tidligere kun har fokusert på restaureringsarbeidet. Dette er trolig også et resultat av skiftet i arbeidets karakter.

Hvordan kan samfunnsrollen oppsummeres for perioden 1980–1989, Fraværet av restaureringsplaner? Det er først og fremst tydelig at bedriften er i en overgangsfase hvor de forsøker å finne sin plass og rolle etter ferdigstillelsen av restaureringen. Det er i denne tiden at jeg ser de første sporene av utviklingen som ender opp i NDR sin rolle som kompetansesenter, som blir viktig for neste periode. I tillegg ser jeg en endring av hvilke oppgaver som gjennomføres og med det også en utvikling i samfunnsrollen. Hvor det på 1970-tallet handler om fullførelsen av restaureringen og dermed å legge til rette for domkirkens funksjon som kroningskirke og nasjonalhelligdom, er fokuset på 1980-tallet heller rettet mot sikringstiltak av domkirken og forvaltningen av steinsamlingen. Her kommer det også inn et element av formidling som gjennom denne og neste periode utvikler seg og får en tydeligere plass i bedriften.

5.3 Kulturminneverdier

I denne perioden er det, i motsetning til forrige, ikke en tydelig prioritering av en spesifikk kulturminneverdi. I kildeutvalget er det flere verdier som er gjeldende. Både historisk verdi og kunstverdi, som var de to tydeligste verdiene i forrige periode, er i bruk. I denne perioden ser jeg også for første gang i mitt kildemateriale antydninger til pedagogisk verdi. I avsnittene under skal jeg gå nærmere inn på hvordan begrepene brukes i kildene mine fra arkivet til NDR og dokumenter fra Stortinget.

I brevet fra Tilsynskomiteen sendt 13. oktober 1980 skriver tilsynskomiteen at det i forslaget om påbygg av tårnet er en selvfølge at Christies tårn blir bevart som en legitim del av bygningens historie.³²⁴ Videre skriver de at ingen vil fjerne dette, men det ønskes å forhøye det slik som Christie selv hadde ønsket.³²⁵ Dette er en ganske ulik ordlyd enn den jeg har sett i det tidligere kildematerialet. Tidligere har Tilsynskomiteen ikke ansett Christies hovedtårn som av spesiell historisk verdi og fokuset har vært på at middelalderdelene av tårnet skulle bestå. At de nå skriver at Christies tårn er en legitim del av bygningens historie viser en endring i deres forståelse av historisk verdi. Deres forslag til revidert plan av hovedtårnet tar ikke utgangspunkt i Thiis' plan, men skal tegnes av nåværende domkirkearkitekt som skal ta

³²⁴ St. meld. Nr 73 (1980–81) om restaureringen av Nidaros domkirke: 14

³²⁵ St. meld. Nr 73 (1980–81) om restaureringen av Nidaros domkirke: 14

utgangspunkt i både tårnet slik det står og planene til Thiis.³²⁶ Vi ser altså her at Tilsynskomiteen beveger seg bort fra historisk verdi forstått etter Riegls vilde minnesmerker og mot en historisk verdi som er mer i tråd med Myklebust. Likevel samsvarer ikke bruken helt siden de fortsatt argumenterer for ganske store endringer på bygningen, mens Myklebust sin forståelse av historisk verdi krever absolutt vedlikehold av overlevert tilstand.³²⁷ At de fortsatt mener at de originale delene av tårnet har en høyere historisk verdi kommer også frem i brevet når de uttaler at «noe inngrep i originale deler av tårnet har aldri vært på tale» mens det i deres reviderte plan skal gjøres inngrep i Christies tårn.³²⁸ Dette underbygger også min tolkning av at Tilsynskomiteen på dette tidspunktet brukte en hybrid av Riegls vilde minnesmerker og Myklebust sin historiske verdi. Det er tydelig at det fortsatt er et ønske om at tårnet skal ha en utforming som er mest mulig lik som den var i middelalderen, men Tilsynskomiteen anerkjenner at det med den gangs forståelse av historisk verdi ikke lot seg gjøre.

Dette kommer tydelig frem i en uttalelse senere i samme brev. Her skriver Tilsynskomiteen at forslaget deres om en alternativ løsning vil imøtekomme de fleste ønsker. Om forslaget skriver de:

1. Christies tårn blir bevart.
2. Domkirken får den klokkeetasjen som vi vet den har hatt.
3. Tårnet får spir som arkitekturhistorisk begrunnet, og som de fleste ønsker.
4. Domkirkens hovedtårn blir utformet i arkitektonisk samsvar med den nye vestfront og med de østlige deler av kirken – og endelig, Nidaros domkirke blir gjenreist som gotikkens fornemste byggverk i Norden, slik det ble uttalt i Stortinget i 1922: «Stortinget fastholder det aldrig fravegne princip at Trondhjems domkirke saavidt gjørlig skal gjenreises i sin opprindelige skikkelse.»³²⁹

I sitatet over er det mye å ta for seg. Som diskutert over kommer det tydelig frem at de både benytter seg av en historisk verdi der alle tidligere byggeetapper har en verdi samtidig som at det i punkt to og fire argumenteres for den spesifikke historien som man har ønsket å gjenreise. I tillegg ser jeg her at kunstverdi fortsatt er viktig for Tilsynskomiteen. Dette kommer frem i punkt fire ved at den arkitektoniske helheten poengteres. Dette har vært den vinnende verdien tidligere, og selv om historisk verdi tar en tydeligere plass i brevet enn i forrige periode, 1969–1979, er fortsatt den arkitektoniske helheten viktig for Tilsynskomiteen.

³²⁶St. meld. Nr 73 (1980–81) om restaureringen av Nidaros domkirke: 15

³²⁷ Myklebust 1981: 100

³²⁸ St. meld. Nr 73 (1980–81) om restaureringen av Nidaros domkirke: 15

³²⁹ St. meld. Nr 73 (1980–81) om restaureringen av Nidaros domkirke: 16

I brevet argumenteres det ikke for den ene verdien til fordel for den andre, slik det tidligere har blitt gjort, og årsaken til at historisk verdi har fått så stor plass i brevet er fordi det er Christies tårn som historisk verdi som har vært kritikernes hovedpoeng. Dette endrer ikke at Tilsynskomiteen fortsatt vektlegger kunstverdi gjennom arkitektonisk helhet.

Historisk verdi vises også i budsjettforslagene. Her uttrykkes den på en litt annen måte enn i brevet fra Tilsynskomiteen. I søknadsteksten for stillingen som steinkonservator presiseres det at steinskulpturene for det første er en enestående samling av middelalderskulpturer der deler av samlingen består av mer eller mindre godt bevarte skulpturer og en mengde bruddstykker av skulpturer.³³⁰ I samlingen er det også en omfangsrik samling av originale bygningsdetaljer som er viktige for bygningens historie. I budsjettforslaget beskriver NDR samlingen som «originaldokumenter som er av uvurderlig betydning for studiet av norsk kunst- og kulturhistorie».³³¹ Her benytter de seg av historisk verdi som et historisk dokument i samsvar med hvordan Myklebust, Riksantikvaren og Riegl forstår begrepet.³³² I sammenheng med stillingen som de ønsker å opprette argumenterer de også for at stillingen er viktig for domkirkens bygnings- og restaureringshistorie. Dermed kan jeg også se at bygningen i seg selv som et historisk dokument brukes som argument.

I beskrivelsen av stein- og skulptursamlingen kommer det også frem hvordan den har kunstverdi i den formen som Myklebust mente at man kunne se i Nidarosdomen. Eksempelvis beskriver NDR i budsjettforslagene samlingen som et «vitnesbyrd om det kunstneriske nivå» som fant sted under byggingen av domkirken i middelalderen.³³³ I tillegg mener de at samlingen inneholder originalarbeider som kan karakteriseres som de mest verdifulle kunstverk som Norge eier. Videre poengterer de at steinsamlingen er av en så høy kunstnerisk kvalitet at den får oppmerksomhet fra utlandet. Her blir samlingen gitt samme kunstverdi som Myklebust ved at det fokuseres på at samlingen består av originale figurskulpturer fra middelalderen.³³⁴ I dette utsagnet kan det ligge to ulike former av kunstverdi til grunn. Verdien kan være knyttet til, slik Riksantikvaren (1987) beskriver, hvordan statuene i seg selv oppfattes som vakre og det kan være deres status som representanter for middelalderkunsten i Norge.³³⁵ I denne sammenhengen skrives det eksplisitt om deres verdi som kunstverk, men her vil nok også de fleste være enige om at det i tillegg handler om at skulpturene oppleves

³³⁰ Budsjettforslag for 1981 1980: 4; Budsjettforslag for 1983 1982: 1; Budsjettforslag for 1985 1984: 4

³³¹ Budsjettforslag for 1981 1980: 4; Budsjettforslag for 1983 1982: 1; Budsjettforslag for 1985 1984: 4

³³² Myklebust 1981: 100; Riegl 1982:34; Bull 1987: 17; Riksantikvaren 2001: uten sidetall

³³³ Budsjettforslag for 1981 1980: 4; Budsjettforslag for 1983 1982: 1; Budsjettforslag for 1985 1984: 4

³³⁴ Myklebust 1984: 35

³³⁵ Bull 1987: 17

som vakre i seg selv. For den delen av samlingen som inneholder bygningsdetaljer er det nok først og fremst deres status som middelalderkunst som er gjeldende, men også her kan vi finne deler som i seg selv anses å være vakre.

I budsjettforslagene kan jeg også for første gang i kildematerialet mitt se hvordan samlingen settes i sammenheng med en pedagogisk verdi. Det skrives, om enn litt vagt, hvor viktig denne samlingen er for formidlingen av norsk arkitekturhistorie, restaureringshistorien og domkirkens bygningshistorie. Her knyttes viktigheten av stillingen som konservator opp mot pedagogisk verdi. I budsjettforslagene skriver NDR at samlingen skal få sin plass i Domkirkemuseets stein- og skulptursamling.³³⁶ For at dette skal kunne gjennomføres er det behov for en konservator som skal «få full oversikt over det som finnes og få en klarere forestilling om hvordan samlingen bør plasseres i Domkirkemuseet».³³⁷ Det påpekes i budsjettforslagene at det er viktig at dette gjøres av en fagperson og at situasjonen på dette tidspunktet var høyst uoversiktlig.³³⁸ Ifølge Riksantikvaren (1987) er pedagogisk verdi et kulturminnes evne til å illustrere fortiden.³³⁹ Selv om det ikke her skrives noe om hvordan uttrykk samlingen skal få i museet, noe de trolig selv ikke visste på dette tidspunktet, er det tydelig at samlingen skal brukes for å illustrere norsk kunsthistorie og kirkens bygningshistorie.

5.4 Restaureringsideologier

Som nevnt i innledningen til dette kapittelet har mangelen på restaureringsplaner gjort undersøkelsen av denne perioden svært utfordrende. Dette gjelder spesielt hvordan restaureringsideologien uttrykkes. For å belyse dette er det St.meld. 73 (1980–81) *Om restaurering av Nidaros domkirke* som er hovedkilde. Budsjettforslagene inneholder lite av det ideologiske grunnlaget for hvorfor de søker om penger til de ulike tiltakene, men ved å se på hva de søker penger til og hvordan type arbeid det kan karakteriseres som bidrar budsjettforslagene til å forstå det helhetlige bildet. I stortingsmeldingen er det heller ikke mange elementer av uttrykkelig uttalt ideologi å finne, men det finnes noen utsagn som jeg mener er verdt å ta en nærmere titt på.

Først ønsker jeg å peke på en kommentar av Tilsynskomiteen. Som nevnt tidligere skriver de til Stortinget at synet på restaureringen har endret seg etter det ble startet i 1869. Med dette

³³⁶ Budsjettforslag for 1981 1980: 4; Budsjettforslag for 1983 1982: 1; Budsjettforslag for 1985 1984: 4

³³⁷ Budsjettforslag for 1981 1980: 4; Budsjettforslag for 1983 1982: 1; Budsjettforslag for 1985 1984: 4

³³⁸ Budsjettforslag for 1981 1980: 4; Budsjettforslag for 1983 1982: 1; Budsjettforslag for 1985 1984: 4

³³⁹ Bull 1987: 27

mener de hvordan hovedmålet var å gjenreise domkirken slik den opprinnelig var. Dette mener de på dette tidspunktet at man har innsett for å være en umulig oppgave.³⁴⁰ Med dette innrømmer de at Nidarosdomen aldri kunne gjenreises med en tilbakeføringsideologi fordi de bygningshistoriske holdepunktene har vært for få. Arbeidet som har foregått den siste tiden av restaureringsarbeidet, siden arbeidet med vestfronten og skipet ble påbegynt, har derfor i varierende grad vært preget av en blanding av tilbakeføringsideologi og gjenskapningsideologi. Tilbakeføringsideologien gjør seg synlig fordi det i arbeidet har vært et ønske om å bevare de originale bygningsdelene og det originale skulle være utgangspunktet for restaureringen. Dette er i tråd med det som Stein mener er grunnlaget for tilbakeføringsideologien.³⁴¹ Likevel har også det ferdige uttrykket i stor grad vært påvirket av domkirkearkitektens og steinhuggernes kunstneriske ferdigheter, og det er i uttalelsene om arkitektens rolle i gjenskapningen som gjør gjenreisningsideologien aktuell. Dette ser jeg spesielt i kildematerialet for forrige periode, 1969–1979, og det er ingenting i kildematerialet fra denne perioden som tilsier at dette synspunktet har endret seg særlig.

Videre påpeker Tilsynskomiteen at man på dette tidspunktet vil vise stor varsomhet med å foreta endringer på ferdigrestaurerte bygningsdeler, men at det ikke bør stå i veien for at domkirken får en endelig form og uttrykk som er historisk korrekt.³⁴² Med dette henviser Tilsynskomiteen til det faktum at Christies tårn bør behandles som en del av bygningens historie, men at nye bevis tyder på at tårnet har en utforming som ikke er historisk korrekt og at dette bør prioriteres. I dette utsagnet kan jeg se spor av både tilbakeføringsideologi og kontinuitetsideologi. At Tilsynskomiteen anerkjenner Christies tårn som en del av bygningens historie, og ikke bare peker på middelalderkirken som det historiske, gjør at det er en form for kontinuitetsideologi. Likevel er det en svak form for kontinuitetsideologi siden de også påstår at Christies tårn bør vike for et historisk korrekt tårn. Det vil si at de er kommet til det punktet der de ser seg villige til å anerkjenne Christies tårn som mer enn bare en endring og påbygning. Likevel vurderer de ikke Christies tårn på samme nivå som de originale bygningsdelene. Tilbakeføringsideologien gjør seg gjeldende her ved at det handler om at domkirken skal få et uttrykk som er mest mulig likt sitt opprinnelige. Med dette betyr det at alt sekundært må fjernes og at Christies tårn, som ikke er originalt, kan endres til fordel for en utforming som er mer historisk korrekt.³⁴³ At det er snakk om en tilbakeføringsideologi

³⁴⁰ St. meld. Nr. 73 (1980–81) Om restaureringen av Nidaros domkirke: 8

³⁴¹ Stein 2003: 143

³⁴² St. meld. Nr. 73 (1980–81) om restaureringen av Nidaros domkirke: 8

³⁴³ Stein 2003: 143

underbygges også når Tilsynskomiteen skriver i brevet fra 13. oktober 1980 at det aldri har vært snakk om å gjøre inngrep i de originale delene av tårnet.³⁴⁴

Den andre måten jeg kan undersøke hvilket restaureringsideologisk grunnlag som NDR benytter seg av i denne perioden er ved å undersøke hvilke former for arbeid som det søkes midler til. Som skrevet lenger opp er dette utfordrende med tanke på hvilken dokumenttype som er utgangspunktet for analysen. Før jeg går nærmere inn på innholdet i budsjettforslagene fra NDR må det ulike arbeidet som gjøres ved restaureringen redegjøres for. Slik som nevnt i innledningen til kapittel 4, og som også er et tema i dette kapitlet og i kapittel 6, så har det vært normalt i perioden 1969–1999 at utbyggingsarbeid og reparasjonsarbeid har foregått parallelt. Det er i perioden 1980–1989 at jeg mener at man i planarbeidet ser overgangen fra det parallelle arbeidet til mer eller mindre kun reparasjonsarbeid. Med dette mener jeg ikke at reparasjonsarbeid var det eneste som ble gjort i denne perioden, da vestfronttårnene for eksempel ikke var ferdige på dette tidspunktet, men i arkivet forsvinner planene for utbygging samtidig som at det som regnes som reparasjonsarbeid ikke får planer.³⁴⁵ For å undersøke ideologi i denne perioden må jeg derfor gå nærmere inn på hva som ble regnet som reparasjonsarbeid.

I St.meld. nr. 73 (1980–81) *Om restaurering av Nidaros domkirke* skriver kirke- og undervisningsdepartementet at de er enige i Riksantikvarens konklusjon for det videre arbeidet med restaureringen. Riksantikvaren konkluderer saken med at restaureringen etter deres oppfatning anses som avsluttet i og med at vestfronten er ferdig gjenreist. Som en konsekvens av dette mener Riksantikvaren at domkirken fra nå av må bli gjenstand for vanlig antikvarisk pleie.³⁴⁶ Antikvarisk pleie er trolig synonymt med det som NDR i neste periode, 1990–1999, omtaler som reparasjonsfase. For å forstå det ideologiske grunnlaget i arbeidet som gjøres er det behov for å definere hva antikvarisk pleie er i denne sammenhengen, hvordan det henger sammen med arbeidet som beskrives i kildematerialet og hvordan arbeidet diskuteres.

Som jeg redegjorde for i kapittel 1.3 Begrepsavklaring er antikvarisk pleie eller antikvarisk vedlikehold et begrep som kan bety alle inngrep på et antikvarisk bygg; samtidig kan det bety kun det vedlikehold som kreves for å unngå forfall. Likevel kan man ganske sikkert si at når vi snakker om antikvarisk vedlikehold betyr det en form for vedlikehold som ivaretar bevaringsverdier. Det er dette som er utgangspunktet for hvordan begrepet forstås i

³⁴⁴ St. meld. Nr. 73 (1980-81) om restaureringen av Nidaros domkirke: 15

³⁴⁵ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 55

³⁴⁶ St.meld. nr. 73 1980–81 Om restaurering av Nidaros domkirke: 9

denne sammenhengen. Spørsmålet blir da hvilke arbeid jeg kan finne i kildematerialet fra arkivet til NDR som passer inn i beskrivelsen av antikvarisk pleie og hva som kan karakteriseres som for omfattende. Problemet her er at det er vanskelig å sette tydelige grenser for hva som er for omfattende når begrepet kan inneholde tiltak som restaurering, rehabilitering og istandsetting. Likevel skal jeg se nærmere på noen eksempler fra budsjettforslagene.

Utgifter til det vanlige arbeidet som gjennomføres av NDR har sine faste plasser i budsjettforslagene og de fleste av postene som omhandler «normalt» arbeid krever derfor ikke forklaringer. I budsjettforslagene er det tre ulike poster der det kan finnes tiltak som krever mer forklaring eller begrunnelse. Dette gjelder post 11.5 granskinger, skulpturarbeider m.m., post 11.8 vedlikehold av bygg og anlegg, og ekstraordinært som ikke har fast kapitelpost. For budsjettåret 1981 søkes det for eksempel om midler til takteking av Mariakapellet. Her er situasjonen på dette tidspunktet at den ene siden av taket er tekket med kopperplater, mens den andre siden er tekket med bly. Det uttrykkes at det nå er ønskelig å bytte blyplatene, som er i dårlig forfatning, med kopperplater slik som domkirkens øvrige tak.³⁴⁷ I tillegg ønsker de å bytte blytekingen på koromgangen og dens kapeller samt nordre sideskip.³⁴⁸ Dessverre skrives det ikke noe om valget av kopperplater foran blyteking og det er derfor vanskelig å se hvilke ideologier som ligger bak valget, og om det i det hele tatt er noe som de er bevisste på.

Det samme gjelder når de i posten for ekstraordinært skriver om hovedtårnets fundamenter. Her går domkirkearkitekten inn i detalj om dagens situasjon, tidligere rapporter og virkningen de ønsker at tiltaket skal ha, men han sier ikke noe om hvordan tiltaket påvirker det overordnede restaureringsarbeidet eller hvordan det henger sammen med en videre plan for arbeidet. Som en liten kommentar mot slutten av søknaden refererer domkirkearkitekten til Tilsynskomiteens utredning og deres funn som støtter et høyere hovedtårn.³⁴⁹ Det kan altså se ut som at det råder en form for gjenreisnings eller tilbakeføringsideologi, men siden søknadsteksten ikke går nærmere inn på temaet er det vanskelig å si. Denne kommentaren om hovedtårnet kan en også se i Budsjettforslag for 1983, noe som tyder på at NDR fortsatt støttet Tilsynskomiteens alternative løsning som representerer en blanding av kontinuitets- og tilbakeføringsideologi.³⁵⁰ Denne kommentaren er ikke til stede i budsjettforslagene for 1985

³⁴⁷ Budsjettforslag for 1981 1980: 5

³⁴⁸ Budsjettforslag for 1981 1980: 5

³⁴⁹ Budsjettforslag for 1981 1980: 5

³⁵⁰ Budsjettforslag for 1983 1982: 3

og 1986 og kan tyde på at kontinuitetsideologien, som jeg så vidt ser i denne perioden, har fått utviklet seg litt mer.³⁵¹

³⁵¹ Budsjettforslag for 1985 1984: 8; Budsjettforslag for 1986 1986: 7

Kapittel 6 Perioden 1990–1999: rapportenes tidsalder

I denne perioden bruker jeg hovedsakelig to dokumenter til å undersøke problemstillingen min. Som navnet sier er dette den perioden det er flest rapporter å finne i arkivet. Her er det tydelig at NDR er godt i gang i sin rolle som nasjonalt kompetansesenter for verneverdige bygninger i stein da mange av rapportene er fra eksterne oppdrag. Dokumentene jeg har valgt ut er *Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019* fra 1998 og *Virksomhetsplan* fra 1992. Ingen av disse har konkrete planer for restaurering av bygningsdeler, men er heller en føring for hva som skal gjøres. Jeg skal derfor også se nærmere på en tilstandsrapport av Kapittelhuset som i tillegg inkluderer en rapport om vestveggen og forslag til hvilke tiltak som bør gjøres.

Kapittelet deles inn i fire deler, slik også kapittel 4 og 5 har vært inndelt. Først ser jeg på hvilke problemstillinger og mål som har vært gjeldende for Rapportenes tidsalder. Deretter skal jeg undersøke og drøfte hvordan samfunnsrollen, kulturminneverdier og restaureringsideologi viser seg i kildematerialet mitt fra NDR.

6.1 Problemstillinger, mål og satsninger

I dette underkapittelet presenterer jeg essensen av perioden, 1990–1999, kronologisk. Dette velger jeg å gjøre fordi det er tydelig i kildematerialet mitt at bedriften gjennomgår en utvikling over tid i denne perioden.

Bedriftens første virksomhetsplan

I virksomhetsplanen fra 1992 kommer det tydelig frem hva som er bedriftens mål, problemstillinger og fokusområder i tiden fremover. Her trekkes det frem tre hovedansvarsområder som er rettet utad mot samfunnets behov og interne oppgaver som skal bidra til å forbedre egen funksjonsmåte.³⁵² Oppgavene som er rettet utad mot samfunnet er (1) restaureringsoppgaver på Nidarosdomen og Erkebispegården, og på sikt som et nasjonalt kompetansesenter for verneverdige bygninger i stein, (2) drifts, forvaltnings- og vedlikeholdsoppgaver, (3) informasjons- og forskningsoppgaver.³⁵³ Sammen med interne oppgaver gir dette fire hovedområder. Videre trekkes det frem at etableringen av en mer mål- og resultatorientert arbeidsmåte vil være utfordrende og at utarbeidingen av *Virksomhetsplan*

³⁵² Virksomhetsplan 1992: 2

³⁵³ Virksomhetsplan 1992: 1

(1992) er et første skritt i etableringen.³⁵⁴ En annen utfordring har vært knyttet til opprettholdelsen og videreutviklingen av håndverkermiljøet, kompetanse og faglige kvalitetskrav i restaureringsarbeidet.³⁵⁵ Med bakgrunn i disse utfordringene og de fire ansvarsområdene definerer NDR sitt formål for å være et nasjonalt kompetansesenter for restaurering av middelalderbygninger med særlig ansvar for Nidaros Domkirke og Erkebispegården i Trondheim.³⁵⁶

Kapittelet om restaureringsoppgaver i virksomhetsplanen innledes med en oversikt over dagens situasjon i 1992. Her trekkes det frem at restaureringsarbeidet i perioden etter fullførelsen av Vestfronten i 1969 først var preget av å være en utbyggingsfase som nå har gått over til en reparasjonsfase.³⁵⁷ Ifølge virksomhetsplanen var restaureringsarbeidet i 1992 preget av parallelt arbeid med en rekke reparasjonstiltak i ulike deler av domkirken.³⁵⁸ Dette betyr at det ofte kunne ta lang tid fra start på prosjekt til ferdigstilling. Fordi arbeidet, både utbygging og reparasjoner, ofte involverer ulike håndverkere, må det også passe inn i arbeidet i forhold til andre arbeidsoppgaver. Hovedutfordringene på begynnelsen av 1990-tallet beskrives som å handle om «å videreføre restaureringsarbeidet på en måte som både tilfredsstillende kravene til høy faglig kvalitet, framdrift og nødvendig kostnadseffektivitet».³⁵⁹ Listen over restaurerings- og reparasjonsoppgaver på domkirken med høy prioritet var lang og det var også behov for en rekke arbeid i Erkebispegården. Nødvendige sikringstiltak er beskrevet i en egen liste.³⁶⁰ Siden arbeidet på 1980- og 1990-tallet var preget av reparasjonsarbeid, av det som til enhver tid har blitt vurdert som høyst prioritert, ser man på dette tidspunktet behovet for en mer systematisk registrering av skadeomfang og tiltaksbehov. Det etterlyses også en felles plan for restaureringsarbeidet på lengre sikt slik at arbeidet kan organiseres mer systematisk.³⁶¹

Når det gjelder eksterne oppdrag beskriver NDR dette som en positiv utvikling fordi det vil bidra til å videreutvikle fagmiljøet og kompetansen hos NDR i tillegg til at det vil sikre aktiviteten hos bedriften på lengre sikt.³⁶² Med bakgrunn i at det på 1980-tallet var uro for bedriftens framtid tolker jeg det som at NDR er positive til eksterne oppdrag fordi man da har mulighet til å sikre at håndverkerne har arbeid. Det vil si at de for eksempel kunne planlegge

³⁵⁴ Virksomhetsplan 1992: 2

³⁵⁵ Virksomhetsplan 1992: 2

³⁵⁶ Virksomhetsplan 1992: 2

³⁵⁷ Virksomhetsplan 1992: 6

³⁵⁸ Virksomhetsplan 1992: 6

³⁵⁹ Virksomhetsplan 1992: 6

³⁶⁰ Virksomhetsplan 1992: 7

³⁶¹ Virksomhetsplan 1992: 7

³⁶² Virksomhetsplan 1992: 8

et eksternt oppdrag mellom oppgaver i Nidarosdomen eller mens man ventet på at andre håndverkergrupper skulle bli ferdige med sitt. Dermed kunne man fortsette driften og opprettholde antall håndverkere og samtidig videreføre fagkunnskapen. En utfordring med de eksterne oppdragene er de formelle rammene rundt. Her refereres det til organiseringen innad i bedriften, finansiering og et behov for tydeligere planlegging med Riksantikvaren og Kirkedepartementet.³⁶³

Til slutt går virksomhetsplanen inn på utfordringer knyttet til forskning og utredningsoppgaver.³⁶⁴ Forskning og utredningsoppgaver beskrives bare i denne delen av perioden 1969–1999, og er derfor et nytt element i analysen min. Hovedutfordringene knyttet til denne delen av driften var i 1992 knyttet til konserveringen av middelalderstein og tilrettelegging for eksterne forskere. Som et resultat av brannen i Erkebispegården i 1983 ble det et stort behov for konservering av steinsamlingen. Overgangen til nasjonalt kompetansesenter bidrar også til en endring i bedriften. «Vi får flere definerte ‘kunder’ eller brukere som stiller krav [...] når det gjelder kvalitet, kostnader og tidsfrister».³⁶⁵ NDR ser derfor at det er behov for å utvikle rutiner for virksomhetsplanlegging og resultatvurdering. Som en del av dette ser de også at det er behov for etablering av fast opplæringsplan for restaureringsassistenter og en utarbeiding av opplærings- og rekrutteringsplan for hele bedriften.³⁶⁶ Målene som beskrives i *Virksomhetsplan* (1992) kan oppsummeres til fire hovedmål. Av de fire hovedmålene er det mål 1, 3 og 4 som er relevante for restaureringsarbeidet:

1. Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider skal videreføre restaureringen av Nidaros Domkirke og tilby bistand ved restaurering av middelalderbygninger og steinhuggerarbeid i hele landet.
2. Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider skal ha ansvar for forvaltning, drift og vedlikehold av Nidaros Domkirke, Erkebispegården og andre tilleggende bygninger.
3. Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider skal bidra til å videreutvikle kunnskap og spre informasjon om Nidaros Domkirke, Erkebispegården og restaureringsarbeidene.
4. Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider skal videreutvikle intern organisasjon og egne personalressurser for å kunne løse pålagte oppgaver på best mulig måte.³⁶⁷

³⁶³ Virksomhetsplan 1992: 8

³⁶⁴ Virksomhetsplan 1992: 14

³⁶⁵ Virksomhetsplan 1992: 16

³⁶⁶ Virksomhetsplan 1992: 17

³⁶⁷ Virksomhetsplan 1992: 19

Den første restaureringsplanen for Nidarosdomen

Restaureringsplanen for Nidarosdomen 1999–2019 (1998) er et direkte resultat av målene som beskrives i virksomhetsplanen og tar for seg restaureringen av domkirken i sin helhet på lengre sikt. Også her nevnes det at flere oppgaver foregår samtidig og at dette er nødvendig. Det foreslås derfor at arbeidet deles inn i fire ulike arbeidsoppgaver som skal foregå mer eller mindre parallelt:

- Restaurering av gjenreiste deler
- Restaurering av middelalderdeler
- Sikring og vedlikehold
- Nybygging og nye installasjoner³⁶⁸

Arbeidet frem til 2006 kan ifølge planen regnes som relativt sikkert, men arbeidet etter den tid bør oppfattes som et uttrykk for prioriteringer.³⁶⁹

I restaureringsplanen fra 1998 formuleres hovedmålene for NDR som «Nidaros domkirke og Erkebispegården bevares og utvikles som levende kulturminner og kirkelige byggverk. NDR videreutvikles som nasjonalt kompetansesenter for restaurering av verneverdige bygninger i stein.»³⁷⁰ Dette er målene slik de var bestemt av Storting og departementene i 1998. Restaureringsplanen tar for seg utfordringer og problematikk som er velkjente i bevaringsarbeid av middelalderbygninger og går nærmere inn på de spesifikke problemer og utfordringer med Nidarosdomen bygningsdel for bygningsdel. Videre går restaureringsplanen inn på hvilke tiltak som er aktuelle for restaureringen, håndverk og materialproduksjon og tiltak knyttet til prosjektorganisering, faglige undersøkelser og forskning.³⁷¹

For denne perioden, 1990–1989, er det tydelig at bedriftens hovedmål og utfordringer er knyttet til utviklingen av et mer systematisk organisert arbeid, både når det gjelder nybygging, reparasjon og vedlikehold. Dette gjelder både for eksterne og interne oppdrag, og på lang og kort sikt. Arbeidet har vært rettet mot systematisk registrering av skadeomfang og tiltaksbehov slik at man kunne utarbeide en restaureringsplan som tar for seg det langsiktige perspektiv istedenfor «brannslukking» som har vært normen tidligere. Det produseres derfor, i perioden 1990–1999, tilstandsrapporter om hver bygningsdel samt en overordnet tilstandsrapport om forvitningsårsaker på domen.

³⁶⁸ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999-2019 1998: 54

³⁶⁹ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999-2019 1998: 54

³⁷⁰ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999-2019 1998: 9

³⁷¹ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999-2019 1998

6.2 Samfunnsroller

NDR sin forståelse av samfunnsrolle i denne perioden er sterkt knyttet til formål, virksomhetsidé og hovedmål. Dette definerer de, som tidligere nevnt, i sin virksomhetsplan fra 1992 som følgende: «Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider (NDR) skal utgjøre et nasjonalt kompetansesenter for restaurering av middelalderbygninger med særlig ansvar for Nidaros Domkirke og Erkebispegården i Trondheim».³⁷² Denne definisjonen henger sammen med de tre hovedansvarsområdene som de presiserer er knyttet sammen med samfunnets behov. Hovedansvarsområdene er restaureringen av Nidarosdomen og Erkebispegården her inkluderer det eksterne restaureringsoppgaver, oppgaver knyttet til drift og vedlikehold, og forsknings- og utredningsoppgaver.³⁷³ I *Virksomhetsplan (1992)* defineres deres hovedoppgave som å gjennomføre nødvendig restaurering og reparasjon av Nidaros Domkirke og Erkebispegården.³⁷⁴ Når det gjelder bistand med restaureringsoppgaver i eksterne prosjekter beskrives situasjonen slik: «Etter Stortingets forutsetninger skal steinhuggerverkstedet etter prioritering av Riksantikvaren også bistå ved restaurering av kulturminner i hele landet.»³⁷⁵ I *Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 (1998)* er det de samme hovedmålene som gjentas i noe ny form. Her beskrives de sentrale hovedmålene som «Nidaros domkirke og Erkebispegården bevares og utvikles som levende kulturminner og kirkelige byggverk. NDR videreutvikles som nasjonalt kompetansesenter for restaurering av verneverdige bygninger i stein.»³⁷⁶ Med disse målene kommer det inn et ekstra element som ikke er en del av hovedmålene fra 1992, og som vi så vidt kan se en antydning til på 1980-tallet. I tillegg til ansvar for restaureringen og nasjonalt kompetansesenter beskriver NDR et ansvar om formidling av bygningenes historie samt utvikling av museumsvirksomheten i Erkebispegården.

Bakgrunnen for den foreslåtte virksomhetsidéen i 1992 er at det i løpet av 1980- og begynnelsen av 1990-tallet skjedde to viktige endringer av NDR sitt ansvarsfelt. For det første har, som det ble åpnet opp for i St. meld. Nr. 73 (1980-81) *Om restaurering av Nidaros domkirke*, NDR det siste tiåret åpnet mer og mer for eksterne restaureringsoppgaver. For det andre har NDR i tillegg til de tradisjonelle restaureringsoppgavene også fått ansvaret for drifts-, forvaltnings- og vedlikeholdsoppgaver knyttet til Nidarosdomen, Erkebispegården og

³⁷² Virksomhetsplan 1992: 2

³⁷³ Virksomhetsplan 1992: 1-2

³⁷⁴ Virksomhetsplan 1992: 6

³⁷⁵ Virksomhetsplan 1992: 8

³⁷⁶ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999-2019 1998: 9

driftsbygninger.³⁷⁷ Endringene av ansvarsområder hadde ikke i 1992 ført til tilsvarende endring i intern organisasjon, kompetanse og arbeidsmåte. De nye ansvarsområdene førte til nye typer utfordringer. At bedriften, på 1990-tallet, skal utvikles til et nasjonalt kompetansesenter, og med det ta på seg flere eksterne restaureringsoppgaver, skaper en større kontaktflate mellom NDR og samfunnet.³⁷⁸ For å sikre at bedriften er rustet til denne oppgaven presiseres det i virksomhetsplanen at en av hovedmålene for tiden fremover blir å sikre faglige standarder ved å fokusere på mål- og resultatorientert styring, godt system for intern virksomhetsplanlegging og resultatvurdering samt detaljert arbeidsplanlegging av deres ulike arbeidsområder. Dette presiserer NDR også er viktig for å opprettholde de faglige standarder som NDR representerer og de konkrete resultater som virksomheten bidrar til samfunnet med på kort og lang sikt.³⁷⁹

Fordi de på dette tidspunktet ser en utvikling mot økte arbeidsoppgaver fra samfunnet og «generelle krav av tiden» mener NDR at det i 1992 er behov for en gjennomgang av sin interne organisasjonsplan.³⁸⁰ Det er på denne tiden ikke en egen avdeling som har ansvar for oppgavene knyttet til drift, forvaltning og vedlikehold. Dette er oppgaver som har økt betydelig det siste tiåret, altså i løpet av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet, og som på dette tidspunktet i stor grad ble utført av steinhuggerne og øvrige restaureringshåndverkere.³⁸¹ Siden det var en intensjon at verkstedet i økende grad skulle fungere som et nasjonalt kompetansesenter var det behov for at oppgavene knyttet til drift kunne gjøres av andre slik at håndverkerne hadde fokus på oppgaver knyttet til restaureringen. Dette er også viktig for at den tradisjonelle håndverksmessige kompetansen opprettholdes og får videreutvikles.³⁸² I 1997 gjennomfører NDR en omorganisering av de ansatte nettopp for å kunne bedre følge opp hovedmålene og andre krav fra samfunnet. NDR ble delt i tre avdelinger: Verksted, Museums- og forskningsavdeling og Stabsenhet for fellesoppgaver og administrasjon.

I denne perioden ser vi altså at NDR sin forståelse av samfunnsrolle er blitt utvidet sammenlignet med de tidligere perioder. I stedet for at restaureringen av domkirken er hovedmålet og dermed bedriftens samfunnsrolle ser vi nå at den «bare» er en del av bedriftens samfunnsrolle. Flere ansvarsområder og økte arbeidsoppgaver førte til en tredelt organisering av bedriften slik at de var best rustet til å besvare samfunnets krav. Gjennom

³⁷⁷ Virksomhetsplan 1992: 16

³⁷⁸ Virksomhetsplan 1992: 16

³⁷⁹ Virksomhetsplan 1992: 16

³⁸⁰ Virksomhetsplan 1992: 17

³⁸¹ Virksomhetsplan 1992: 17

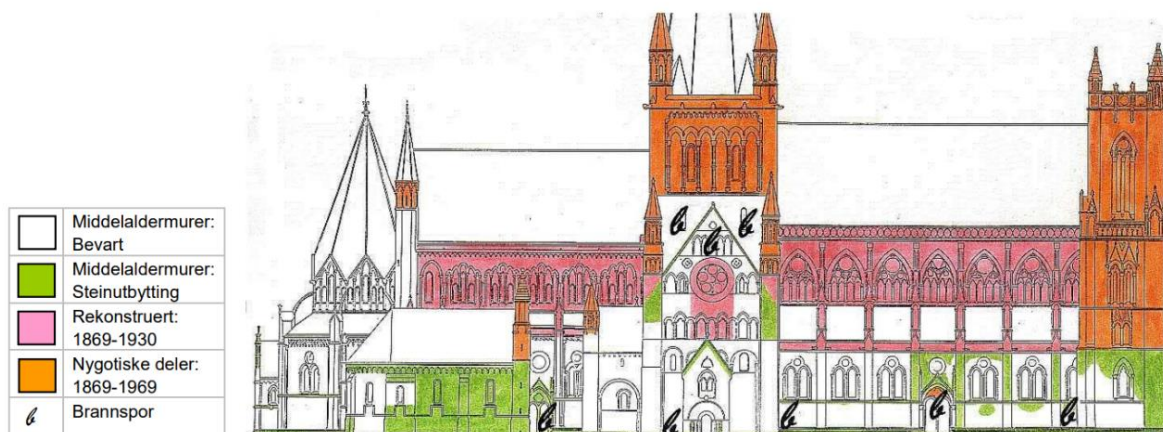
³⁸² Virksomhetsplan 1992: 17

omorganiseringen skal bedriften besvare sine oppgaver knyttet til restaurering, formidling og kompetansesenter.

Opprinnelige byggeperioder for Nidarosdomens nordfasade

Figur 2: Storemyr 1998

Restaureringen av Nidarosdomens nordfasade 1869-1969

Figur 3: Storemyr 1998

6.3 Kulturminneverdier

I Rapportenes tidsalder, perioden 1990–1999, er det historisk verdi som er tydeligst i kildematerialet. Her er verdien todelt hvor det på den ene siden handler om bygningen som historisk dokument og kilde til kunnskap om middelalderen, men også som en kilde om restaureringshistorien. På den andre siden handler det om bygningen som en forutsetning for at håndverkstradisjonene skal opprettholdes og videreføres til nye generasjoner. Hvordan dette viser seg i kildematerialet fra arkivet til NDR skal jeg gå nærmere inn på i avsnittene under. I kildene for perioden er det også andre verdibegreper som brukes. Hvordan disse begrepene brukes blir utgangspunktet for siste del av underkapittelet.

Historisk verdi

I virksomhetsplanen fra 1992 skriver NDR at «Domkirken og Erkebispegården utgjør landets viktigste middelalderminne».³⁸³ Bygningene og de ulike samlingene til NDR er derfor viktig som forskningsmateriale for ulike fagdisipliner deriblant arkeologi, historie og kunsthistorie. Bygningene og stein- og skulptursamlingen fungerer her som historiske dokument. Også for det mer tekniske og naturvitenskapelige rettede fagmiljøet kan bygningene benyttes som historiske dokument ved for eksempel at stein fra ulike byggeperioder kan gi innblikk i steinforvitring og restaureringsmetoder.³⁸⁴ Med bakgrunn i dette er det derfor viktig for NDR å tilrettelegge forholdene for eksterne forskere og oppmuntre til bruk av Nidarosdomen og Erkebispegården som forskningsgrunnlag.³⁸⁵ Domkirken som et historisk dokument er også noe som kommer frem i restaureringsplanen fra 1998: mens oktagonen er den best bevarte middelalderdelen og dermed en kilde til middelalderkirken, er Vestfronten laget i moderne tid med moderne materialer og teknikker og vil ikke fungere som en kilde til middelaldergotikk. Det er altså store forskjeller på Nidarosdomens middelalderdeler og gjenreiste deler både når det gjelder hva de representerer og når det gjelder konstruksjon, design og skadeproblemer.³⁸⁶ Dette betyr at domkirken består av ulike typer historiske dokument, og at de ulike delene kan komme i konflikt med hverandre. Se Storemyr sine figurer (figur 2 og 3) for illustrasjon over hvor sammensatte de ulike bygningsdelene er. Reelle spørsmål som kan dukke opp er for eksempel om man skal fjerne gjenreiste deler til fordel for middelalderstein eller om middelaldersteinen bør byttes med kopier slik at de gjenreiste delene får bestå. Hvordan man

³⁸³ Virksomhetsplan 1992: 14

³⁸⁴ Virksomhetsplan 1992: 14

³⁸⁵ Virksomhetsplan 1992: 14

³⁸⁶ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999-2019 1998: 29

skal vektlegge de ulike bygningsdelene er et gjentakende tema i *Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019* (1998). For historisk verdi betyr disse spørsmålene at man må vurdere hvilken verdi de ulike delene får. Begge har åpenbart en historisk verdi og fungerer som historiske dokumenter, men hvilken som skal prioriteres er også et verdivalg. Hvordan NDR velger å svare på disse spørsmålene er nært knyttet til hvordan restaureringsideologien viser seg i kildematerialet og dette skal jeg gå nærmere inn på i neste underkapittel. For verdibrukens del er det mer interessant å se på hva de mener at de ulike delene representerer.

Når NDR i restaureringsplanen fra 1998 skriver om bygningsdelene fra middelalderen, bruker de begrepet «arkiv for historisk kunnskap» for å beskrive den historiske verdien. Med dette mener NDR at middelalderdelene er viktige for blant annet kunnskap om middelaldersk håndverk, steinhuggermerker, innskrifter og tidligere bemaling av kirken.³⁸⁷ I tillegg er det de bygningsarkeologiske undersøkelsene som skal gi det historiske grunnlaget for restaureringen, både av middelalderdeler og gjenreiste deler. Nye undersøkelser kan gi ny kunnskap om domkirkens historie, både om middelalderkirken, den etterreformatoriske kirken og den gjenreiste kirken med sin restaureringshistorie. Spesifikt kan det gi ny kunnskap om ulike byggefaser, spor av endringer, ombygginger og restaureringer, spor fra byggeprosessen som for eksempel steinhuggermerker og verktøyspor, dekorative detaljer og materialer.³⁸⁸ Når det kommer til de bygningsdelene som er gjenreist omtales også de som historiske dokumenter, men her diskuteres det mest hvordan de skal vurderes i verdi i forhold til middelaldersteinen. Det presiseres i restaureringsplanen fra 1998 at det i restaureringen ble tatt noen uheldige valg som påvirker middelaldersteinen negativt og som fører til mye «unødvendig» forfall.³⁸⁹ Hvordan man skal prioritere restaureringen slik at problemene løses uten at man mister for mye av både middelaldersteinen og de gjenreiste delene er derfor et viktig spørsmål.

Hittil har den historiske verdien som beskrives i kildematerialet vært noenlunde tilsvarende hvordan Myklebust i 1984 oppfatter den historiske verdien til domkirken.³⁹⁰ Det Myklebust ikke nevner i sin analyse er kirkens rolle i videreføringen av håndverket. Dette kan være fordi det ikke er en kunnskap som domkirken i seg selv er en kilde til, men uten Nidarosdomen hadde vi heller ikke hatt Bygghytta. I virksomhetsplanen fra 1992 beskriver NDR seg selv som en organisasjon med lange tradisjoner når det gjelder arbeidsoppgaver, håndverksmetoder og organisering.³⁹¹ Et av målene til bedriften er at de skal ivareta utøvelsen

³⁸⁷ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999-2019 1998: 30

³⁸⁸ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999-2019 1998: 48

³⁸⁹ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999-2019 1998: 31

³⁹⁰ Myklebust 1984: 30

³⁹¹ Virksomhetsplan 1992: 16

av gamle håndverkstradisjoner. Dette forutsetter ansatte som er godt kvalifisert, og NDR skriver at de har «utviklet et omfattende og tradisjonsrikt håndverksmiljø som er enestående i Norge og Norden».³⁹² Videre skriver de at en av hovedutfordringene til bedriften blir å sikre at de håndverksmessige tradisjonene opprettholdes og videreføres på et høyt faglig nivå.³⁹³ Dette er også noe som uttrykkes i *Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019* hvor det presiseres at NDR er den eneste bygghytte i Norden og at man derfor ser det nødvendig å søke samarbeid med andre bygghytter og forskningsmiljø i Europa for å sikre utviklingen.³⁹⁴ I *Kapittelhuset i Nidaros Domkirke: forvitningsundersøkelser og bevaringsforslag for vestveggen* (1996) beskrives også den historisk verdien i sammenheng med restaureringen. Her påpekes det at arbeidet skal gjøres på en måte som bevarer historisk verdi, men at de samtidig kan lære av arbeidet fordi de har lite erfaring med valg av verktøy og ny mørtel.³⁹⁵ Denne beskrivelsen viser hvordan det egentlig er snakk om at domkirken innehar en kunnskapsverdi som blant annet inneholder bygningen som et historisk dokument og som kilde til bygningsteknisk kunnskap og håndverkstradisjon.

Aldersverdi, kunstverdi og bruksverdi

Som sett over er det historisk verdi som er mest fremtredende i kildematerialet. Det er likevel ikke den eneste verdien som benyttes når restaureringens mål, utfordringer og status diskuteres. I *Kapittelhuset i Nidaros Domkirke* (1996) beskrives det fem ulike tiltak for bevaring av vestveggen og dens tårn hvor forslag 1–3 tar hensyn til historiske verdier og aldersverdi fordi hovedmålet med tiltakene er å begrense forvitring på en måte som ikke påvirker på en negativ måte. Tiltak to er i tillegg estetisk og dermed et uttrykk av kunstverdi. Tiltak 1–3 er foreslått som følgende: (1) hindre videre vannlekkasje fra tårn, sålbenk til den øvre vindusgruppe og andre steder, (2) fjerne salter og andre tiltak på vestveggen innendørs, og (3) styre inn klima slik at man begrenser saltforvitring innendørs på vestveggen.³⁹⁶ Aldersverdi nevnes også i restaureringsplanen fra 1998 i sammenheng med forskjellene på middelalderdeler og bygningsdeler fra gjenreisningen. Her påpekes det at middelalderdelene har blitt påvirket av mennesker og naturen i flere århundrer og at de i motsetning til de gjenreiste delene faktisk ser gamle ut. Dette er en verdi som de beskriver som «ikke

³⁹² Virksomhetsplan 1992: 17

³⁹³ Virksomhetsplan 1992: 18

³⁹⁴ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 10

³⁹⁵ *Kapittelhuset i Nidaros Domkirke: forvitningsundersøkelser og bevaringsforslag for vestveggen* 1996: 67

³⁹⁶ *Kapittelhuset i Nidaros Domkirke: forvitningsundersøkelser og bevaringsforslag for vestveggen* 1996: 66

uvesentlig [...] ved en steinkatedral».³⁹⁷ Tiltakene som foreslås i rapporten fra 1996 viser at det er viktig at de ulike bygningsdelene beholder sine uttrykk selv etter restaurering. Tiltak fire og fem handler mer om estetiske hensyn og er knyttet til kunstverdi. Nærmere bestemt så handler det om arkitektonisk verdi. Tiltakene som foreslås er: (4) reparere hvelvkappene og (5) rengjøre tårnene for kalkskorper og veggene for sorte skorper. Målene med disse tiltakene er å gjenopprette arkitektonisk helhet.³⁹⁸ Kunstverdien nevnes også i restaureringsplanen fra 1998 når tidsperspektivet til re-restaureringen diskuteres. Det antas at noen av prosjektene vil ha en varighet på flere år og det er derfor viktig at funksjonelle løsninger knyttet til prosjekter får tilfredsstillende arkitektonisk og estetisk uttrykk. Dette gjelder for eksempel for stillaser og brakkerigger som vil bli stående i flere år. Ifølge restaureringsplanen fra 1998 er det viktig at de ikke virker skjemmende for det helhetlige arkitektoniske og estetiske inntrykk.³⁹⁹

I restaureringsplanen fra 1998 ser jeg også for første gang, i mitt kildemateriale fra NDR, hvordan bruksverdien til domkirken diskuteres i sammenheng med restaureringen. Tidligere har domkirkens funksjon som kroningskirke og nasjonalhelligdom vært diskutert, og dette er også en form for bruksverdi, men det er først i denne perioden at Nidarosdomen som en menighetskirke nevnes. Som skrevet over skal Nidaros domkirke bevares og utvikles som et levende kulturminne og kirkelig byggverk. Dette legger føringer for at bygningen skal brukes til noe. I denne sammenhengen er bruken knyttet opp til menighetskirken og som turistattraksjon. Det vil si at utviklingen må skje i sammenheng med de kirkelige organer og «at det skal legges til rette for at Nidarosdomen fyller sine funksjoner som menighetskirke for Domkirken menighet, Trondheim bys hovedkirke, nasjonalhelligdom og internasjonalt pilegrimsmål».⁴⁰⁰ Videre skriver NDR i restaureringsplanen fra 1998 at det må tas spesielle hensyn til at kirkens bruk blir minst mulig påvirket av restaureringen.⁴⁰¹

6.4 Restaureringsideologier

I de tidligere periodene, 1969–1979 og 1980–1989, har vi sett utsagn som både representerer gjenskapningsideologi, tilbakeføringsideologi og i forrige periode fant jeg starten på en utvikling mot kontinuitetsideologi. I denne perioden, 1990–1999, er det en videreutvikling av kontinuitetsideologien som gjør seg gjeldende i kildematerialet. Det vil si at ideologien som er

³⁹⁷ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 30

³⁹⁸ Kapittelhuset i Nidaros Domkirke: forvitringsundersøkelser og bevaringsforslag for vestveggen 1996: 66

³⁹⁹ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 10

⁴⁰⁰ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 9

⁴⁰¹ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 10

tydeligst denne perioden har som mål å bevare alle deler av bygning uansett hvor gammel de er, om de er originale eller sekundære og hvor man ønsker å unngå tiltak som fører til store endringer.⁴⁰² Dette kommer tydeligst frem i *Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019* (1998) hvor utfordringene til de ulike delene av kirken diskuteres. Planen fokuserer på Nidarosdomen som bygning og tar for seg problemer og tiltak bygningsdel for bygningsdel. NDR velger å skille mellom middelalderdeler og gjenreisningsdeler, men poengterer at begge har en verdi. For å ivareta den historiske verdien forutsettes det ifølge Myklebust absolutt vedlikehold av overlevert tilstand.⁴⁰³ Målet til NDR er også å bevare Nidarosdomen slik den er overlevert, men med bakgrunn i tilstandsrapportene fra 1990-tallet ser de at ulike deler av kirken krever ulike behandlinger. Restaureringsarbeidet deles derfor etter bygningstype hvor de ser at middelalderdeler har et helt annet skadeomfang enn gjenreisningsdeler. Dette betyr at arbeidet som planlegges kan kategoriseres som alt mellom konservering in situ⁴⁰⁴ til det NDR kaller for «vanlig restaurering».⁴⁰⁵ Tar vi i bruk Feildens begrepsapparat betyr dette alt fra inngrep som forebygging, bevaring av eksisterende tilstand og direkte konservering til restaurering, reproduksjon og rekonstruksjon. Det er altså bare rehabilitering som mangler av Feildens syv grader av inngrep.⁴⁰⁶ Rehabilitering er relevant, men fordi det handler om modernisering er den mer knyttet til tiltak som omfatter drift som for eksempel oppgradering av brannsikringssystem eller el-anlegg.

Når NDR i sin restaureringsplan fra 1998 bruker «vanlig restaurering» menes det syklisk utbygging av skadde partier og det er denne metoden som blir aktuelt for bygningsdeler fra gjenreisningen. Dette er for at håndverkerne, spesifikt steinhuggerne, skal få mulighet til å opprettholde og videreføre kompetansen sin. For middelalderdeler er målet konservering in situ der det er mulig. Dette har ikke vært en standard tidligere der man i ulike perioder hadde ulike løsninger. Tidligere har man valgt å bytte ut forvitret middelaldermurverk og middelalderskulpturer har blitt erstattet med kopier. Dette var for eksempel normen etter 1969.⁴⁰⁷ Da restaureringsplanen ble laget i 1998 hadde ikke de gjenværende middelalderskulpturene blitt vedlikeholdt og konservert på flere tiår. Dette hadde resultert i at middelaldersteinen var i dårlig forfatning og de statuer som sto på sine opprinnelige plasser i bygningen hadde det verst av alle.⁴⁰⁸ Et av målene for restaureringsarbeidet i

⁴⁰² Stein 2003: 143

⁴⁰³ Myklebust 1981: 99-100

⁴⁰⁴ Konservering på stedet

⁴⁰⁵ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 30-31

⁴⁰⁶ Feilden 2003: 8

⁴⁰⁷ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 31

⁴⁰⁸ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 31

restaureringsplanen fra 1998 var derfor å utvikle kunnskap og kompetanse for å bevare skulpturene, og annen middelalderstein, der de tilhørte i bygningen.

Her beskriver NDR problemstillingen som jeg var innom under historisk verdi. Konstruksjoner fra gjenreisningstiden bidro til økt forvitring og forverring av tilstanden til samtlige middelalderdeler. Hvordan man best mulig kunne løse disse utfordringene skulle bli problemstillinger for fremtiden, men en ting som var sikkert var at dersom man måtte ta et valg ble det middelalderdelen som skulle bevares.⁴⁰⁹ Nidarosdomen er altså en sammensatt bygning og det er tydelig for NDR i denne perioden at de ved for eksempel konserveringsarbeidet av middelaldersteinen ikke bare må ta hensyn til skulpturene, men også de umiddelbare omgivelsene de er en del av. Det gir lite mening å gjennomføre krevende konserveringsarbeid hvis steinen er så utsatt at den vil ha behov for ny behandling innen «kort» tid. Vi ser altså at NDR, slik som Boito, stiller ulike krav til restaureringen og konserveringen av ulike bygningsdeler med ulik alder. For å best løse disse problemene presiserer de at de ønsker å holde på med praktisk utvikling av nye metoder for konservering av kleberstein og at utviklingen av nye restaureringsteknikker, prinsipper og bygningsarkeologiske undersøkelser er viktig for at restaureringen og konserveringen skal foregå på best mulig måte til enhver tid.⁴¹⁰ Da restaureringsplanen ble skrevet i 1998 hadde NDR altså ikke svaret på hvordan dette best kunne løses i fremtiden, men de er tydelige på hvilke problemstillinger som de tror blir gjeldene for perioden, 1999-2019, som restaureringsplanen behandler.

⁴⁰⁹ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019 1998: 19

⁴¹⁰ Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019: 26 & 31

Kapittel 7 Konklusjon

I min analyse av kildematerialet fra arkivet til NDR og dokumenter fra Stortinget er det tydelig at bedriften i perioden 1969–1999 gjennomgår en stor utvikling både internt og med tanke på hovedoppgaver rettet mot samfunnet. Dersom jeg kun hadde analysert dokumenter fra Hovedtårnstriden (1969–1979) og Rapportenes tidsalder (1990–1999) hadde det nok vært vanskelig å se at dette er samme bedrift. Selv om Fraværet av restaureringsplaner (1980–1989) var krevende å undersøke var den veldig viktig for å forstå sammenhengen i perioden. Dette skal jeg redegjøre for i mer detalj i kapittel 7.2 utviklingen over tid. Før jeg går nærmere inne på utviklingen over tid skal jeg kort gå gjennom de viktigste funnene fra hver periode og se nærmere på om det er noen av mine tre hovedtemaer (samfunnsroller, kulturminneverdier og restaureringsideologi) som fortsatt er uklare eller har mangelfulle resultater.

7.1 Hva er de viktigste funnene?

Dette underkapittelet blir femdelt, hvor jeg først gjør et sammendrag av funnene fra hvert tiår. Dette blir de tre første delene og presenteres kronologisk. Deretter presenterer jeg de viktigste funnene for perioden som en helhet, og til slutt går jeg nærmere inn på hvilke spørsmål som fortsatt er uklare

Perioden 1969–1979: hovedtårnstriden

I denne perioden definerer kildematerialet mitt to ulike typer arbeid: ordinær restaurering og reparasjons- og vedlikeholdsarbeid. Det kommer ikke tydelig frem i kildene hva de ulike arbeidene faktisk inkluderer, men basert på hvordan arbeidet beskrives tolker jeg at det her er snakk om utbygging, reparasjon på allerede restaurerte bygningsdeler og oppgaver knyttet til drift. I denne perioden er det hovedtårnet som er det store temaet og arbeidet knyttet til dette prosjektet ville vært en del av ordinært restaureringsarbeid. Planen for utbygging av hovedtårnet godkjennes av Stortinget, men oppstart av arbeidet utsettes grunnet mye kritikk og motstand mot Thiis' utforming av endelig hovedtårn. Det er dette tiåret, av de tre jeg undersøker, som har flest kilder fra arkivet til NDR. Dette skyldes Hovedtårnstridens offentlige karakter og har bidratt til at det denne perioden fins et bredt utvalg av dokumenttyper skrevet både av Domkirkearkitekten og Tilsynskomiteen. Dette gjør at jeg har fått et bredt syn på hvordan ledelsen uttrykker samfunnsrolle, kulturminneverdier og restaureringsideologier, og hvordan dette utvikler seg i løpet av tiåret.

Samfunnsrollen er i denne perioden knyttet til formålet med restaureringen som i hele perioden defineres som å gjenreise Nidarosdomen til sin «gamle herlighet». Med dette ser jeg at samfunnsrollen i dette tiåret er svært knyttet til kirkens funksjon som kroningskirke og nasjonalhelligdom.

I denne perioden er det tydelig at kunstverdi prioriteres til fordel for historisk verdi. I kildematerialet er det hovedsakelig kunstverdi som er gjeldene i NDR sine uttalelser, og motstanderne og kritikerne til Thiis' plan for hovedtårnet representerer historisk verdi. Likevel kan jeg se at NDR benytter seg av historisk verdi når det er nyttig for å argumentere for Thiis' hovedtårnsløsning. I denne perioden ser jeg også aldersverdi, bruksverdi, miljøverdi, omsetningsverdi og forekomstverdi. Disse er ikke like fremtredende som kampen mellom historisk verdi og kunstverdi er. Når planen for ny hovedtårn diskuteres faller alltid NDR tilbake på argumentet om viktigheten av et helhetlig arkitektonisk uttrykk.

Når det gjelder restaureringsideologier kan jeg se trekk av både gjenskappings- og tilbakeføringsideologi i denne perioden. Kildematerialet mitt gir nok ikke et fullstendig bilde av restaureringsideologien og det er godt mulig at det som står på papiret ikke samsvarer med virkeligheten i det hele tatt. Det har for min oppgave ikke så mye å si da hovedmålet er å undersøke innhold i planene og ikke hva som faktisk ble praktisert. Basert på dokumentene som jeg har undersøkt tolker jeg det som at det i denne perioden har vært en tilbakeføringsideologi, hvor arkitekten har fått litt frie tøyler. Dette mener jeg fordi det legges stor vekt på denne gjenreisningen av middelalderkirken som skal være basert på historisk kildegrunnlag og originale bygningsdeler skal bevares. Samtidig fins det få til ingen holdepunkter for hvordan tårnet hadde sett ut og det blir derfor Domkirkearkitektens oppgave å forme uttrykket med utgangspunkt i gotisk arkitektur.

Perioden 1980–1989: fraværet av restaureringsplaner

Som jeg har nevnt i kapittel 5 så var dette det tiåret som var vanskeligst å undersøke. Dette skyldes en mangel på relevante restaureringsplaner for perioden. Det ga inspirasjon til kapitteltittelen Fraværet av restaureringsplaner. I 1980 kommer Tilsynskomiteen med et revidert forslag til nytt hovedtårn. De ønsker et høyere tårn, men forstår, etter all motstand forrige gang, at det ikke kan skje på bekostning av Christies tårnsløsning. De foreslår derfor en løsning som bevarer mesteparten av Christies tårn, setter på en ekstra klokkeetasje og avslutter med et spir på toppen. Denne løsningen mener de skal imøtekomme kravene til alle parter. Christies tårn står fortsatt den dag i dag så det er tydelig at forslaget deres ikke gikk

gjennom. Stortinget var nemlig enige i Riksantikvarens konklusjon i saken om at restaureringen var fullført etter vestfronten og at det fra nå kun skulle gjøres antikvarisk vedlikehold på Nidarosdomen.

Dette gjorde at bedriften ble usikre for hvilken framtid Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider skulle ha dersom restaureringen av domkirken var over. At det fortsatt var behov for en bygghytte som kunne vedlikeholde katedralen var klart, men hvilken størrelse og hvilke arbeidsoppgaver de skulle ha var ikke bestemt på dette tidspunktet. Stortinget åpnet også for at NDR kunne ta på seg eksternt arbeid i denne perioden og det er her at utviklingen mot nasjonalt kompetansesenter for verneverdige bygninger i stein har sitt utgangspunkt.

Som jeg nevner over er det ingen restaureringsplaner for denne perioden, men det gjøres arbeid på domkirken likevel. Hvorfor jeg ikke fant planer for arbeidet ble derfor et viktig punkt i undersøkelsen. For å finne ut av dette prøvde jeg å se nærmere på hvordan type arbeid det søkes penger til, og om det i denne perioden også ble skilt mellom ordinært restaureringsarbeid og reparasjons- og vedlikeholdsarbeid. I budsjettforslagene ble det raskt tydelig for meg at det ordinære restaureringsarbeidet ikke kom til å være spesielt synlig i kildene. Dette fordi steinhuggerne og de andre håndverkerne hadde sin lønn under faste poster og dette var ikke midler som man trengte å forklare. Det samme gjaldt materialer som ble brukt til restaureringen. Det arbeidet som jeg kunne finne i budsjettforslagene var ofte av midlertidig karakter, noe som krevde mye penger eller som var kritisk å gjennomføre. Prosjektene som NDR søkte midler til var prosjekter som kan defineres som vedlikehold, men som ikke kan regnes som det dagligdagse vedlikeholdet.

At restaureringen var over påvirket også samfunnsrollene denne perioden. NDR hadde inntil da alltid handlet om restaureringen. Hvordan de nå skulle definere sin samfunnsrolle når man var usikre på bedriftens framtid og når arbeidets karakter endret seg ble det store spørsmålet. I denne perioden ser jeg at fokuset derfor skifter fra restaurering som samfunnsrolle til at det blir plass til flere elementer. For eksempel ser jeg at formidling får et ankerfeste i bedriften og det er også nå at utviklingen som nasjonalt kompetansesenter setter sine spirer.

I denne perioden ser jeg at arbeidet, hovedsakelig reparasjons- og vedlikeholdsarbeid, omtales med flere ulike kulturminneverdier, men det er ingen som tydelig blir prioritert. I kildematerialet ser jeg historisk verdi, kunstverdi og pedagogisk verdi. Christies tårn blir nå anerkjent som en historisk verdi, men vurderes ikke på lik linje som middelalderdelene. Det er fortsatt et ønske om å gjenreise middelalderkirken, men NDR har anerkjent at dette ikke er en

mulighet siden Christies tårn også har en historisk verdi. Hele bygningen forstås nå som et historisk dokument, og stein- og skulptursamlingen har historisk verdi, kunstverdi og knyttes til pedagogisk verdi.

For restaureringsideologien ser jeg i denne perioden en miks av gjenskapnings-, tilbakeførings- og kontinuitetsideologi. Denne perioden har det vært krevende å undersøke restaureringsideologi, men jeg kan se disse tre i kildematerialet om enn noe vagt. De vises i varierende grad og min mening er at det i denne perioden er en miks av gjenskapningsideologi og tilbakeføringsideologi med innslag av kontinuitetsideologien i begynnelsen av tiåret, mens kontinuitetsideologien mot slutten av tiåret har fått utvikle seg og sakte, men sikkert blir viktigst.

Perioden 1990–1999: rapportens tidsalder

I denne perioden er det tydelig at NDR går gjennom en intern reorganisering og effektivisering. Det er i denne perioden at bedriften lager sin første virksomhetsplan og restaureringsplan for hele domkirken.

I denne perioden definerer NDR sin hovedoppgave som noe mer enn «bare» restaureringsarbeidet. I virksomhetsplanen fra 1992 definerer de seg selv som et nasjonalt kompetansesenter for restaurering av middelalderbygninger med særlig ansvar for Nidaros Domkirke og Erkebispegården i Trondheim. I restaureringsplanen fra 1998 er hovedoppgaven noe justert og inneholder nå en ekstra oppgave i tillegg til deres rolle som kompetansesenter. I den nye oppgaven skal Nidaros Domkirke og Erkebispegården bevares og utvikles som levende kulturminner og kirkelige byggverk. Samfunnsforståelsen er blitt utvidet i denne perioden sammenlignet med de tidligere og inneholder nå elementer av restaurering, formidling og kompetansesenter. Restaureringen er nå en av flere oppgaver og med dette får NDR flere ansvarsområder. Dette fører til en omorganisering av bedriften.

Kulturminneverdiene som er tydelige i denne perioden er først og fremst historisk verdi. Her er hovedproblemstillingen hvordan man skal vektlegge domkirkens ulike bygningsdeler når tiltak som redder den ene delen, skader den andre. I tillegg nevnes bruksverdien i denne perioden på en annen måte enn tidligere, og det er først i denne perioden at domkirken som en menighetskirke blir et tema. I kildematerialet fins det også spor av aldersverdi og kunstverdi. I tillegg til at det nye formålet, gjennom betegnelsen levende kulturminne, åpner opp for en tydeligere pedagogisk verdi.

For restaureringsideologien er det først og fremst en kontinuitetsideologi som er gjeldende. Her er også, som på historisk verdi, hovedproblemstillingen hvordan man best mulig kan ivareta bygningsdeler når ulike elementer, som alle er av verdi, krever ulike tiltak.

De viktigste funn

Først og fremst vil jeg her peke på hvordan alle periodene beskriver et todelt arbeid, men med ulike betegnelser. For hele perioden er det utbyggingen, førstegangsrestaurering, nybyggene som genererer restaureringsplaner. 1990-tallet passer under denne påstanden selv om de prøver å endre på dette gjennom restaureringsplanen fra 1998. Det arbeidet som typisk regnes som vedlikeholdsarbeid eller utbytte av enkeltdeler generer ikke restaureringsplaner. Å undersøke restaureringsplanene har derfor ikke gitt meg et så komplett bilde av arbeidssituasjonen som jeg hadde trodd da jeg startet på dette prosjektet i januar 2024. Analysen min har gitt meg en oversikt og et innblikk i hvilken type arbeid som historisk hos NDR har krevd planarbeid i form av skriftlige planer og hvilke som ikke trenger det. Dersom man ser analysen i sammenheng med en fullstendig oversikt av arbeidet som ble gjennomført i perioden 1969–1999 vil man se at det jeg har undersøkt kun er en liten brøkdel av det totale arbeidet.

Et annet viktig funn, som også kan ses i sammenheng med utviklingen over tid, er hvordan hver historisk verdi viser seg i de ulike periodene. Denne verdien er, utenom kunstverdien, den eneste som finnes i alle periodene. Likevel defineres ikke verdien likt i hvert tiår. Her ser vi for eksempel at den under Hovedtårnstriden kun defineres som de bygningsdelene som er originale. I neste periode, Fraværet av restaureringsplaner, er også de gjenreiste bygningsdelene gitt historiske verdi. Og i siste del, Rapportenes tidsalder, ser jeg at helle bygningen har en historisk verdi, men at utfordringen er hvordan NDR skal klare å konservere alle delene når de ulike byggeperiodene krever ulike tiltak. Begrepet går altså fra å kun gjelde originalmateriale til å bety alle bygningsdelene. Det er også interessant hvordan kunstverdien er den eneste konstante verdien og som gjennom hele perioden, 1969–1989, defineres likt. Det eneste som skiller bruken av verdien er hvordan den så tydelig prioriteres i Hovedtårnstriden, mens i de to andre periodene er den mer likestilt med andre verdier.

Er det noe som fortsatt er utydelig?

For meg er det perioden Fraværet av restaureringsplaner (1980–1989) som fremstår som utydelig etter analysen. For de andre delene har kildematerialet gitt et godt nok utgangspunkt

for å gjennomføre analysen. Kildematerialet for denne perioden (1980–1989) beskriver ikke arbeidet som blir gjort godt nok til at jeg føler at jeg får besvart alle forskningsspørsmålene mine. Med dette mener jeg at det er utydelig hvilken type arbeid som beskrives i kildene og selv med utgangspunkt i antikvarisk pleie og restaurering som skille mellom arbeidet er det vanskelig å kategorisere det. Hadde det ikke vært for at funnene i Fraværet av restaureringsplaner (1980–1989) også samsvarer med perioden før og perioden etter, er jeg usikker på om jeg hadde klart å trekke noen konklusjoner for denne perioden.

7.2 Utviklingen over tid

Som jeg nevnte i innledningen til dette kapittelet er det veldig tydelig at de ulike delene av perioden min er deler av en utvikling der NDR gjennomgår store endringer på relativt kort tid. Endringene er faktisk så store at jeg knapt ser likhetene mellom Hovedtårnstriden (1969–1979) og Rapportenes tidsalder (1980–1989). Likevel når jeg ser de sammen med perioden i midten, Fraværet av restaureringsplaner (1990–1999), så gir de mening mot hverandre. Første og siste periodeinndeling er på mange måter to motsetninger. Hovedtårnstriden representerer en gjenskapningsideologi og tilbakeføringsideologi som kun fokuserer på hovedsakelig en bestemt kulturminneverdi, kunstverdien, og som har en samfunnsrolle som er veldig tett knyttet opp mot restaureringsarbeidet og de verdier den fikk da det ble startet. Mens Rapportens tidsalder representerer en kontinuitetsideologi som strever med hvordan de best kan sikre Nidarosdomens ulike bygningsdeler, som ser på bygningen som ett stort historisk dokument og som har en samfunnsrolle som inkluderer formidling, kompetansesenter og restaurering. I midten er Fraværet av restaureringer, som i mangel av gode kilder, fremstår nokså vag i forhold til de to andre, men som jeg likevel ser har likheter med begge periodene. Jeg ser hvordan pedagogisk verdi og ideen om et kompetansesenter kommer til og får utvikle seg i perioden 1980–1989, samtidig som at formålet med restaureringen, slik den ble forstått i perioden 1969–1979, og ønsket om endringen av hovedtårnet fortsatt står relativt sterkt i begynnelsen av 1980-tallet.

7.3 Refleksjoner og videre forskning

Etter analysen og diskusjonen av funnene mine har jeg også gjort noen refleksjoner angående problemstilling. For det første er det vanskelig å skaffe seg et bilde over samfunnsroller, kulturminneverdier og restaureringsideologier gjennom restaureringsplaner når dette er

tematikk, hvert fall når det kommer til restaureringsideologi, som det ikke har vært tradisjon å skrive om i forskningen om bygningsvernet i Norge.⁴¹¹ Dette var jeg jo også klar over på da jeg startet med dette prosjektet, men forskerspiren i meg håpet at restaureringen av Nidarosdomen var unntaket. Det kan jeg i dag si at det ikke er, men det har likevel vært et spennende tema å utforske. Dersom jeg hadde valgt å også inkludere planer som omhandlet interiør, glassmaleri eller Erkebispegården kunne det vært at jeg hadde fått litt mer kjøtt på beina, men omfanget på oppgaven hadde blitt altfor stort. Hvordan teamene mine, samfunnsroller, kulturminneverdier og restaureringsideologi viser seg i kildematerialer for de andre delene av restaureringen er tematikk som det kunne vært interessant å forske videre på.

⁴¹¹ Stein 2003: 143; Christensen 2011: 58

Kilder og litteratur

Arkivkilder

- Arkivkatalog, NDR historiske arkiv
- *Tekniske undersøkelser, sikringstiltak og vedlikehold av Nidarosdomen 1904–1995: utdrag av byggeledernes dagbøker, årsrapporter og andre rapporter* (1995) av Per Storemyr
- *Kapittelhuset i Nidaros Domkirke: forvitningsundersøkelser og bevaringsforslag for vestveggen* (1996) Av Per Storemyr og Atle Elverum
- Rapport om arbeidet i 1968 og arbeidsplan for 1969 (1969) (NDR historisk arkiv 1869–1987. Dac-0083. Kirkedepartementet 1967–76)
- Nyansettelser og gjenstående arbeid 1971 (1971) (NDR historisk arkiv 1869–1987. Dac-0083. Kirkedepartementet 1967–76)
- Søknad om approbasjon for endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn (1969) (NDR historisk arkiv 1869–1987. Db-0094, korrespondanse om sentraltårnet. Hovedtårnet (foto) 1970).
- Tilsynskomiteens tanker om endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn (1969) (NDR historisk arkiv 1869–1987. Db-0094, korrespondanse om sentraltårnet. Hovedtårnet (foto) 1970).
- Domkirkearkitektens kommentar til endelig utforming av Nidarosdomens hovedtårn (u.å., men trolig fra begynnelsen av 1970) (NDR historisk arkiv 1869–1987. Db-0094, korrespondanse om sentraltårnet. Hovedtårnet (foto) 1970).
- Budsjettforslag for 1981 (NDR historisk arkiv 1869–1987. Dac-0080. Budsjetter 1975–76–77–86)
- Budsjettforslag for 1983 (NDR historisk arkiv 1869–1987. Dac-0080. Budsjetter 1975–76–77–86)
- Budsjettforslag for 1985 (NDR historisk arkiv 1869–1987. Dac-0080. Budsjetter 1975–76–77–86)
- Budsjettforslag for 1986 (NDR historisk arkiv 1869–1987. Dac-0083. Kirkedepartementet 1977–1986)
- Nidaros Domkirkes Centraltårn – Opprinnelse, historie og fremtid (NDR historisk arkiv 1869–1987. Db-0094, Hovedtårnet 1967–79, tilsynsmøte 20/1 – 77)
- Virksomhetsplan 1992 (NDR arkivperiode 1987–1998, xf-0073)
- Restaureringsplan for Nidarosdomen 1999–2019, NDR 9801 (NDR arkivperiode 1987–1998, xd-0068)

Internettkilder

Det norske akademis ordbok (NAOB), u.å.

- Ideologi. Hentet fra: <https://naob.no/ordbok/ideologi>
- Plan. Hentet fra: https://naob.no/ordbok/plan_3
- Rolle. Hentet fra: <https://naob.no/ordbok/rolle>
- Restaurere. Hentet fra 27.02.2024: <https://naob.no/ordbok/restaurere>

- Strategi. Hentet fra: <https://naob.no/ordbok/strategi>
- verdi. Hentet fra: <https://naob.no/ordbok/verdi>

Nidarosdomen. (u.å.). *Nidarosdomen*. Hentet 09.05.2024 fra: <https://www.nidarosdomen.no/attraksjoner/nidarosdomen>.

Riksantikvaren, u.å. i Ordnøkkelen

- Autentisitet. Hentet fra: <https://ordnøkkelen.ra.no/multites/mtwdk.exe?k=default&l=92&w=282&n=1&s=5&t=2>
- Konservering. Hentet fra: <https://ordnøkkelen.ra.no/multites/mtwdk.exe?k=default&l=92&w=1556&n=1&s=5&t=2>
- Kulturminneverdier. Hentet fra: <https://ordnøkkelen.ra.no/multites/mtwdk.exe?k=default&l=92&w=3496&n=1&s=5&t=2>
- Rekonstruksjon. Hentet fra: <https://ordnøkkelen.ra.no/multites/mtwdk.exe?k=default&l=92&w=1279&n=1&s=5&t=2>

Riksantikvaren (u.å.). *Verdisetting og verdivekting av kulturminner*. Riksantikvaren. Hentet fra: <https://riksantikvaren.no/veileder/verdisetting-og-verdivekting-av-kulturminner/>. Sist besøkt: 03.04.24

Litteratur

- Arkivlova – arkl. (1999). Lov om Arkiv. (LOV-1992-12-04-126). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-12-04-126>
- Asdal, K., & Reinertsen, H. (2020). *Hvordan gjøre dokumentanalyse: en praksisorientert metode* (1. utgave.). Cappelen Damm akademisk
- Boe, Liv Hilde. Lampe, Francine. Myklebust, Dag. Roede, Lars. Stein, Mille. (1981). *Ord for ord: Rapport om bruk av begreper innen kulturminnevernet*. Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring.
- Bull, Lisen. (1987). *Kulturminner fra nyere tid: Verneverdi og utvelgelseskriterier*. [Informasjonshefte]. Oslo, Riksantikvaren.
- Christensen, Arne Lie. (2011). *Kunsten å bevare- om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*. Oslo, Pax Forlag.
- Danbolt, Gunnar. (1997). *Nidarosdomen: fra kristkirke til nasjonalmonument*. Andresen & Butenschøn
- Egede-Nissen, Hans-Henrik. (2014). *Autentisitetens relevans. På sporet av et endret fokus for kulturminnevernet*. [Doktorgradsavhandling]. Oslo, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo.

- Feilden, Bernard M. (2003). *Conservation of historic buildings*. (tredje utgave) London, Architectural Press
- Fischer, Gerhard. (1969). *Nidaros domkirke: gjenreisning i 100 år: 1869-1969*. Land og kirke
- Fjeldheim, Ola Harald. (2020). Kulturminnevernets verdier: Vi trenger en diskusjon. I *Fortidsminneforeningens årbok 2020. (174 årgang). Religiøsitetens kulturminner*. Sidespenn 217-240. Oslo, Fortidsminneforeningen.
- ICOMOS. (1964). International charter for the conservation and restoration of monuments and sites (The Venice charter). ICOMOS. Hentet fra: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/Venice_Charter_EN_2023.pdf
- Jokilehto, Jukka. (1986). *A history of architectural conservation*. Oxford: Elsevier
- Lidén, Hans-Emil. (1972). Trondheim domkirke og norsk restaureringshistorie. I *Kirke og kultur*. 1972: Vol. 77. Sidespenn 86-95. Forlaget land og kirke.
- Madsen, Arne. (1980). *En orientering om vedlikehold av bevaringsverdige bygninger*. [Informasjonshefte]. Oslo. Riksantikvaren
- Myklebust, Dag.
 - o (1981). Verditenkning – en arbeidsmåte i bygningsvern. I *Foreningen til norske fortidsminnemerkeres bevaring årbok 1981*. Sidespenn 85-106. Oslo, Foreningen til norske fortidsminnemerkeres bevaring.
 - o (1984). Domkjærka no igjæn?! I *Foreningen til norske fortidsminnemerkeres bevaring årbok 1984*. Sidespenn 25-44. Oslo, Foreningen til norske fortidsminnemerkeres bevaring.
 - o (2017). Verditenkning i retroperspektiv: en øvelse i forenklingens kunst. I *Fortidsminneforeningens årbok 2017 (171 årgang). Kontrast, tilpasning, kopi*. Sidespenn 33-49. Oslo, Fortidsminneforeningen.
- Nordiska kulturfakta (2023). *Kulturens roll och nytta i samhällsutvecklingen. En kunnsapsöversikt med utgångspunkt i forskning och de nordiska ländernas kulturpolitik*. (2023:05). Nordiska ministerrådet.
- Plevoets, Bie & Cleempoel, Koenraad Van. (2019). *Adaptive reuse of the built heritage. Concepts and cases of an emerging discipline*. Oxford: Routledge
- Riegl, Alois.
 - o (1982). The modern cult of monuments: its character and its origin. [Oversatt av Forster, Kurt W. & Ghirardo, Diane]. I *Oppositions: 25. The institute of architecture and urban studies*. Sidespenn: 21-51. (Opprinnelig utgitt i 1903).
 - o (2017). *Den moderne minnesmerkekultens vesen og tilblivelse*. [Oversatt av Sverre Dahl]. Oslo, Pax Forlag AS. (Opprinnelig utgitt i 1903)
- Riksantikvaren. (2001). Alle tiders kulturminner. Hvorfor og hvordan verner vi viktige kulturminner og kulturmiljøer? [informasjonshefte] Riksantikvaren.
- Stein, M. (2003). Restaureringsideologi. Teori og praksis ved restaurering av bildende kunst i Norge på 1900-tallet. I A. B. Amundsen, B. Rogan & M. C. Stang (Red.), *Museer i fortid og nåtid: Essays i museumskunnskap* (142-167). Novus forlag
- S.tid. (1970-71): 2768
- *St. meld. Nr. 73 (1980–81) Om restaurering av Nidaros domkirke*

- *St. meld. Nr. 21 (1970–71) Om restaurering av Nidaros domkirke*
- Zeayter, Hoda & Mansour, Ashraf Mansour Habib. (2018). Heritage conservation ideologies analysis – Historic urban Landscape approach for a Mediterranean historic city case study. I *HBRC Journal*: 14(3). Sidespenn 345–356. Hentet fra: <https://doi.org/10.1016/j.hbrcj.2017.06.001>
- Hosar, Marit (2003) *Arkivarbeid i museene*. Landslaget for lokal- og privatarkiv
- Lange, Vilhelm, Mangset, Dag & Ødegaard, Øyvind. (2001). *Privatarkiver. Bevaring og tilgjengeliggjøring*. Kommuneforlaget